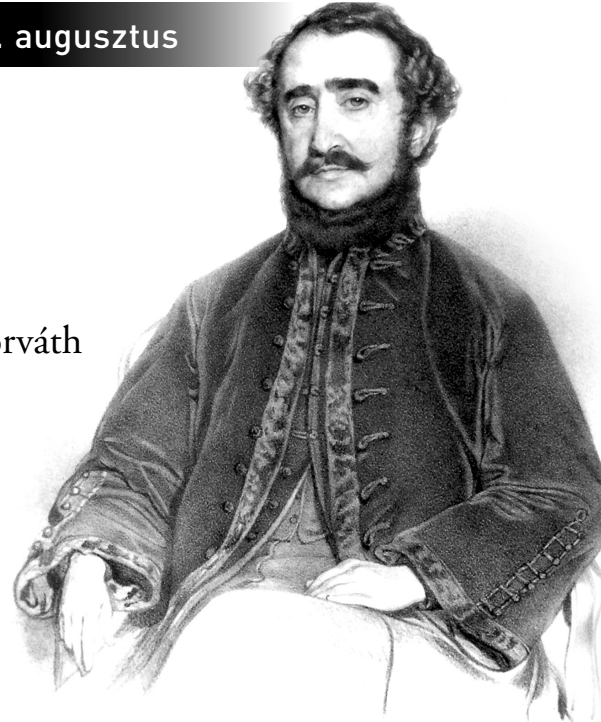

STÁDIUM

Stádium Társadalmi és Kulturális Hírlap I. évf. 2. szám | 2012. augusztus

A TARTALOMBÓL

- Kalász Lászlóra emlékezünk
- „Közénk zuhan egy jegeneárnyék”. Fazekas István beszélgetése Horváth Erzsébettel, Utassy József feleségével
- Petróczi Éva, Oláh Zoltán, Serfőző Simon versei
- Bordás Mária tanulmánya a közpénzek felhasználásáról
- László Bandy rajzai

Kalász László Mintha rögtön

Mintha rögtön meghalnék,
úgy kellene élnem –
élesül nyakamra szél
eresztgeti vérem.

Talpam alatt füvek is
törként meredeznek.
még az útilapuk is
bárddá élesednek.

Megrepedezik a föld,
áhít belesnem –
e szerelmes szülőföld
elveszejt már engem.

Mintha rögtön meghalnék,
úgy kellene élnem:
születéstől halálig
tartó emberségben.

Ára: 300 Ft

KÖSZÖRŐ ORSZÁG

Kósa Csaba

Röpülnek a kövek. Kőzaporok zúdulnak a magyarországi vonatokra, sajátos géppuskasorozatok.

Békeidőben.

Békeidőben?

Nemcsak golyószórókkal, aknavetőkkal, tankokkal, repülőgépekkel, állig felfegyverzett katonákkal lehet háborúzni. A lelkek háborúja – ez zajlik nálunk huszonkét esztendeje. Trianon után ennyi idő adatott a maradék hazának, hogy levágtott végtagokkal is talpra álljon, elinduljon, megkezdje a felemelkedést. Az 1990 óta a mi rendelkezésünkre álló huszonkét esztendőben pedig egyre égetőbb tüzzel perzsel a lelkek háborúja. Beüt az otthonokba, aknaszilánkokat repít a családokba, vérző sebekkel szedi az áldozatokat. Mintha valóságos háborúban lennénk. Török a homlokcsont, roppan a halánték, megbomlik az elme. A lelki exodus magával rántotta a testet is.

Olvasom a hírekben: megint kövekkel sorozták meg a pályatest mellől a szombathelyi intercitit. Idén már negyven alkalommal dobálták meg a hazai vonatokat, ezer szerencse, hogy halálos áldozatot még nem szedtek a támadások.

Még nem. De még jól emlékezem rá, hogy tizenhét esztendeje, a kelenföldi vasútállomás közelében egy kislány szörnyet halt a szombathelyi szerelvényen. A lehúzott ablakon át berepülő éles kődarab halántékra találta a hat éves gyermeket. A nagyanyja karjában lehetett ki a lelkét. Ugyanazon időben egy másik szerelvényen egy gyermeklány zuhant az utasfülke padlójára – mintha repesz csapódott volna az ő fejének is.

Akkoriban egyetlen esztendő alatt kétszáz támadás érte a hazai vonatokat. Szentanú nem volt, gyanúsított nem találtak, a gyilkosok, a támadók ma is szabadon járnak-kelnek.

Mint ahogy a mostani kődobásokat sem találták meg mindeddig. Nem akadt egyetlen ember – most sem –, aki jelentkezett volna: itt és itt voltam éppen, láttam a kőhajgálókat. A potenciális gyilkosokat.

Nem, az ország hallgat. Egyre mélyebben hallgat. Nem most kezdődött a hallgatása, nem most nemült el a lelkiismerete. Az elnévelés sokkal régebben kezdődött. Akkor, amikor az iskolákból kitiltották a hit- és erkölcsant, amikor félreverték a Tízparancsolatot, amikor elvették a kis falvaktól az iskoláikat. Amikor a néptanító helyett kitalálták a pedagógust.

Amikor a pedagógus tekintélyét is sárba taposták, amikor bevett szokássá lett, hogy a tanítót, a tanárt büntetlenül megpofozhatja a tanuló és a szülő. Amikor évtizedekkel előbb úgy döntöttek az ország urai, hogy a magyar történelem című tantárgyra nincsen szükség az érettségén. Amikor – a deherozálás jegyében – a sülyesztöbbe küldték históriánk példákát adó eszményképeit.

Amikor a megtartó eszményeket – barátság, szerelem, lovagiasság, áldozatkészség, részvét – korszerűtlennek és nevelésmentesnek nyilvánították. Amikor a kereskedelmi rádiókat előntötte a külföldről importált gépzene, amikor a rádiók ripacsai megkezdtek a nemzeti érzés gúnyolását, a mocskoló viccelődéseket, a magyar nyelv kerékbetörését. Amikor gúny tárgyává tették a szolgálattevést, a segítőkészséget, a felelősségtudatot.

Amikor gúnyrajzok figurálták ki a nemzeti jelképeinket, amikor a diákok nem tanulták meg az iskolában a nemzeti imáknak éneklését, amikor a válogatott labdarugóink csukott szájjal hallgatták a Himnuszt, amikor a magyarságtudatot ördögként füstölték ki a lelkekből, egyúttal az emberiséget is száműzve onnan. Amikor az erdélyi magyarból az anyaországban „román” lett, a délvidéki magyarból „jugó”, a felvidékiéből „szlovák”.

Amikor az újságokból kiölték az irodalmi mellékleteket, novellákat, tárcákat, verseket, amikor a csodálatos hagyományt teremtő ifjúsági irodalmat idejémtúlnak nyilvánították. Ki olvassa ma a Dióbél királyfit? Ki Nyilas Misi történetét? Ki akar ma – a gátlástalanság, a jellemtelenség, a hazugság korában – jó lenni mindhalálig?

Régen kezdődött. Amikor elkezdtek a gonosztévőket úriemberezni, amikor a televíziók képernyőjén az áldozat fotóját mutatták a nézőknek, a tettesek arcát pedig kitakarták. Amikor megtiltották a bűnözés megnevezését. Amikor a rendőrség eltévedt a kődobálókhoz vezető csatosokban – inkább behúzódtak az út menti bokrokba, hogy az autósokat büntessék, ha öt kilométerrel túllépik a sebességhatárt. Amikor külön szigetét hozták létre a drognak és a bulinak, és rendőri segédlettel fedték el az ottani gyilkosságokat. Amikor előbb csukták börtönbe azokat, akik megvédték magukat vagy a családtagjaikat, mint a betörőket, a sörözőkben kést rántó fenevadakat, a falusi nénikeket kifosztó és megerőszakoló, a tanyaí öregekre taposó csonttörő brigantákat.

És ma – fényes nappal – röpülnek, zúgnak a kövek, sorozzák a vonatokat, a tettesek pedig továbbra is ismeretlenek.

Miért is lennének meg?

Hiszen mára kődobálóvá tették a fél országot, kőzaporok szakadnak le a szívekben.

Félig már halálra kövezte magát ez az ország.

Serfőző Simon* Hiányzott már

Most még tél van, hó, szél ostromoz bennünket, csikasz hidegek uszulkan ránk.

Igy lehetett ez hetven esztendőnek előtte is. A fagynak még vicssorgós kedve volt, ködöt is fújhatott az idő, amikor Perkupán, a kövesút melletti bázban új élet született: megjelölt homlokú, sorsában elrendeltetett.

Talán nem véletlen, hogy Kalász László ilyen zúzó időkben látta meg a napvilágot. Nem, mert az embereknek ekkorra elégük volt a ferges idők, fázós fagyokból. Tavaszban, feltámadásban reménykedtek.

Hát meg kellett születnie, mert hiányzott, aki közöttünk járván, szeretetével az idevalósi szívekbe majd tavaszt varázsol, derűt a táj embereinek arcára.

Meg kellett születnie, aki azzal nyújt vigaszt, hogy együttérez a vigaszra rászorulókkal, a bűt fölvidítja, ne szomorkodjon a házvégeken, faluk mélyén, nevetősebb legyen hozzánk a világ.

Kellett, aki eljövend, s akinek szavai, mint feltartott tornyú, kondulásnyi templomok, tiszták, meghittek lesznek, ünneplőbe öltözötti lelkünket.

Kellett, aki mindenkihez kézfogásra nyújtott tenyérrel közeledik, kitaruló karral. Aki itthon lesz kerítéssel, ároppal, az itteni világgal – jó ismerősével – a járdasoron elbeszélget.

Kellett, akinek nem moslékosodik el a tekintete, a szívéig be lehet látni.

Kellett, aki e föld embereinek gondját hátra veszi, hordárjuknak áll, csak mert segíteni akar, nem tehet mást.

Kellett a bite, hogy nem kár a kiállításért: másokat élni segíthessen.

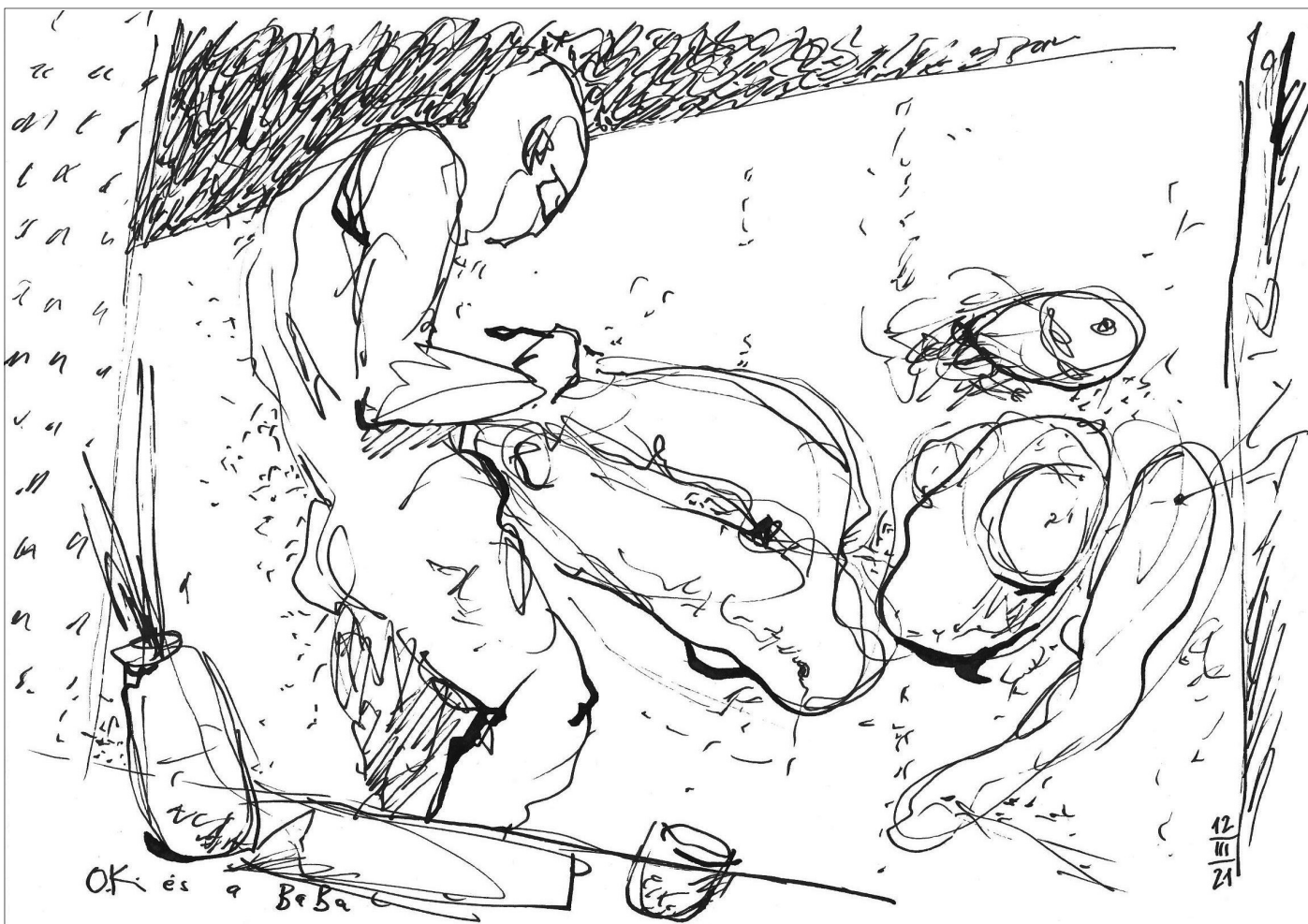
Nem véletlen, hogy amikor elment, a hegyoldalakra újra tél ereszkedett, hatalmas pelyhekben hullott ránk az ég.

Betemette szívünket újra a hideg.

Am verseinek tüze nem hunyt ki.

Kuporodjunk köréje – lelkünkig átmelegít.

* Augusztus 20-án Serfőző Simon József Attila-díjas költőt kitüntették a Magyar Érdemrend Középkeresztjével. A kitüntetést a Parlamentben Ader János köztársasági elnök írta át a költőnek, akinek ezúton is szívből gratulálunk, s további munkáihoz jó egészséget kívánunk! (A szerkesztőség)

„... HA KERÉK KONTYOD LESZ NEKED ...”

Beszélgetés Kalász László költő özvegyével

Hatvanhat éves korában, 1999. január 25-én hunyt el Kalász László, a Hetek költői csoportosulásának tagja. A pályatárs és barát Ratkó József ezt írta róla: „A »zsilett-szélű országhatáron«, Szalonnán élő Kalász László versei oly természetesen, mint az eleven füvek, gyíkcokkák, nyújtózkodó bokrok, ágaskodó fák. Oly természetességgel fakadnak a költő tolla alól. Versbe szöli mindent, amit meglát, versbe bonyálja fájdalmait is. A középkori énekmondók remeklő készségét örökölte – kitől is? Apjától? Anyjától? Nagyszüleitől? – nem tudhatni.

Más költők megkínódnak a szóért; ő örömmel s mámorosan ejti a szót, mintha népdalt énekelne. Kortársaim közül tán éppen rá illik legjobban ama híres Babits-mondat: „Nem az énekes szüli a dalt, a dal szüli énekesét.”

Az elkövetkezőkben a költő özvegye vall közös életükről, férje személyiségéről és munkásságáról.

– Kedves Antónia néni, hol és hogyan ismerkedtek meg Kalász Lászlóval?

– Én Hajdúnánáson születtem, Hajdúdorogon nevelkedtem, és Hajdúböszörményben végeztem a tanítóképzőt. Negyedéves koromban az első három között voltam az úgynevezett tanítási pályamunka-versenyben. Így szabadon választhattam azok közül az állásajánlatok közül, amelyeket év végén a tanítóképzőbe küldtek a különböző általános iskolák. Hajdúszovátot választottam, ahol egy huszonkét tanerős tantestület működött, amelyben alsó tagozatos nevelő voltam. 1957-ben az igazgató bejelentette, hogy új tanár érkezik hozzánk, Kalász László, akinek épp most jelent meg egy verse a megyei napilapban, a Hajdú-Bihari Naplóban. Ez akoriban nagy szó volt. Csak csodálkoztunk, nem hallottuk még a nevét. Erdős Károly bácsi kollégánk említette nekünk, hogy Laci a fiával együtt járt a debreceni egyetemre, ahol több verse megjelent nyomtatásban és a faliújságon. Ott már tudták, hogy ő valódi költői tehetség, tehát nem pusztán írogató diákként tartották számon.

– Kalász László Debrecenben nem fejezte be a tanulmányait.

– Igen, csak két és fél évet végzett el az egyetemen. 1956-ban hazament Perkupára, és egy évet dolgozott az édesapja mellett, aki útkaparó volt.

– 56. október című verséből tudhatjuk, hogy családi tragédia érte a forradalom alatt.

– Édesapjának az első házasságából származó egyik fia, István 1956-ban Budapesten dolgozott. Tudomásunk szerint egy eltévedt szilánk vagy golyó sebesítette meg az utcán. A hiányos orvosi ellátás miatt a sebe elfertőzött, és meghalt.

– Miért nem akarta befejezni az egyetemét Kalász László?

– Nem tudom pontosan megmondani. Valószínűleg a forradalom leverése után nem tetszett neki az egyetem légköre. 1957-ben azonban gondolt egy nagyot, s eljött szaktanítónak Hajdúszovátára. Amikor megjelent Szovátón, a tantestület szépen félkörben felsorakozott, bemutatkozott mindenkinek, én vagy hatodik voltam a sorban, és hogy jutott eszembe, máig sem tudom, de kísértálmak közből, úgyhogy az első kézfogásunk elmaradt. Viszont november 7-én már együtt álltunk az ünnepélyen. Szeptemberben megismerkedtünk, és a következő év március 13-án már megesküdtünk. A polgári esküvőnk Hajdúszovátón volt, az egyházi Haj-

dúdorogon. Laci református volt, én görög katolikus vagyok, de ebből soha nem volt semmilyen konfliktusunk. A sors így rendelt össze bennünket negyvenegy év házasságba.

A tanévet még befejeztük Szovátón, de szeptemberben az újat már itt kezdtük el, Borsod megyében. Perkupán és Meszesen volt egy-egy pedagógusi állás. Én Meszesre kerültem, de Laci nem akart a szülőfalujában tanítani. Szerencsére cserélni tudott egy rakacai lánnyal, így került 1958 szeptemberétől Szalonnára, s én egy év múlva követerem. Meszesen kaptunk szolgálati lakást, a közös életünket ott kezdtük el. Laci ekkor kerékpárral járt át dolgozni Szalonnára. 1959-től már mind a ketten Szalonnán dolgoztunk, és itt is laktunk az úgynevezett Kastély épületében. Itt volt az iskola, a két végén egy-egy szolgálati lakással. Egyikben az igazgatóék laktak, a másikban mi, tizenhét évig. Három gyerekünk született, kevés korkülönbséggel: Laci, Toncsi és Zoli. Akkor még bölcsőde és óvoda nem volt a faluban. Eleinte váltva tanítottunk; amikor én délelőtt dolgoztam, Laci délután, és fordítva. Az első két gyerekünk úgy nőtt fel, hogy felváltva vigyáztunk rájuk. A harmadiknál már nyolc évfolyamos lett az iskola, és akkor ezt másképp oldottuk meg.

– Végül hol szerzett diplomát Kalász László?

– 1959 augusztusában különbözeti vizsgát tett Sárospatakon, és egy gyakorló év után, 1960-ban általános iskolai tanítói oklevelet kapott.

– Szerette a pedagógusi pályát?

– Igen. Szeretett tanítani, és rendkívül szerettem a gyerekeket, kicsiket és nagyokat egyaránt. Vannak olyan versei is, amelyek ezzel kapcsolatosak. Jól tudott a gyerekekkel bánni, nem kellett neki fenyténi. Nagyon szép volt számunkra a pedagóguspálya. Amikor Hajdúszovátón tanított – legalábbis így mesélték a tanítványai negyven évvel később a találkozón – csodálták a tanító bácsi verselemzéseit.

– Milyen tantárgyakat tanított?

– Felső tagozatban magyart, rajzot és történelmet.

– Rajzot is? Ez számomra meglepő.

– Laci nagyon jól tudott rajzolni, festeni. A gimnázium után majdnem képzőművészeti főiskolára ment. Számos rajz és festmény maradt meg a hagyatékában.

– Ezeket a nagyközönség láthatta már?

– Nem, csak a maga kedvtelésére készítette őket. Mi tervezzük, hogy esetleg majd az olvasói számára is megmutatjuk a legszínvonalasabb képzőművészeti alkotásait.

– Amikor Antónia néni elolvasta Kalász László verseit, rögtön megdobbant a szíve?

– Igen! Ma is érzem azt, amit akkor. Valójában Laci művei által szerettem meg igazán a verseket, a versolvasást. Hamarosan megismerem a korábbi műveit is... és aztán jöttek a versek egymás után.

– Mikor és hogy írt Kalász László?

– Bizony ekkoriban gyakran csak éjszaka tudott verseket írni a férjem, mert tanított az esti iskolában is. Szólingathatott éjszaka, hogy hallgassam meg az új művét. Ha felébredtem, akkor, ott, éjszaka felolvasta a verset nekem. Minden művét én hallottam először, és ennek nagyon örültem.

Az biztos, hogy érelődött benne a vers. Volt olyan alkalom, amikor egy betűt leírt, és abból egy egész oldal vers keletkezett, tehát biztosan kész volt már a fejében. De adódott olyan is, amelyiken javított, vagy később vette elő és fejezte be. Egy szót ide, egy szót oda, tehát rendezgetett rajta. Amikor olvasgatom a verseket, pontosan fel tudom idézni a megszületésük körülményeit, a percet, az órát, a hangulatot. Minden költeményhez köztudik valami emlék. Hol sírok, hol örvendek.

– Kikérte-e a kedves felesége véleményét, amikor elkészült egy-egy verse?

– Igen, és én mindig el is mondtam. Persze nem vagyok hozzáértő irodalmár vagy kritikus, csak az érzéseimet mondhattam el. Volt arra példa, hogy valami nem tetszett, ő igazat adott nekem, s akkor változtatott rajta úgy, ahogy jónak gondolta.

– Mivel írt?

– Mikor mi a került kezébe. Ez sajnos most nagy gond, mert sok olyan kézírata van, amelyet ma már lehetetlen elolvasni, mert elhalványult. Például amit a négyszínű ceruzával írt. Ezeket akkor kellett volna lemásolni, amikor nyugdíjba mentünk.

– Kik voltak a példaképei?

– Laci azt mondta, hogy mindenkitől szívesen tanult. József Attilát és Ady Endrét kiemelhetném, és persze a Heteket. Nagyon szerettem a népdalokat. A Kalevala is itt volt mindig a keze ügyében. Egy nagyon-nagyon régi kiadása is megvolt neki. Folyamatosan olvasott és írt. Éjfél előtt nagyon ritkán aludt el.

– Cs. Varga István könyvéből tudható, hogy szeretett volna írni a finn népi eposzhoz hasonló „Magyar Kalevalát”.

– gen, nem tudom pontosan mikor fogalmazódott ez meg benne, de sajnos csak terv maradt. Az viszont tény, hogy több versének is ihletője volt a Kalevala.

– Ez nagyon érdekes, mert az 1980-as években Ratkó József és Buda Ferenc néprajzos barátaik segítségével együtt terveztek egy közösen írt verses műben az elvesztett magyar népi eposz rekonstrukcióját.

– Hát igen, testvérek voltak ebben a tekintetben is. Azt nem tudom, hogy a férjem ebben a munkában részt vett volna-e, de hogy ez nagyon foglalkoztatta, az biztos. Még anyagot is gyűjtött hozzá, a miskolci megyei könyvtárból kölcsönzött könyveket.

– Milyen ember volt Kalász László?

– Nagyon jó, vidám természetű és kedélyű ember volt. Mindig felpeszdtette a légkört jelenlétével, mindig viccelt. Gyönyörűen énekelte a magyar népdalokat. Ragaszkodott a szülőföldjéhez. Hivatalos helyről többször megkérdezték: nincs-e kedve városba költözni? De aztán mi azt beszélgettük egymást közt, hogy mi tanító-házaspár vagyunk, tíz hónapig a gyerekek közt van a helyünk. Szeptemberben becsengenek nekünk. Tanterv, órarend, tananyag. Jól éreztük itt ma-

gunkat Szalonnán. A másik ok az volt, hogy négy kilométerre laktak a szülei. Nagyon szerette őket, és ezt példásan ki tudta fejezni férfi léte. Én mindig csodáltam érte. Sokszor volt nálunk mindenféle baráti társaság, és akkor Laci mindig verset olvasott fel. Amikor elolvasta a *Nem tudsz te rajtunk segíteni, fiam...* című versét, erős férfiak is megkönnyeztek.

Amikor eljött a nyári szünet, eleinte két hónapot is nyaraltunk Hajdúdorogon a szüleimnél. Édesapám földműves volt, egyszerű parasztcsaládból származott, de tudtak beszélni a férjemmel versről, politikáról, mindenről. A rokonaim is nagyon szerették Lacit, és sokszor meglátogattak bennünket. Hatan voltunk testvérek. Van köztünk pedagógus, mérnök, orvos, vannak szakmunkások, akik művezetők lettek. Mára már kibővült a család. Amióta a szüleim meghaltak, évente egyszer találkozunk mindig más családtaggal. Amikor Szalonnán legutóbb összajöttünk, harmincharman voltunk. Laci nagyon családszerető volt, a rokonok szerették, jó volt vele bárhova is menni. Persze nem akarom azt állítani, hogy mindig fenéig tejfel volt minden – ahogy mondani szokás –, mert persze adódtak gondok, problémák. Megbetegedtek olykor a gyerekek, s jöttek egyéb bajok, de megküzdöttünk ezekkel.

– És „Anyámnak kontya van”...

– Hát igen, az nagyon szép vers. Az úgy volt, hogy valamikor megírta ezt a gyönyörű verset, majd később nekem ajándékozta. Az utolsó versszak így szól: „Csak akkor leszek kedvesed, / ha kerék kontyod lesz neked: / ha mint anyám első jajomra / gyógyírt találsz minden bajomra.” Úgyhogy én a vershez kontyosodtam. Sűrű sötétbarna hajam volt, dús, és olyan kontyot tudtak nekem fésülni, mint amilyen az édesanyjé volt.

– Szalonnán megbecsülték?

– Igen, megbecsülték, szerették, támogatták a munkásságát. Amikor megjelent egy vers, az az iskolában ünnepnap volt. Mindig került valaki, aki felolvasta a kollégák közül. Később így voltunk a kötetekkel is. Folyamatosan érkeztek látogatóink, sok fiatal is megkereste verseivel. Amikor vendégek vol-

tak itt, beszélgettek, verseket olvastak. Ha a szöből kifogytak, Laci felállt, és azt kérdezte: „Evet-e már Szalonnán szalonai szalonát?” Erre aztán indultunk szalonát sütni a kertbe. Készült itt portréfilm a férjemről 1981-ben, a televízió bemutatta. Egyszer a tokaji írótaborból busszal jöttek az írók és a költők őt meglátogatni. Vagy egy gimnáziumi osztály az osztályfőnökével, aki nagyon szerette Lacit és a verseit. Ez még a Kastélyban volt, a hatszor hatos nagyszobában fogadtuk őket. Verseket mondtak, beszélgetünk. Ezek mind szép emlékek. Volt a Rakacai-tó partján könyvbemutatója. Miskolcra jöttek írók, költők, kritikusok.

– Országosan is elismerték.

– Sok irodalmi díjat kapott. József Attila-díj, Miskolc város irodalmi díja, a *Szint vallok a szelekkel* című könyvét is Miskolc adta ki, Radnóti-díj Győrben. Ott is írt egy szép verset, megjelent az ottani napilapban fényképpel együtt. Győrben a Radnóti-napok háromnapos szép ünnepségsorozat volt. Pestről is jöttek költők, Juhász Ferenc és Nagy László. Három László kapta a díjakat. Nagy László, Kalász László és Bertók László.

– Volt saját kedvenc verse?

– Feltétlenül. Nagyon sokszor elhangzott az *Énhozzám lejönnek*, vagy az *Úgy, hogy mindenki hallja*.

Az országban megjelenő összes irodalmi lap közölte az írásait. Ahol versei megjelentek, azt mindig megküldte a szerkesztőség; a Jelenkor, a Tiszatáj, az Új Írás, az Alföld, a Kritika, a Kortárs, tehát minden fontos folyóirat járt nekünk. Így ő naprakészen tájékozott volt az ország dolgaiban. Természetesen, ha kezembe került egy folyóirat, a verseket néztem meg először, ha voltak benne, s utána a többit.

Tehát noha itt, a „világ végén” éltünk, nem voltunk elzárva. Laci jó ideig volt a miskolci irodalmi lap, a Napjaink versrovatának szerkesztője, és nagyon sokat járt szerte az

országban irodalmi rendezvényekre, Budapestre az Írószövetségbe, a Debreceni Irodalmi Napokra, a Tokaji Írótaborba. Sokszor én is elkísértem.

– 1982-ben súlyos hangszálműtéten esett át.

– A hangszalagján volt egy elváltozás. Amikor megvizsgálta az első orvos, megállapította, ott valami van, és az nem jó, de Laci nem ment vissza a vizsgálat után. Aztán egy másik kórházban is megállapították ugyanezt, s megint nem foglalkozott vele. Végül Takács főorvos úr pontosan ugyanazt megállapította, amit az első kórházban diagnosztizáltak. De nem akarta a férjem a műtétet. Egyszer csak megjelent a főorvos úr Szalonnán, hogy Laci, el kell végezni azt a műtétet. Végre ráadta magát, megműtötték. Azelőtt erősen cigarettázott, utána soha többet rá nem gyújtott. A leletet Pestre küldték, s beigazolódott, hogy rákos. Sokáig kezelték, kapott sugarat és gyógyszeres kezelést, így még tizenhét évet élhetett.

A műtét után rekedtes lett a hangja, neki, aki úgy tudott énekelni. Nem volt hatalmas termete, de gyönyörűen tudott énekelni. Sajnos nem taníthatott, mert megerősítő lett volna hangszálai számára, és őt különál nagyobb dolgot nem emelhetett. Ekkor lett könyvtáros. Ebben a munkában is az emberek nevelése volt a célja, az olvasás népszerűsítése. Innentől kezdve író-olvasó találkozóira már Kulcsár Imre színművésszel járt. Imre mondta a verseket, Laci pedig beszélt az irodalomról, a verseiről és válaszolt a hallgatók kérdéseire. Itthon sem végezhetett megerősítő fizikai munkát, de mindent ő intézett el a családnak. Szervezett, rendelt, gyakorlatias ember volt.

– Gyűjtötte a róla szóló írásokat?

– Én gyűjtöttem össze ezeket az írásokat és a megjelent publikációit, amelyeket jó néhány vastag füzetbe ragasztottam. Egyébként Cs. Varga István irodalomtörténész foglalkozott Laci munkásságával a legtöbbet, ő egy kisebb könyvet is írt róla *Költő a Bódva-völgyben*

címmel, ez a kötet a férjem hatvanötödik születésnapján jelent meg. Tudomásom szerint nagymonográfiát szeretne kiadni a férjemről. Hogy mindez hogy áll, azt azonban nem tudom.

– Milyen kapcsolat fűzte Kalász Lászlót a Hetekhez?

– J–ó barátságban voltak. Bella, Ratkó, Serfőző volt itt többször is. Ratkóhoz több kedves emlékem fűződik. Kellemes, humoros volt vele az együttlét. Sokat verseltek a férjemmel.

Egyszer eljött a feleségével, Csöppel. Akkor kapott új autót Jóska, kék színű Zsigulit. Mi elmentünk a szüleimhez Hajdúdorogra, csak a gyerekek voltak itthon. Bejöttek Jóskaék: apátok, anyátok hol van? A gyerekek megmondták, s Jóskaék utánunk jöttek Hajdúdorogra, de nem tudták hol laktak a szülei. Végül megtaláltak minket. Kialakult egy tartalmas beszélgetés a szüleimmel, majd a cukrászdában is folytatottuk. Pestre is mentünk úgy, hogy Jóska vezetett. A viccek egymás után sisteregtek az autóban. Azt hittük, hogy szétnevetjük a kocsit, úgyhogy Jóska egyszer lefékezett, álljunk már meg egy kicsit pihenni, mert már nem bírt vezetni a nevetéstől.

Egyik alkalommal eljött Ratkó József, s egyszer csak azt mondta: főzők nektek öhönt. Antónia – mondta Jóska –, ez és ez kell hozzá, ebből ennyi, abból annyi. Elővettem Jóskaékat az alapanyagokat. Amikor a főzés elkezdődött, azt mondta, el innen az asztali kezekkel, egyedül akarta megcsinálni az egészet. Volt Lacinak egy ölitertes kis hordója borral teli, s minden kavaráskor ittak egy kis bort Lacival. Szóval jól sikerült az öhön, és igen jó volt a hangulat. Kínáltak engem is borral, de nem ihattam, s erre Jóska azt mondta, hogy jó, akkor „pertut eszünk”.

Egy másik alkalommal itt volt Jóska és Serfőző Simon, ez még a Kastélyban volt, és azt játszották, hogy négysoros verseket rögtönöztek Ady modorában. Nemrég került a kezembe ez a kézirat, mind a háromjuk kézírása rajta van.

– Megnézhetném ezt a kéziratot?

– Hirtelen nem tudnám elővenni, de előkerítem. Most ébredek rá, hogy sok dolgot kell még csinálni a kéziratokkal. Rendbe kell tennünk. Ezekkel Antónia lányom foglalkozkodik.

– 1999-ben Kalász László elhunyt.

– Sajnos csak öt évig lehettünk együtt nyugdíjasok, s azt már úgy töltöttük, hogy nyáron a Balatonon, télen pedig Sopronban nyaraltunk. Amikor a gégsz főorvoshoz mentem a hírrel, hogy meghalt, azt mondta, hogy 1982-ben nagyon komoly volt a baj, és kapunk még tizenhét szép évet együtt, s bele kell nyugodni. De nagyon-nagyon rettenetes volt, mert valójában a szép életünk egyből megváltozott. Halálával nemcsak ő halt meg, hanem az az élet is, amit itt éltünk, ami körülöttünk volt. A világ is megváltozott. Amikor Laci újra megbetegedett, majd meghalt, testileg-lelkileg összegyötöröttem. Húsz kilót fogytam, három évig nem tértem magamhoz. Végül az ébresztett fel, hogy van három gyermekem, három unokám, és sajnos tehetetlen vagyok Laci halála ellen. Annak örülök, hogy a gyermekeink közel élnek hozzám. Két fiam négy kilométerre innen, Szendrőn él a családjával, Antóniával itt maradtunk Szalonnán. Mind a három gyerek pedagógus.

– Tervezi-e a család Kalász László összes költeményének kiadását?

Nagyon szeretnénk. Éppen időszerű volna. Ez olyan verseket is tartalmazna, amelyek a kötetekben nem jelentek meg, illetve a hagyatékában maradt eddig még publikálatlan műveit. Halála előtt gyermekverskötetet állított össze korábbi és néhány új verséből, valamint a *Szerelem, te adj menedéket* című szerelmeskönyv is publikálásra vár. Ebben is van Lacinak néhány, még napvilágot nem látott költeménye. Megtallaltuk a világ teremtéséről szóló versének, a *Tetejetlen fának* a harmadik részét is, melynek alcíme: „Így teremtett a világ”, s Ratkó Józsefről is őriz a hagyaték még egy közöletlen verset.

VALLOMÁSOS TERMÉSZETI DAL, GAZDAG ASSZOCIÁCIÓS MEZŐVEL

Kalász László Anyámnak kontya van című versének értelmezése

Arany Lajos

Szövegváltozatok, jelzésszerű központosás

Először a Kortárs folyóirat közölte a költeményt, az 1961. februári számában. Nemcsak a központosása, szövege is eltért némiképp a ma ismert változattól. A verset akkor megglosszázták az Élet és Irodalomban. A költő Zimonyi Zoltánnal beszélgetve, egy interjúban, idézte is a kifogásolt szakaszt: „Csak akkor leszek kedvesed, / Ha kerek kontyod lesz neked, / S úgy tudsz szeretni, mint anyám, / Ki minden búmat kitalál.” Felidéztem, mi történt a *Ja* című kommentár megjelenése után: „A glossza szövé tette, hogy kellett volna oda a rag: »kitalálja«. És akkor Kardos Pál professzor úr tollat fogott, és egy válaszcikket írt, amelyben azt taglalta, hogy a három versszak igenis tud még Ady és Arany után is újat mondani a szerelmi költészetben. Nagyon elfogult volt irántam, tehát ebből látom, hogy szeretett, mert azóta én magam is tudom, hogy stilsztikailag valóban nem volt jól megoldott ez a versszak.” Kalász László módosított a zárlaton. A vers javára tette. Így lett az hibátlan remekmű. Cs. Varga István Kalász-könyvében és egy tanulmányában is idézte Kardos Pál szavait. Ennek alapján itt is citálunk a neves debreceni irodalomtörténész (1900–1971) e versről írott gondolataiból: „Ősi érzést fejez ki új módon: a férfi vágyát, aki kedvesében is anyját keresi. Nem kis elődök nyomán jár: Petőfi (*Szeretlek, kedvesem*) és Ady (*Mária és Veronika*) után is képes újat mondani.”

A verset – bő fél évtizeddel később – a *Szánj meg idő* kötet már így hozta:

Anyámnak kontya van

kerek,
sötét és dús, mint egy meleg
eső utáni éjszakán
sötét és dús a lomb a fán.

Anyámnak szíve van, meleg,
piros és fűj, ha nem merek
időnként szemébe nézni:
ő minden gondomat érti.

Csak akkor leszek kedvesed,
ha kerek kontyod lesz neked;
ha mint anyám: első jajomra
gyógyírt találsz minden bajomra.

A véglegesnek tekinthető szöveg – a *Nehéz a szó* válogatott kötetben (1984) a legszűkebbre egyszerűsített, jelzésszerűvé tett központosással – így fest:

Anyámnak kontya van

kerek
sötét és dús mint egy meleg
eső utáni éjszakán
sötét és dús a lomb a fán

anyámnak szíve van meleg
piros és fűj ha nem merek
időnként szemébe nézni:
ő minden gondomat érti

csak akkor leszek kedvesed
ha kerek kontyod lesz neked
ha mint anyám: első jajomra
gyógyírt találsz minden bajomra

Kalász László csak a két kettőspontot őrizte meg a korábbi központosásból, elhagyta a strófaból a vesszőket, a versszakok végéről a mondatvégi pontokat, a harmadik strófaból a pontosvesszőt és a szöveg összes nagybetűjét, kivéve a cím első elemét (*Anyámnak*).

Az egyes mű többféle értelmezést is kínál és enged meg. Még szabadabbá vált ez az írásjelek és a verzál kiiktatásával: az asszociációs mező szélesebbre tárult. (Nem divatból egyszerűsödött a központosás, hanem a még aktívabb befogadói magatartásra apellálva maradt el a végső szövegből a nagybetűk sora és több, a korábbi szövegváltozatokban még meglévő írásjel.)

E gazdag mező átprésztázására teszünk kísérletet az alábbiakban.

Öshelyzet, idő, számszimbolika

Egy-egy költemény szerző által kijelölt kötetbeli pozíciója mindig üzenetértékű. Az *Anyámnak kontya van* című (s kezdetű) dal a *Szánj meg idő* (1967) kötet első ciklusának *Műemlékeim* – darabja.

A költő kötetcímbe foglalja, a beszélő, a lírai alany kimondja, így az olvasó is a gyűjtemény minden versére érvényesnek tetelezi a **könyörgés archészituációs gesztusát** (*Szánj meg*), a meghallgatásra találásában való bizodalmat. A költő kötetemlokra emelte az **idő** is: s ez mint a 20. század egészének egyik fő filozófiai problémája – amely mint bölcséleti probléma az új században is érvényes maradt, sőt – a vers keletkezési dátumát is mintegy tágabban megjelölhetővé, a **költemény felvetette problémá(ka)t, a vers értékrendjét időtlenné, avagy örök érvényűvé teszi.**

Jelentéses az is, hogy az idő kérdéskörével érintkezik a cikluscím (*Műemlékeim*), valamint a verscím egyik eleme, a jelen idejű létige (*van*). Szerepe lehet a vizsgálódásban a számszimbolikának is. A Jelképtár szerint „talán a legfontosabb szakrális szám” a **háromas**. Az időre a cím **harmadik eleme** utal; az első ciklus – egyben az egész kötet – **harmadik darabja** ez a vers, **három szövből** áll a címe, s **három strófa, 12 sor** alkotja, az első öt sor idillje után a további 7-ből drámai hang hallatszik.

„Az 1+2=3 azt szimbolizálja, hogy az ég és a föld egyesülése létrehozta az embert, s ezzel teljessé lett az isteni megnyilvánulás. A 3 ezért a **totalitást, az isteni rendet, a tökéletességet, az Isten-világmindenség-ember rendjét**, a Világ hármias osztoottságát szimbolizálja.” A világegyetem és az ember – számmisztika szerint való: a 3-asra, a 7-esre, a 12-esre épülő – harmóniája, tökéletessége és teljessége olvasható ki e vers számaiból, de beleérthetjük az emberi **teljességet és tökéletességet**, illetve annak vágyát: a teljesnek, tökéletesnek érzékelt anyai szeretetet, illetve a potenciális szerelmi teljesség áhítását; s igaz, a Szentháromság és a múlt–jelen–jövő mellett az apa–anya–gyermek számát még nagyon ismert számjelképi hármasnak, itt az **anya–fiú–kedves** alkotja ezt az együttest.

Egyszerű szavakból – verspalota

A költemények sűrűn szövik szövegükbe a szépirodalmi nyelv szavait; az ilyen versbezdélhez képest szokatlanul egyszerű, **köznapi szókincs – népköltészeti szókészlet** – alkotja a verset: az összesen 36 szövből 27 (!) a leggyakoribbak között van a ma-

– Kik ápolják Kalász László örökségét a családon kívül?

– Az, amit Szalonnáról a férjem elért, ezt mások is mondják, az rendkívüli. Egy kis faluból tíz kötet, ez ennek a vidéknek a szellemi kincse, és sokan ápolják az örökségét. Perkupa és Szalonna saját halottjának nyilvánította, de ő olyan vicces volt, hogy ezt mondta: Antónia, egy cseppet se busulj, engem az Írószövetség is a saját halottjának tekint majd. Ez ugye fekete humor. De valóban így volt. A sírja Perkupán van: Bodonyi Csaba, Miskolc város építészé tervezte meg. A Miskolcon élő Varga Éva szobrászművész készített rá domborművet. Három fénykép alapján tökéletes művet alkotott úgy, hogy személyesen sohasem találkozott Lacival. Meszesen emlékoszlopot állítottak fel a lakásunkkal szemben, ahol a tanterem is álltak. Az edelényi gimnázium, ma Szent János Általános Iskola, falán emléktáblát állítottak. Kazincbarcika mellett van Múcsony, ahova sokat járt Laci, az általános iskolába, szavalóversenyre zsűrizni. Ez az iskola halála után felvette a nevét. Ott minden Kalász Lászlóról szól. Szép névadóünnepséget rendeztek. Cs. Varga István mondott beszédet, Kulcsár Imre színművész szavalt, Dinnyés József „dalutajdonos” énekelte. A Kastély falán emléktábla őrizi, hogy ott laktunk és tanítottunk. Amikor Szalonnán nagyszabású műemlék-felújítás volt, akkor írta a férjem a *Német, tatár, török* című versét. Ezt a költeményt nagyon sokat idézik, mert ebben minden benne van a magyar történelem lényegéről. Ez olvasható a szalonai Árpád-kori templom melletti múzeum falán, ahol a férjem munkásságát is bemutatják. A tokaji írótaborban fát illettek emlékére, szülőfalujában a kultúrház viseli a nevét. Éppen ezért köszönetet mondok mindazoknak, akik tudásukkal, akarattal és szeretetükkel azon fáradoznak, hogy férjem emlékét megőrizzék, ránk hagyott szellemi örökségét ápolják és népszerűsítsék a felnövekvő nemzedékeknek.

ember külső és belső tulajdonságairól, természeti történésekről, a forma, a szín világról, ősi érzelmekről. A „helyettem írták” érzésével olvassa hát a verset az egyszerű ember is.

A konty – a befont vagy összecsavart, a fejen feltűzött népi hajzat – asszociálja, felidézi a (régii) népies kifejezést: a „konty alá kerül” jelentése ez (volt): ’férjhez megy’; a „kontyot tesz (valakinek) a fejére” és a „felteszi a kontyot (valakinek) a fejére” pedig ez: ’feleségül vesz (valakit)’. E képzettársítás nyomán a *kedves* főnév jelentéstartalma ebben a versbeszédben lehet az említett két meghatározás szimbiózisa is: ’[valakinek a] szerelme + ’jegyese’.

A (nép)dalokra jellemző **egynemű** (azonos elemekből álló) szövegszöveges sajátja az őshelyzetek ritmikus, örök voltát jelző, valamint a nyomatékos kidalolást szolgáló ismétlődés is: lesz (2), van (2); anya (3), konty (2); dús (2), kerek (2), meleg, sötét (2); minden (2); a (2); ha (3), mint (2).

Amint puritán, egyszerű építőkövekből ízléses, szép, stílusos épület készülhet: köznapi szavak kifejezőeszközökben gazdag stílusremeket, afféle **verspalotát** alapoznak itt – a közbeszédben is aktív szavak kiválasztása, majd megkomponálása útján is születhet művészi alkotás! Hogy az alkotó a mindennapok szövedetét mekkora bravúrral formálta művé, hogy mennyire mesteri mértékkel merített gazdag költői eszköztárból, annak ékes tanújele: a verset – mint a dal műfajú költeményeket szokták – **megzenésítették**, méghozzá gyönyörűen.

A vers minden hangzáseleme jelentéses. Vagy ahogyan Arany Jánosról szólván Kovács Gábor fogalmaz: a versben „minden hangzásalakzat egyben jelentés- és gondolatalkat is”. A Kalász-dal **hangzásvilágának** meghatározó jegye a **játékos verszene**. Van benne **asszonánc**: azonos magánhangzókat, rokon mássalhangzókat tartalmazó rím (*ke-rek – meleg – merek*), s asszonáncként csengetnek össze – rímjüket eredményezve – a rímzavak: *jajomna – bajomna*. Rejt a szöveg belső rímet is: *leszek kedvesed. A játékos rímek*, egybecsengő szó párok (*meleg – kerek, jajomna – bajomna*) József Attila hasonló nyelvi formuláit idézik (pl. csece – becse; magam – magam, hevét – s nevét). Játék ez a szöveg a **világos és sötét (magas és mély) magánhangzókkal** is. (Okkal írta Kosztolányi Dezső: „minden költő gyermek”.) Mindezt a szellemes, gyermeki játék a szavakkal: **elevációs** eszköz, a jajokon, bajokon való felülemelkedés segítője.

A népdalok hangzásvilágával való rokonság bizonyossága a **páros rím**. Mint a népköltészetben s a hozzá közelálló értelem- és gondolatvilágú műköltészeti alkotásokban, az effajta rímek – Szathmári István szavaival – „fokozzák az egyszerű érzés keltette hangulatot”. S tegyük hozzá: a **kötődés, a szeretet, a szerelem jelzésére, érzékeltetésére** is hivatottak. Éppúgy e ragaskodás kifejezői, mint a vers **szokatlanul nagyszámú birtokos személyjele**: tíz ilyen szóelemet számolhatunk össze a vizsgálódásunk tárgyául választott versmezőben (*anyám, kontya, szíve, szemébe, gondom, kedvesed, kontyod, neked, jajom, bajom*). E morfémák a megjelenített **ellentétek** vers térképét is kirajzolják: *kontya, szíve, szeme, kedvesed – gondom, jajom, bajom*. A sűrűn előforduló birtokos személyjelek kézenfekvő jelei az alanyiságnak, s az e dalt jellemző **személyességre** is utalnak. E toldalékok eszünkbe idézhetnek más, hasonlóan jelentéses toldalékolású szavakkal élő műveket, így Petőfi János vitéz című elbeszélő költeményét, amely egyetlen strófában négy ilyen morfémát vonultat fel, s amelyben ezek a Kalász-dalhoz hasonló, ellentétező „üzeneteket” is tartalmaznak: „Gyere ki, galambom! gyere ki, gerlicém! / (...) Aztán a mostohád sincs itt a közelben, / Ne hagyj, hogy szeretőd halálra epedjen.”

A birtokos személyjeleknél jóval kisebb számban előforduló igeragok (*merek, érti, leszek, találsz*) szintén jelentéshordozók, ugyancsak a személyesség mutatói. Tartalmas szófaji és stílusesszók a **pozitív jelentésű igék** dominanciája is: a megismételt létigék (*van, lesz*), illetve az *érti, a találsz* az **eleváció** kifejezői, s mint **ősi cselekvési és létezési** formák itt az **őshelyzetek, az elemi érzések, a minden korszak által visszavágyott aranykori idill közvetett megidézéséhez** rendelt nyelvi elemek. A **szóhangulat**, „az egyes szavak érzelmi velejárója” úgyszintén: a dalból egészében a legegyszerűbb érzések,

archisztuációk ősi bensőségességének, familiaritásának összetett hangulata árad (anyám, konty, szív, meleg, kedvesed, jaj, gyógyír, találsz, baj), egyszersmind valami végtelenség és könnyedség (sötét, meleg eső, éjszaka, lomb), a kozmikus szereteterő nagysága, a létezés fensége (kerek, dús, piros, fáj, minden, van, leszek, lesz).

A tömörség, a lényegre törés, a plaszticitás, egyben a nyelvi könnyedség, gördülékenység, kifejezőerő szolgáloja – s a láttató erő, mint az impresszionisták alkotásaiban – a **nominalis stílus**: a 25 névszói elemre mindössze 6 ige (négy létige és két cselekvő ige) jut. S hogy e köznapi szókinész költeménynek mennyire változatos a költői nyelvi eszköztára, illetve hogy a plaszticitást jelző, ám a versnek statikus jelleget adó nominalitást – a ritmikus hangzásvilágon kívül – más szerkezeti komponens is ellenpontosítja, annak tanújele a népdalokra is jellemző kereszt alakú szerkezet, a **kiazmus** (két-két azonos szerepű szószervezetnek, mondatagnak, mondatrésznek ellentétes sorrendű, de akusztikailag szimmetrikus elhelyezése): Anyámnak kontya van *kerek; kerek* kontyod lesz neked – e struktúra stílushatása ugyanis az ellentét és szimmetrikus elhelyezés, keresztelődés **mozgáseleménye** nyomán keletkezik. Dinamizmussal, feszültséggel tölti a sorokat az **ellentéző kiemelés** is (*jaj, baj – gyógyír*). Ritmusát a **paralelizmus** is, a költészet egyik ősi eszköze, az olvasót mindig emlékeztetve arra (mint a szövegbeli igék): a versmező a legősibb helyzeteket jeleníti meg. A ritmus a versben – mint Kovács Gábor írja – „az ismétlődő szekvenciákba összesűrített jelentésegységek szerveződését is magában foglalja”, így e költeményben a **négyszerezen visszatérő anyakép** és a szintén a **teljeségre utaló körforma** ugyancsak **négyszeregi megjelenítése** is ritmikuságot ad a versnek, amiképp a mondategész szerkezeti újrázása (*Anyámnak kontya van kerek – anyámnak szíve van meleg*), továbbá az **anafora**, az ismétlésen alapuló alakzat, itt a kétszer is azonos szóalakkal (*anyámnak*) való strófafekezésként, valamint a mellérendelő kapcsolatos szószervezetek sor eleji ismétléseként, **előismétlésként**:

sötét és dús...
(...)
sötét és dús...

Mozgalmasságot, változatosságot eredményez két mondattani sajátosság is. Az egyik a **fordított szórend (inverzió)**: *kontya van kerek; szíve van meleg*. Ez az értelemző szerkezet a népi nyelvhasználatban a személyek egyértelmű azonosítására is utal: pl. „hívtot János, Kovács; beszélgettem Istvánnal, Kissel”. Sugallva: az egyszerű nyelvben **minden(ki) az, ami!** Egy másik inverzió – *nem merek / időnként szemébe nézni – az állítmány (nem merek)* nyomatékát jelzeve helyezi a mondatrészt az időhatározó (*időnként*) elé.

Egy másik versmondattani jellegzetesség, az **enjambement**, a nyelvtanilag összetartozó állítmány és határozó mesterséges elválasztása, az utóbbi új sorba tördelése, tehát az áthajlás, átlépés: ez, mint a versépitkezés egy újabb szervező komponense, szintén előreugratja (a következő sor elejére emeli) az időhatározót, mintegy jelezve a lelki vihart, a lelkiismeret megszólalását: a beszélőnek belső szükséglete az anya számára *időnként* „gyönni”. A *meleg eső* még szorosabban összetartozó szerkezetét megbontó áthajlás, az eső új sorba tördelése is kiemelő szerepű: a természet történése **megtisztító erejére** utal, a szeretet és a szerelem hasonló erejének allúziójaként. S egyben a **termékenységre** (íteni összefüggésben az anyaságra) utal: a „májusi eső aranyat ér” – mert veteményevel, termésvajító – közmondást asszociálja.

Konty – „égi Föld” – lombglória

Nézzük, a költői gondolat- és eszköztár mely elemi érzékeltetik az anya központi szerepét, más szóval: a beszélő anya iránti szeretetet, nagyrabecsülését, tiszteletét! Ennek vizsgálata közben arra is fény derül, az anya mely tulajdonságai készítetik a beszélőt anya-apoteózis teremtésére.

A háromszavas cím, illetve a kezdősor címként kiemelt három szava (*Anyámnak kontya van*) nyelvtanilag egyszerű kijelentés, létigei állítmánnyal (*van*) és úgynevezett **birtokos részhatározóval**: *anyámnak*. Már

az első szó utal az említett (**lírai**) **személyesség** meghatározó jelenlétére, s a versfutamot végigkíséri ez a jellegzetesség: a más vonatkozásban már szintén szóba hozott birtokos személyjeles főnevek és igeragok mintázzák a költemény nyelvi szövetébe a személyességet, a felforrósodó vallomáosságát. S a kommunikációs folyamat vevőinek, a befogadóknak legzélesebb köréhez is elérő szóválasztástól a szóhangulaton át az idill mindenkor vágyának közvetett kifejezéséig több más, a költemény nyelvi megalkotására valló komponens is egyértelművé teszi tehát: a lírai művekre, köztük a (nép)dalok beszédmódjára jellemző **lírai személyesség** meghatározó vonása e versnek.

Többféle nyomatékkal él a nyitány. A cím mindig hangsúlyos első szava – *Anyámnak* – mellett a létigei állítmánnyal is nyomatékosított *kontya* alany, továbbá az első sor egyetlen szava, a különálló *kerek* a költemény **három** meghatározó motívuma, jelentéshordozó eleme: számjelkép. (A motívum definitív jellemzője, hogy rendszerint ismétlődik a versekben. A *kerek* reprodukciója a kör-, a gömbmotívum révén a *lomb*, ekképp az új-rész konty mintegy megnevezésére a *kerek* szó itteni jelenlétére).

E dal, mint Kalász László sok más költeménye, egy képből bomlik ki: ez a középsőként kiemelt, a nyitány centrumába állított *konty*. Látványfelidézés kezdte tehát a verset. S a kontymotívum nyit olyan asszociációsort, amelyben a természet, a szeretet és a szerelem értékei, az érzetek, az idővel való birkózás stb. egyaránt helyet kapnak. A kontyhoz mint földi, földközeli látványelemhez minősítő értelemző (*kerek*) és költői kép (a *lomb*-hasonlat) kapcsolódik. Mindkettő, a kört és a gömböt is képzeletbe idéző költői eszköz a földtől való eloldódás, a **kozmosz tágitás** eszköze.

A népdalokra jellemző, hogy az első sor tekinthető egyben címnek is, de itt az efféle kiemelés mellett újjal is él a vers – kétszeresen nyomatékosít: a nyitósor címmé növeltet három szaván kívül a minősítő értelemzőt külön hangsúlyozza, azáltal, hogy e szó egyedül alkot vessort! Az értelemző (hátravetett jelző) mondatrészi funkciója a jelzett szóban megjelölt dolog (itt: *konty*) utólagos értelemzése. E mondatrész nemcsak ennek okán, hanem amiatt is hangsúlyos: az ilyen szerkezet sajátos stílushatását adja, hogy csak a jelzett szó után következik a jellemző vonás megnevezése. Így a *kerek* – tekintve a kör-, illetve gömbmotívumnak a szövegben az ismétlődő *konty* által való négyszeregi repetícióját is – különös nyomatékú.

Az intonálás értelemzős szerkezete (*kontya van kerek*) sejteti, előrevetíti a hasonlítást. A hajkorona formájára való utalást nyomban annak természeti megfelelője követi: „sötét és dús mint (...) a lomb...” A **szemléleti hasonlat** egyik komponense, az összehasonlítás alapjául szolgáló (egyik) motívum, kiemelt közös jegy, hasonlóság: a *dús* az asszonyi termékenység jelképe. Azzal, hogy a beszélő a *kontyot* stíru, nyári éji *falombhoz* hasonlítja, **elképzelleti, nyomatékosabbá teszi** azt, és **sajátos hangulatot ébreszt** az állítmánnyal kapcsolatban: a földközeli hajviselet a képze-

let útján a magasba törő, az eget a földdel hidalni hivatott fa *lombját* idézi a versmezőbe. Ezáltal is kozmikus távlatot kap a költemény. Mint Balázs Béla írja: „ha igaz, hogy a hasonlított és a hasonló közül az utóbbi a konkrétebb valóság, melyre, ha új látásomat visszavezetem, hinnem is kell benne, mint valóságban, akkor minden őszintén átélt hasonlatban valami mythosról van szó: a fel-színes empirikus világ egy végső értelméről”.

A többszörösen kiemelt *kerek* a gömböt asszociálja. S a Jellékárt magyarázata nyomán további képzettársítások születhetnek: a kör „mindenkelőtt az ég, továbbá a gömb alakú égitestek jelképe (Nap, Hold), a látható és láthatatlan égi »kör«-öké” (Tejút, állatöv, planétapályák, főkörök, égi egyenlítő, melynek korong alakú síkja a naiv világgépben a **paradicsommal**, az »égi Föld«-del azonos)”, továbbá a „**folymatosság, örökkévalóság, tökéletesség, a harmóniáé, a végtelené**”, illetve „**a zártság és védtettségé**” (mágikus kör, gyűrű), **az egységé (tér és idő egységé is)**.

A népdalok „Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok, / A szegénylegénynek utat mutassatok”-féle tágas, univerzális szemlélete érvényesül itt. A Juhász Ferenc-i kozmikus látásmód: „A vers én vagyok, te vagy, a vers a Világ...” (A tízmilliárd éves szív című kötetének Második üzenet című költeményéből).

A vers fókuszszava: az anya

A *meleg* mint az *eső* jelzője a következő strófában a *szív* értelemzőjeként (*szíve van meleg*) növeli a meghittséget, a vers hangulatának hőfokát, szorosabbá fonja a tudatban természet és ember (*eső; szív*) világát, egyszersmind visszaáramolat a versnyitó szóra is egy fajta melegségérzetet: az ismételt *meleg* felől visszafelé olvasva tehát az *Anyámnak* szó eleve meglevő, érezhető, a szeretet keltette hójét még melegebbnek érezzük: így válik az egész versrestben érezhető forró hőáram részévé az első szó, egyszersmind a költemény **fókuszszava**: az *anya*. Azzá avatja a versszerkezet, a -kompozíció is. Az *anya* a három kis strófa mindegyikében helyet kap. S mindvégig érezhető a jelenléte. A címnek, egyben a költeménynek, így az első sornak a nyitózava, az egész versben az egyetlen nagybetűs szó. A anafora is kiemeli:

Anyámnak kontya van...
(...)
anyámnak szíve van...

A középső versszakban személyes névmással (*ő*) is utal rá, az utolsó strófában pedig a kedves megszólítása során, feltételes jelentéstartalmú hasonlító mellékmondatban bukkan fel: „ha mint *anyám*”. Előfordulásának képlete versszakonként: 1–2–1. Egy fajta szimmetria ez a szerkesztésben. Mutatva: a középső versszak középpontja is egyben. Az anya totális szeretete az **értékszerkezet** egyik tartópillére, a másik a potenciális tartóelem, a kedvesnek az anyaszeretet mélységéhez méltó szeretete: a társ kapcsolatban a

szerelemmel szimbiózist alkotó totális társi értelemminőség, amely, ha valósággá érik, majdan újabb anyaérzelmét alapozhat meg.

A *melegség* tehát az egész költeményt betölti, s e szónak a betű szerinti másodszeri előfordulása, értelemzőként való kiemelése nemcsak hangulatilag, hanem érzékileg is hővel telíti a dalt. A melegséghez értelemzőként a *szív* kapcsolódik, utalva az anyai **szívzeretetre**, s megengedve a kedves iránti **szívzeretelre** való asszociációt is.

Az anya agapészeretetére, évből, értő viszonyulására a versnyelvben **expresszív** szavak utalnak: a *szívéhez* vizuális (*piros*) és fizikai-érzelmi (*fáj*) sajátágok kis kapcsolódnak. *Piros* színe metaforája az anya gyermeke(i) iránti örök aggodalmának. Ezzel összefüggő konkrét közlést is kiolvashatunk belőle: a *piros* a szokásosnál élénkebben dobog, ver. S miért fáj az anyai szív? Mert nyugtalanítja és szomorúsággal tölti el az anyát a versalany viselkedése (*nem merek / időnként szemébe nézni*), nagyon sajnálja, bántja, hogy a beszélőnek olykor nincs bátorsága szemtől szemben, nyíltan feltárni emberi gondjait, pedig (mint a szövegösszefüggés, az előtérbe tolt, a bátorsághiányt hangsúlyozó állítmány árulkodik róla) **tudja**, hogy az anyához bármikor fordulhat: „*ő minden gondomat érti*”. Ez a közlés az anyai **agapészeretet** kinyilatkoztatása, s ezt a nemes értelemminőséget és egyben magatartást a beszélő az általános névmással (*minden*) abszolútizálva, **anya-apoteózist** teremt. Részbe a dicsőítésnek a másik, a strófa elején tett deklaratív kijelentés predikátív szerkezete is: a *szíve van*. Tudniillik három ismert köz-, illetve népnyelvi fordulatot, szólást is asszociál: „van szíve” (’érző lény’); „nagy szíve van” (’együttérző, érzelmegazdag, jóindulatú’); „melegszívé” (’akiben sok szeretet, ragaszkodás, együttérzés van’). Az apoteózis kiteljesítéseként, a szeretet **teljességének és egyetemességének** jeleként a *minden* szó is megismétlődik. Ha kiragadnánk e két névmást és közvetlen környezetét a szövegösszefüggésből, az még nem tenné világossá, hogy ezek az anya-apoteózis teremtésére szövegbe rendelt nyelvi elemek. Ezért ideiktatjuk az egész versszöveget (dólt betűkkel), továbbá (normállal) az odaértendő részeket is. Ezek együtt adják e Kalász-dalnak a mindennapi beszédre való fordítását. Együttal – nagy-kötőjellel – jelöljük a versmondathatárokat: *Anyámnak kontya van kerek* – (az a konty olyan) *sötét és dús mint* (amennyire) *egy meleg eső utáni éjszakán sötét és dús a lomb a fán* – *anyámnak szíve van meleg* – (az a szív) *piros és fáj ha nem merek időnként szemébe nézni*: (tudniillik) *ő minden gondomat érti* – (Éppen ezért) *csak akkor leszek kedvesed ha* (mint anyámnak a valóságban is kerek kontya van, [jelképesen]) *kerek kontyod lesz neked* (is) – (azaz) *ha* (képes leszel arra) *mint anyám: első jajomra gyógyírt találsz minden bajomra*.

A természet felmagasztosítását követte az ember apoteózisa: a lombkorona, a lombglória külső látványvilága innen nézve válik a szeretet belső teljességének jelképévé, egyben itt növeli kozmikusát a természet az embert, az ember a természetet, bizonyosságot téve arról: e kettő nem választható szét e költeményben, amint a Kalász-líra egészében sem.

Áthatja Kalász László egész költészetét az anyaszeretet. Az anya-apoteózis nem csak az *Anyámnak kontya* van sajátja. Idézzük ennek tanújeleként egy másik versét, elégiába hajló dalát:

Én láttam őt

*midőn virágba lépett
s feje fölött a szirmokat besुकta
megölelte a vágyódó bibekét
s hamvát hullatta hamvadzó porukba*

*fényként a karsú száron leszívárgott
felkápázott egy gyökér alagútja
magára hagyván virágot világot
drága szívét a földre visszadugta*

Visszatérve értelmezendő versünkre: a motívumvizsgálatot középpontba helyező szerkezetelemzés is mindvégig tanúsítja az anya jelenlétét: az 1. versszakban az eső és a falomb képe mellett tűnik fel a kontyos anyakép, a természet és az anya viselete, külsje a nyitány, a 2.-ban a belső világra, a lélekre és a szívre, az érzelmekre való utalásként az anya és szíve meg a szeme szerepel; a 3.-ban – motívikusan keretes szerkezetet alkotva – visszatér a konty: példaként, jelképpé váltan; s új elemként az anyai (és mint lehetőség, a szerelmi társ által nyújtott) gyógyír.

Különvéve az anya jellemzőit: versközépen dobog a meleg anyaszív, s azt az 1. és a 3. strófa kontymotívuma övezi. A biológiai és lelki, konkrét és elvont értelemben egyaránt vehető szívet közrefogja a hajviselet motívuma. S a konty sem marad meg pusztán 'hajviselet'-nek a versben: előbb, a nyitányban az asszociációk révén lebben az égre, majd a zárlatban jelképpé nő.

Másfelől az anya mindig valamivel vagy valakivel való viszonyában bukkan fel: az 1. versszak az **anya és természet** szétválaszthatatlanságára utal. A 2. strófában az anyaszív és -szem mint lélektükör a versalannyal szembeül: az **anya és fia** kapcsolatáról alkotnak képet a sorok, a 3. versszakban az **anya: példa**, a lírai alany **kedvesével való kapcsolataiban** a gondoskodás igazodási pontja.

A nyitó öt sorában életképleirő jellegű, tájékoztató kommunikációs funkciójú szöveg törés nélkül vált elbeszélőre, illetve magyarázó, elemző, értékelő elemeket tartalmazó. E második egység nyitó három sorában (hozzászámítva a vers 5. sorát is!) felerősül az egész költeményt átható érzelmkifejező funkció, a záró négy sor pedig felhívás.

Értekezmbesítés is kiolvasható a dalból: különböző értékszintű létállapotokat ütökzött. Az első öt sorban a létminőség **idillikus**. Ilyen a scenika: minden részletben összhangban levő, szép, derűs természeti vidék ez. Benne az anya és a külvilág harmonikus egységben él. Hamvas Béla szerint „ritka mű kelti az ósállapotnak azt a meghitt nyugalmát, amelyet nehéz másként nevezni, mint idill.” Kalász László költészetének több darabja, kontyuk – első öt sorában – az *Anyámnak kontya* van: ilyen mű. A vers, noha középpontjában az anya áll, csak eddig, az ötödik sorig bizonyul anyaversnek, azután válik előbb a beszélőt (a fiút), majd a kedvest is szerepeltető, a **totalis érzelmet** dalba foglaló lírai vallomássá. A kizárólagos **biztonságra**, idilli nyugalomra következik a további hét sorban a – részben változatlan – biztonság (minden gondomat érti; gyógyírt talál minden bajomra) mellé társuló **dramái** hang (piros és fáj), a **feszültség, börtortalan-ság** (amelyet a beszélő lelkiismeret-furdalása, nyhe bűntudata okoz), illetve a **feltételesség, bizonytalanság** (ha nem merek; ha kerek kontyod lesz, ha gyógyírt találsz). Következésképp: csak a **feltételesség megszüntetése** teremthet kiváló, idilli létminőséget. Rónay László sorai Kalász László egész költészetére igazak: „Érezni a versekben egy teremtő személyiség jelenlétét, aki hangjával és a világgal való viszonyában is az elveszített harmónia visszaszerzésére serkent.”

A fordított irányú szembenállások: a *gond* és az orvoslásával felérő, mert a szeretettel azonos *érti* és a *jaj, baj – gyógyír kontroverzia*, illetve a versfutam értékhianyról hírt hozó elemeit (gond, nem merek, jaj, baj) feledtető, az anyához kapcsolódó értékvilágot jelző, megismételt *minden* (mint fix pont) kompenzálják az idillre következő drámai tartalmakat. Így a szerkezeti képletben éppúgy nem a diszharmonia, nem az értékhiany, hanem az értékelíttség, illetve a harmónia dominál, miképp a verszókincs is az értékte-

lített szavakat preferálja. Vázlatosan áttekintve ez utóbbit: az értékelíttség szavak (*ért, lesz, talál, van; anya, éjszaka* [itt a kontextus a kellemességgel hozza összefüggésbe], *eső* [itt a kontextus a kellemességgel hozza összefüggésbe], *fá, gyógyír, kedves, konty, lomb, szív; dús, kerek, meleg, sötét* [itt a kontextus a *dús* értéksugallathoz társítja]; *első; minden, ő* [itt az anya szó helyettesíti]) jóval nagyobb arányban vannak jelen, mint az értékhianyra utalók (*fáj, nem merek; baj, gond, jaj; piros* [itt a kontextus a fájdalommal hozza kapcsolatba]) – az ismétléseket is számítva, 28:6 az arány.

A szerkezetvizsgálat zárásaképp a költeményt keretező záró- és nyitószóra utalhatunk: mindkettő az anyával függ össze: az egyik közvetlenül, a másik közvetetten. A legelsőről szóltunk már. Az utolsó a *bajomra*. Ez a hitves feladatára utal: gyógyírt találni a férfi minden *bajjára*, mint talál az anya a gyermeke első jajára. Mit sugall tehát a beszélő a kedvesnek? A köznapian prózai beszédmód és a lírai sűrítés egymásnak való megfeleltetésével valami efféle: ha gondoskodásban, a lelkellemmel való törődésben hasonlatossá válsz anyámhoz (*gyógyírt találsz minden bajomra*) és olyan jó ízlésed is lesz, mint neki (kerek *kontyod* lesz), továbbá ha érzelmileg a teljességet nyújtod (*kerek kontyod lesz*), majd akkor vállalom, illetve teljesítem ki veled a párkapcsolatot (*akkor leszek kedvesed*).

Egység, szimbiózis

A dalműfaj homogenitása és sűrített beszédmódja, tömörsége az értékszerkezet elemei s más strukturális tényezők összekapcsolódásában, egységében is megnyilatkozik.

1. ember és természet

A lombhasonlat az *Anyámnak kontya* van című versben nemcsak a kozmikus tágitás eszköze, e szókép útján teremődik meg a Kalász-lírában **ember és természet között** mindvégig jelen levő kapcsolat, **szerves egység, harmónia**. Ez az anya kontyát a beszélő – fiú szeretettől vezérelt – párhuzamosító képzelete a magasba emeli, lombbá növeszti (s ezt az anya glóriájává szakralizálja a képzettársítás). A fá koronájának motívumát kiemeli a paralelizmus: a *sötét és dús* ismétlése. (A minősítő jelzők az egységérzetet is fokozzák: a lomb a sötétben, éjszaka dúsabbnak hat, mint nappal, amikor a levelek közé süt a nap.) A gondolatpárhuzam közös nagy fogalmi körbe állítja a kontyot és a lombot: a legtágabb értelmű természet részeivé teszi. Az **anyatermesztet** – 'a nagy természet mint mindennek szülőanyja' – s az *anya* szó már önmagában is – szavatolja az egész dal meleg, bensőséges atmoszféráját, teszi varázslatossá hangulati terét. Ez a dal a képzettársításban összekapcsolja az „anyatermesztet” szó idézett jelentését 'a lényt meghatározó sajátosság összessége' jelentéssel – az anya szeretetteli természetét ez az asszociáció is hatalmasra növeli, egyetemessé avatja. Mint Petőfi sorai: „Mosolyogva néz a földre / A szelíd nap sugara, / Mint elalvó gyermekére / Néz a szerető anya (...) Aludjál hát, szép természet, / Csak aludjál reggelig, / S álmodj olyakat, amikben / Legnagyobb kedved telik. (Itt van az *ész*, itt van újra...; Erdőd, 1848. november 17–20.).

Kalász László versében a hangütés, a meleg nyári esőtől kellemesség és barátságossá szelidített éji táj s az *anya* szó eleve melegsugárzó hatása révén a nyitó hangulat kétszeresen is finom és bensőséges. (Mindvégig megmarad a táj otthonosnak a versfutamban.) S az anyatermesztet otthonteremtő ereje csak fokozza ezt a meghittséget. Az *anya* Kosztolányi Dezső szerint a legszebb szavaink egyike. Miképp a *szív* is. Belső szépségük miatt. A publicistaként is óriás költő az egyik színes írásában mondja: „Egy új világ kezdődik minden nyelv küszöbén, a szépség új birodalma, új értelmi és érzelmi törvényekkel. Mi tehát a tíz legszebb magyar szó? Ezt felelni, abban a tudatban, hogy válaszom merőben önkényes, és éppúgy jellemez engem, mint nyelvünket: – Láng, gyöngy, anya, ész, szív, kard, csók, vér, szív, sír.” Csaknem mind a tíz szó a tárgyelmű **termesztet része, teremtmény**.

Két jelentést is asszociál a rejtett **hónapszimbólum**: a *meleg eső* a májust mint a szerelem hónapjelképét idézi meg a képletben, mint Illyés Gyula Benső kikelet

című „dalszöveg”-e: „Arcomat mostam volna abban / – de még inkább a tiedet – / a tél-illatoló orgona-illatban. / De még inkább a szivedet.” S idézi a nyarat, a szerelem **évszakszimbólumát**, mint Petőfi *Té a tavaszt szereted*... (Szatmár, 1846. október 7–10.) kezdetű kis dala: „Te a tavaszt szereted, / Én az őst szeretem. / Tavasz a te életed, / Ősz az én életem. // (...) Lépnél egyet előre, / Lépnék egyet hátra, / S benne volnánk közösen / A szép meleg nyárba.” S gondolhatunk a 20. századi költészet „**belső nyár**”-gondat-körére: példaként Rónay Györgynek a kései versek közül való, a lírai személyességről áthatott Szerápcion-legendák Hová? című darabjának e citátumára: „Látod ott a madarat? A fél eget átszelte már, / mióta itt vagyunk, nesztét se hallani, / csak száll, hasítja egyenletes szárnycsapással / a maga tengerét, mindig tovább. Hová? / Míg nyarába nem ér. / Indulhatunk, Szerápcion.”

Ember és természet kapcsolata látvány- és hőérzeti – érzéki – élményt is magában foglal: *kerek konty, sötét* (látvány, vizuális élmény) – *dús konty* és lomb (vizuális, tapintási) – *meleg eső* (hőérzet) – *eső* (tapintás). A *piros és meleg szív* kétféle érzetet összekapcsoló képe pedig a szívet sokféle érzékenység, érzékelés szintéziséként értelmezi. Ekképp a konkrét és elvont is összekapcsolódik a versmezőben: a piros mint konkrét látvány ezáltal lelki látvánnyá, a meleg eső konkrét hőérzete a meleg szív érzékelésében a szívvel való látással lényegül át: a „szívhangok”-at a „szívradar”-unkkal, illetve azzá váltan, „szívradar”-ként érzékeli az ember – mint a legintelligensebb állatok, például a kutyák. Vagy a rókok: jelentéss és jelképes, hogy Saint-Exupéry A kis herceg című filozófiai műsénének sokat idézett gondolata, fókuszmondata – Rónay György klasszikus fordításában – a róka szájából, az ő titkaként hangzik el: „Jól csak a szívvel lát az ember...”

2. idő és tér

Különleges idődimenziót ad a költeménynek már a verskezelet: a *Szánj meg idő* kötet *Műemlékeim* ciklusának 3. darabjaként jelent meg. A „műemlékeim” itt nem pusztán a magán-hagyományörzésre utal, hanem valami örökre, tér és idő végtelenére. Arra, amiről Hamvas Béla beszélt: „Az ósállapot nem feltétlenül a kezdet, a gyermekkori és az óskori, felismerésében semmi nosztalgia nincs. Inkább tudatában lenni valaminek, ami a kezdetnél is előbb volt, és nem múlt és nem múlik, és nem múlhat el soha, és nemcsak tart, hanem tartja mindazt, ami azóta történt és van. Életünkhöz viszonyítva ez a lét. Amikor emberben és műben, tájban és hangban megjelenik, mindenki tudja, hogy otthon igazán itt van.”

Ez a létidő keretezi, övezi a költeményt: a verset magában foglaló kötet címadó szava, s a zárlatban is találunk rá utalást: a *csak akkor leszek* (...) *ha* szerkezetben ugyanis a szófajlag mutató határozószó, az *akkor* – mondattanilag utalószó – időbeliségre éppúgy utalhat, amint hangsúlyozhatja a feltételt, 'abban az esetben' jelentést hordozva, a *ha* kötőszóval bevezetett feltételes sajátos jelentéstartalmú mellékmonddal együtt. Az előbbi esetben a kötőszó felveszi az *amikor* jelentését. Vagyis az *akkor* utalószóra így is lehet kérdezni: mikor? És így is: milyen esetben, milyen feltétellett? A *csak* határozószó megszorításként van jelen, akár az időbeliséget, akár a körülményt hangsúlyozzuk. (Ugyanígy kettős értelmű lehet a középső strófa hasonló – *fáj ha nem merek* – szerkezete.)

A végtelen időt hangsúlyozza a térélmény: a természeti térelemek vertikális, magasba törő, kozmikus jellege is. Az anya kontya égi jelkép, a lomb, a fa az eget a földdel összekötő növény, egyszersmind persze – a Jelképtár szerint – a fa általában az asszonyt jelképezi. Konty és lomb, ember és természet, mikro- és makrokozmosz szimbiózisa ez. S az örök időt hangsúlyozza az említett pozitív és archézsituációs ígék sora, valamint a vers kettős természetete: a jambusi száguldás és egyszersmind a nominális stílus: a szófaji arány 26:6 – 13 különböző főnévre (közülük az anya, a konty ismétlődik) és 6 melléknévre (ismétlődik a sötét, a dús, a meleg) és egy számnévre (első), azaz összesen 26 nominális elemre mindössze 6 ige (négy léteige és két cselekvő ige), illetve egy főnévi igenév jut. Elsőprő arány ez: mintegy négyszerese a nominális elem a verbálisnak.

A versegésznek ezt az örök időt sugalló világa azonban a jövő időre konkretizálódik a költemény felhívó zárórészében (*csak akkor leszek kedvesed / ha kerek kontyod lesz neked*): intésbe csomagolt remény ez: az utolsó sort, ha a szövegösszefüggésből kiragadva, magában nézzük – „gyógyírt találsz minden bajomra” – tartalmilag jövőbe vetített kijelentés. Valójában biztató remény, hit. Mint Németh László írta az Arany Jánosról szóló esszéjében: „Hit nélkül éppúgy nincs elsőrangú alkotás, mint ahogy igaz szerelem sincs.”

E végtelenített idő megragadását szolgálja a vers hangzsvilágának egyik jellemzője, a száguldó jambusi sorok egymásutánja. Fülünk kihall például az első sorból egy háromütemű nyolcast (3/3/2), egészében mégsem szimultán ritmusú a vers, hanem időmértékes: jambusi nyolcas, kivéve az utolsó két sort, amely egy-egy kilencedfeles jambus – jelezve, lényegi közlendő rejlik ott: a ritmus kiugrat egy fontos „üzenetet”. S mintegy nyomatékként – egy verslábnnyival megnyújtja a közlés idejét.

Idő és tér egybekulcsolódik itt olyan értelemben, hogy a költemény képzeletbeli idejét és terét kezdetben együtt emlegeti a beszélő: eső utáni *éjszakán* (...) lomb a *fán*. S mivel éjjel minden rejtélyes, elvész a tér-érzék is. Cs. Varga István okkal beszél arról: „Az emberi létezés, az élet, a teremtés titka, az anyaság titka a kozmikus létezés szférájában, a nyári éj tengerében szárnyal magasa”. Azaz: a végtelenben. Az asszociatív verstérben e titkok övezte, végtelenített idilli táj – amely a végtelen idill emberi vágyát is felidézti – szinte előkészíti a 2. és 3. strófa kizárólag képzeletben létező, odaértendő – szintén egy fajta „végtelenített” vagy inkább potenciális, képzeletbeli, konkrét térképpzettel szabadon behelyettesíthető – terét, hiszen az anyával való szembenézés, mely időnként feltétlenül szükséges, nyilván a szülői házban, azaz otthon, hazalátogatásokkor történik.

S meghatározhatatlan időben, mert *időnként* hangozna el a beszélő ószinte vállomása, amelynek az anya egyszerre szeretetet sugalló és szigorú szeme tart tükröt. A zárlatban pedig a beszélő pozíciójából visszafelé kell olvasni az időt: az anya példa, mert a gyermeke első jajára (tehát: nem 'mindjárt', hanem 'azonnal...') gyógyírt talál annak minden bajjára, s itt e végtelen tér – bölcsőtől a felnőttélté színtereig – végtelen idővel kapcsolódik össze: nemcsak otthon, a bölcső (a benne síró csecsemővel) képzeltető a versmező asszociációs terébe, hanem a felnőtt poéta tetszőleges színterein (intim szféra, hivatásszféra stb.) előforduló bajok is, s nyilván nemcsak a pici gyermeknek lehet baja, hanem a komoly felnőttnek is, élete más-más terében és idejében. S az anya: minden időben, minden térben létező gondokra – gyógyírt talál.

S gyógyírt talál(hat) a beszélő minden bajjára a mindenkori kedves. Mert mint Hamvas írja: „A férfi hozzá magával az idillt, a nő hozza magával azt, hogy ez csak itt és most, ebben az életben valósítható meg.” Ezzel a költemény időszerkezetének újabb – rejtett – eleme, az idő újabb dimenziója tárul fel.

3. értelem és érzelem

Az idő és tér szétválaszthatatlansága az értelem és érzelm kölcsönhatásával egészül ki: sőt, nemcsak arról van itt szó, hogy az anya érzelmei (*szíve* van meleg) és értelme (minden gondomat *érti*) egyaránt szerepel a dal versfutamában mint a szeretet és a megértés természetes példája, hanem többről: a „*minden gondomat érti*” a **teljes megértést** jelzi, majd az utolsó versszakban a kedves elé mércéként állított anyajellemzés („első jajomra / gyógyírt talál[isz] minden bajomra”) a **teljes megértés** (minden baj megértése, anyai előérzet) tanújele, vagyis az anyának a gyermekkel való érzelmi és értelmi – emocionális, empatikus, intuitív és racionális – azonosulása az a magas mérce, amelyet a szerelmi Társnak a vers szerint teljesítenie kell. Az **értelemmel és érzellemmel való szeretet szimbiózisa itt az anyaszeretet**. Ez a kettőség Németh László egy szép gondolatát („A megismerés: megértés, a megértés: szeretet”) vagy Hamvas Béla Scientia sacrájának Ibn Arabi szufimesterrel való citátumát („A szeretet misztériuma, hogy »a szerető átváltozik annak lényegévé, akit szeret.») éppúgy felidézheti. Asszociálhatja az Ómagyar Mária-

siralom teljes azonosuláslményét („Te véred hullása | Szívem alélása”) – e szakrális mélységbe tekintéssel sugallva: a semmihez sem hasonlítható mélységű anyai szeretet minden jó anyai tulajdonsága, minden korban. A modern kori költészet – így Rónay György Betlehem című verse – is utal a mérhetetlen anyai erőre és a gyermekkel való teljes azonosulásra: „a te anyai szíved még mindig nem / hagyott fel a reménnyel”; „fájdalmak anyja vagy”. E szakrális szeretet sajátja Kalász László dalának is: hangulati terének és asszociációs mezőjének egyaránt része, miképp a vers kifejezőereje is segíthet mélységének érzékeltesében.

4. szeretet és szerelem

Érdekes, hogy ebben a szerelemfilozófiai töltésű dalban a 'szeret' ige egyetlenegyszer sem fordul elő, mégis a szeretet és a szerelem verse ez! **Az anya és a lírai alany közötti, konkrét szavakkal ki nem mondott kölcsönös nagy szeretet, illetve a beszélő és a kedves közötti potenciális, szavakkal szintén nem hangoztatott kölcsönös nagy szerelem költeménye.**

Az ember és természet, az idő és a tér, az értelem és az érzelm összekapcsolódása mellett összeér itt a szeretet és szerelem is, amikor az agapészeretet egy képi váltás (anya – kedves) nyomán a verszárlatban, a záróstrófában agapé-szeremmé, adó értelemmé lényegül át. Persze, csak feltételesen, mert a szív szerelem vállalásának, egyáltalán létrejöttének legfőbb kritériuma az anyaszeretettel azonos érzelmi mélységű szerelem megléte. A lírai én, a versszubjektum az anya védő szeretetét, vigyázó, virrasztó aggodalmát áhítja átplántálni a kedvesébe, ezt várja tőle, jelezve: a szerelem és szeretet elválaszthatatlan értelemformák. **A szerelem csak az óvó szeretet megvalósulása után (avagy: megvalósulásakor, megvalósulásával együtt) vállalható.**

Ragyogó példa ez az utolsó versszak arra is, hogy a verset miért szoktuk sűrített beszédnek nevezni. A lírai alany közvetetten, a kedvesre vonatkoztatott feltételes hasonlattal mondia ki: az anya **minden** bajra megjele a gyógyírt. Vagyis a 3-as számmal összefüggő jelképek közül a **tökéletesség**: a megvalósult **tökéletessé anyai szeretet** mellett a **tökéletesség vágya, a potenciális szerelmi teljesség** is kiolvasható a versből. A záróstrófa tehát ezt is jelenti: 'akkor leszek kedvesed, ha a szerelemben éppúgy a teljességet nyújtod, mint anyám a szeretetben'. E kétféle teljességben részesítenésnek-részesülésnek is a nyelvi kifejezője a más összefüggésben emlegetett nagyszámú birtokos személyjeles szóalak.

Kölcsönös nagy szeretet, agapé kapcsolja össze a beszélőt az anyával, az anyát a beszélővel. Ám a kifejezés nehézsége rávilágít arra is, miért nem mondja ki a *szeretet* szót a beszélő. Petőfi minden időben igaz válasza helyettünk is szól: „S anyánkat, ezt az édes jó anyát, / O Pistikám, szeresd, tiszteld, imádd! / Mi ő nekünk? azt el nem mondhatom, / Mert nincs rá szó, nincsen rá fogalom...” (István öcsémhez). A *szeretem* szót is mellőzi a beszélő. Miért? Gondoljunk Juhász Gyula Szerelm? című versének egyszerre szellemes és áhító feleletére: „...nem tudom, mi ez, de jó nagyon...”

Igényli ez a dal a befogadó aktivitását, a közös olvasást: a *konty* ismételt szerepeltetésével újra felbukkan a nyitókép, újra az olvasó lelki szemei elé festve az anyát – s általa a tőle elválaszthatatlan természetet –, ezzel keréktive teljessé a költeményt, s megjelölve az egyelőre csak feltételesen beteljesülő szív szerelem végső kritériumát. Felidézi a zárókép a hasonlatot, a kozmikus, az égi felé törő fa képét, majd a hasonló mellékmondat („mint anyám”) révén a kedvest (feltételesen ugyan, de) az anya képességével ruházta fel; a párkapcsolatot is átelkesíti a szeretet meleg, gyógyító, konkrét és lelki otthon egyaránt teremteni képes, kozmikus erejével. Ha kontyod lesz, te is anya, termékeny anya lehetsz! – sugallja a vers. Nem a képzelt túltengése e sugallat sejtése: ha a fa asszonyjelkép, a zöld levelek alkotta lomb a kivirulási szimbóluma. S a kontyot lombhoz hasonlítja a beszélő, a dús konty pedig az asszonyi termékenység jelképe – így fonódik össze végképp ember és természet. (Az ég felé törő fa egyébként nemcsak jelkép, pontos képből, látványból sarjad: e sorok írója is, mint a költő földije, tapasztalatból tudja: a Bódva völgyében igazán magasra nyúlnak a lombok, égig érnek a fák...)

A *minden* névmás ismételt szerepeltetése a versszövegben az anya végső, dicsőnyben vonására hivatott, egyúttal (bár feltételesen) a kedvesnek is lehetőséget nyit: közvetetten arra biztatja: a szerelem is felemelkedhet az anyaszerepet szinte föl nem érhető ormára: „...mint anyám: első jajomra / gyógyírt találsz minden bajomra.” Azaz: mint az anya (mindörökké) a gyermeke fájdalmát, úgy orvosol(hat)ja a nő, a Társ a kedvese mindennapi gondját-buját. Az anyaszerepet átörökítési kísérlete ez a Társra, a szerelem összekapcsolása, egy olyan eszményi párkapcsolat megszületése érdekében, amely kapcsoltnak a **totális érzelem**, az anya agapé-szeretetét és a kedves agapé-szerelmét egyesítő, létvígaszt nyújtani képes totális érzelem az alapja. A „gyógyírt találsz” tehát az **éltvígasz**, sőt a **létvígasz** szinonimája. Ekképp teljesedik ki a természeti ember lelki élete: nemcsak az **idilli természet** az létvígasz, hanem a totális érzelem: e kettőt együttesen tapasztalva élhet meg teljes idillt. Van tehát – legalábbis lehet – teljesség. Nem minden egész törött el! Vannak művek, melyektől jobb lesz az ember, jobb a világ. Ez olyan. Utaljunk vissza a Jelképtár már idézett magyarázatára: a kör – itt a nyitókép anyai hajkoronájának „kerek” volta – szimbolizálhatja akár az égi egyenlítőt, annak korong alakú síkját, amely pedig a naiv világképben a paradicsommal, az »égi Föld«-del azonos...

Bölcséleti érvényűvé nő a filozófiai dalban a lírai alany érzése. Azá emelkedik itt is. Hangot ad meggyőződésének: a szerelem csak az anyai óvo szeretet megléte, biztossá válása, biztossága esetén, azaz az agapészeretet, az adni képes, áldozatos érzelminőség megvalósulása után vállalható. Mert szerelmesnek lehet lenni ennek hiányában is, de kedvesed csak akkor leszek – sugallja a költemény zárata –, ha a szerelmi érzésben az anyaszerepet minőségére való képesség is ott csillog. Lehetőség ez tehát. Erre valló nyelvi megoldás, hogy a *kedves* csak feltételesen s birtokos személyjelek, igeragok révén van jelen: *kedvesed, neked; találsz*.

Kosztolányi Dezso Szerelem című elemző cikkének aforisztikus zárása ez: „Az ember szeretetből támadt, azért él, gyakran azért is hal meg. Úgy látszik, mégis a főfoglalkozása az a földön, hogy szeressék. Minden más – hidépítés, országhódítás – csak eszköznek, jelentéktelen mellékfoglalkozásnak rémlik.” A „főfoglalkozása az a földön, hogy szeressék” gondolatokzárásában a *szerszék* ige kettős értelmű. Az írás címére tekintve ráébredünk: a szeretetet a beszélő itt is a szerelemnek mintegy a feltételeként határozza meg.

5. ész, szív és szexus

Kalász László is tudta, „nehéz a szó”, tudjuk mi is: még külön-külön is igen nehéz a szerelem avagy a szeretet érzelminőségeit szavakra váltani. Az erősz és az entuziazmust, az „égszínké elragadtatás” szételemezhetetlen, „senki sem született, aki a kettőt magában el tudta volna választani, és ilyen ember nem is fog születni” – szögezi le Hamvas Béla Püthia című esszéjében. S hozzáteszi: „a mai világ állítólag a testi szenvedélyt a szellemivel ellensúlyozni kívánja. Az igény nem az ellensúly, hanem a fokozás. Az agapé azért jelentkezik erősebben, hogy az erőzt még erősebbé tegye.” (A vörös színt az erősz, a diabolikus szenvedély és az ördöggel való vérszerződés által szerzett bűbáj”). Mindenesetre a jelképi 3-asok újabb példája, amit Hamvas Béla esszéje említ: „A szerelem száma is három,

nemcsak erősz, nemcsak agapé, hanem szexus is”.

A költeményben e hármasságnak megfeleltethető a három versszak egy-egy kulcsmotívuma, noha ezek szinte szételemezhetetlen egységet alkotnak a versben.

Az **anya kontya** (1. strófa) az **agapé-ézés**, az adni akaró, a legmagasabb rendű emberi szeretet, a feltétlen, az önzetlen, az önfelelőző, azaz a **szellemi és lelki szeretetet** egységbe hozó érzés szemléletes-képi helyettesítője: nehéz itt megfelelő szavakra váltani a szavakra válthatatlant, mert mint az **ész**, a lélek, úgy természetesen az anyai ösztön is része az anyai agapé-szeretetnek! Mert nehéz az agapéézés pontos meghatározása. Az új Idegen szavak szótára így definiál: az agapé „az Újszövetségben szeretet, elsősorban Isten és Krisztus ember iránti szeretete”. Tehát adni akaró, adó, ajándékozó, önzetlen szeretet, amelyet „csak a Teremtő, a Gondviselő, az önmagát értünk feláldozó Megváltó kegyelme adhat az embernek. Ehhez az agapé-szeretethez hasonlatos az anyai szeretet, amelyről a költő tanúságot tesz” – hangzik Cs. Varga István szavai, második mondatában e versre utalva. S itt kapcsolódik össze – az asszociációs mezőre is gondolva – az anya természete az anyatermészettel...

Az anyai **szív** (2. strófa) mindenekelőtt az **érzelmi** szeretet hordozója, de itt is kettős szimbólum van, mert e versszakban szintén szételemezhetetlen az érzelmi („fáj”), illetve az ésszel való anyai szeretet („minden gondomat érti”). Megfelelőjeként mintegy az agapéhoz hasonlóan gazdag értelemezési tartományú, összetett értelmű erősz szó ama jelentésének, amely szerint ez „az önmagát megvalósító szeretet”.

A **kedves** mint főnév (azaz a Társ) feltételesen kimondott, ráértézés változatában („akkor leszek kedvesed”) szerepel a versben (3. strófa), az erősz mint a vágyakozó, az **érzéli** szerelem, valamint a **szexus**: a nemiség, a testiség, a nemi konzummáció, a szerethetős dalba illően elegáns, egyszerű világosság célzatú és jelentésű megfelelőjeként, a kettős szimbóizisaként.

A verset kerekékké tevő, a „fent” és „lent” világát körkörösé, egységé élő, a harmadik versszakban megjelenő, újra felbukkanó konty mint a szerelmi társ hajviselete az anyaszerepet magasrendűségét, az **agapét** is magáévá élni képes, s ezt a **szeretet-erősszal**, a **szerelem-erősszal** és a **szexussal** szintetizáló **Szerelem** metaforája.

S ha az utolsó sort önmagában olvassuk („gyógyírt találsz minden bajomra”), akkor értjük meg a végső üzenetet: annak mély hitét, hogy a feltételes mód átvált(hat) kijelentőbe. Miképp Aty bizonyosságúgyó versében, „Ring a nagy Híd”, szeretnénk a túlsó parton kikötni: a hiteles élet, lét világában; ilyen értelemben örök a Szerelem vágya. E nagy érzés Kalász László versébe foglalva összetett minőség: tartalmazza az **erősz** szónak azt a jelentését is, mely a szerelem öshelyzetének meghatározójaként tartja számon a jó, az igaz, a szép iránti vágyódást, törekvést. Beleérthetjük az **erősz** platóni ideavágyát, tudásszómját, jószágóháját, szépségáhíhatását és -áhitátát, az igazi lét sóvárgását.

Ez is tanúsíthatja: az ösök gazdag ismeretrendje nem hiába született meg, íme, egy két és félezer éves gondolat sem marad(t) a papíré. Híd a hagyomány és a mindenkori jelen között. Egy fajta gyógyír a bajokra.

A profántól a szakrálisig: meg-tisztulás, kontyglória, ünnep

A szeretetnek és a szerelemnek van létfokozó ereje is: Hamvas Béla Scientia sacraja a szeretetről mint „a lét legintenzívebb érzékenységeről”, Püthiája a szerelem mámoráról mint „a létezés elképzelhetetlen felfokozásáról” beszél.

A *kerek kontyod lesz neked* nem utánzásra, nem majmolásra biztat. Részint féltést jelöl: hagyományörzést – bár ma újra divatba jön a konty... – részint a feleség- és anyaszerepre való alkalmasságot szimbolizálja. A Jelképtár ez ügyben is eligazít: „Jellegzetes mozzanata volt a lakodalmi szertartásoknak az ún. »felkontyolás«, a menyasszony hajviseletének megváltoztatása – a konty ugyanis az asszonyi státusz jelképe volt.” Most az anya hordja, de majd a kedves is viselheti. Mikor? Akkor, ha „úgy tudsz szeretni, mint anyám” – ahogyan e Kalász-vers ösváltozata mondja. Mert úgy kerek a világ a versí hős számára, ha a szerető anya és a szerető hitves egyaránt része az életnek, akkor éli meg a létezés örömeit. Értelmezésünkben nem arról van tehát szó, hogy a beszélő „kedvesében is anyját keresi”, hanem arról, hogy a kedvesétől is olyan létjárvány mélységét várja a szeretetnek, mint amilyen mély szeretetet az édesanyjától kap(ott), s a szerelem csak akkor ér valamit, ha az e mély érzésben alapul, illetve azzal szimbiozist alkotva él a partnernő belső világában.

A *kerek szinonimája* az „egész” is. A *dús konty*, a *dús lomb*, a *szív*, a *szem*, az ismételt *minden* nemcsak a kerekésséget hanem az **egész**-séget (azaz: valaminek az egész voltát) is eszünkbe juttatja. Ekképp ezt sugallja a költemény: nem minden egész törött el!

A kerek kontyról az e hajviselet szinonimájára – koszorú – is asszociálunk. Aki kontyot visel: koszorúba tűzi a haját. A hajkoszorú felidéri a fénykoszorút, a glóriát. S mivel a hajat lombhoz hasonlíja a beszélő: e hasonló, a lomb ég felé törő, a nyáreji csillogás – vagy egyszerűen csak a képzet – láttatta fénykoszorúja felől visszafelé olvasva a konty is gloriifikálódik. Lombglóriának látja és láttatja a beszélő – fiú – szeretete. Az asszonyosorú ősi jelképét, a kontyort régebben „**asszonyi korona**” gyanánt becsülték meg”. Az asszociáció nyomán a hajkoronát, pontosabban a dús hajból fésült fejékesítőt így a lombkoronával veti össze a beszélő.

A **profán** konty tehát **szakrális** fénykoszorúvá, sugárkoszorúvá, koronává, illetve mitizálódik a képzettársítás folytán: **jelkép-pé nó**. De hogy miféle gondolatokat, lelki tartalmat, érzéseket, hangulatokat idéz fel, a befogadó képzetvilágán múlik. (Egy távoli, jövőbe vetett, e dalból következő, de a versidőn és -térén kívülre utaló képzettársítás Tóth Árpád Esti sugárkoszorú című himnikus dalát asszociálja, a kontyglóriát a kedvesre is kiterjesztve.)

A népköltészetben is gyakori *piros* itt az anya fája, lüktető, forró szívének jelzője. A mindennapok szavait bőven tartalmazó költemény szóközegehez a képzet a nagy Kalász-versmező egy másik pontját társítja, s a *piros* jelzőhöz – stilisztikai értelemben: színesztéziaként is értelmezhető melléknévi metaforához – a tojást kapcsolja, a vers hangulati terét a „piros tojás” asszociációs mezőjére is rányitva: a tudat felidéz egy profánt és ünnepit összekapcsoló Kalász-gondolatot, a *Szánt vallok a szelekkel* című verséből: „a Földet (...) a fény elé kell végre tartani // mint anyám a tojásokat.” Emellett asszociáljuk a „piros pünkösdi napja” kifejezést, s az anya – és a beszélő reményei szerint a jövődöbéli – **ünnepi létezésre való képességére** is utal ez a szín. A **kerek egészet akarni és adni** teljesség- és

tökéletességigényére. S tudjuk, a *piros* a szerelmet, az életet is jelképezi. Az anya szülője az életnek, s mind a születés, mind az élet öshelyzetéhez szorosan kapcsolódik a szerelem: oka és okozata is az életnek... E lehetséges asszociációs remélhetőleg választ ad arra, a szerző miért a középső strófába, központi helyre komponálta ezt a színt.

Titok a lét

A vers egy újabb asszociációs mezőjére nyit kaput Cs. Varga István, amikor azt írja, „**az emberi létezés, az élet és a teremtés titkát: az életfa, az anyaság titkát**” rejtja a vers meleg eső utáni éjszákájának táj- és időképzete. Fokozza, mélyíti a titokzatosságot a „kontya (...) sötét és dús mint (...) éjszakán (...) a lomb” hasonlító sajátos jelentéstartalmú mondat **folk-és mértékhatározója**: a főmondatba odaérendő utalósó („*ohyan* sötét...””) ugyanis ezt jelenti: 'annyira', tehát: 'nagyon'! A szerelem és éj kapcsolatát asszociálja ez. E viszony régi toposz irodalmunkban: Vörösmarty Csongor és Tünde című mesedramája végén az éjszakában „ébren maga van csak az egy szerelem”. Az éjszákát, az éjszakai lombot idéző konty a szerelemre kétszeresen utal: részint a múltra, az anya fiatal korára, a fogantatásra – s rejtett asszociációként a leggyakrabban e napszakban felsíró gyermekji jajra –, továbbá a kedvesselel való kapcsolatra, s az ő majdani anyává válására.

Vallomás természeti dal

Kalász László dalköltészetének csúcsa az *Anyámnak kontya van*. Igaz rá Németh G. Béla pontos műfaji definíciója, mely szerint a dal „többnyire egyetemestül, egyenművé lett, a lelket egészen betöltő érzelmenek, életérzésé lett érzelmenek” a kifejezésre juttatása. Ha e költemény ennél konkrétabb műfaji besorolását keressük, a **természeti dal** gyönyörű példájára lelünk benne, még pontosabban: **szerlemfilozófiai tartalmat hordozó vallomásos természeti dalnak** értelmezzük.

Miért mondjuk, hogy „filozófiai”? Mert az úgynevezett filozófiai dalra a műfaj általános tulajdonsága – az életérzésé lett, egyetemestül érzelme – mellett az is jellemző, hogy az ilyen költeményben a lírai alany érzése bölcséleti érvényűvé nő.

Ennek a szerlemfilozófiának – mint fejtegettük – ez a lényege: az **igazi szerelem megélésének, vállalásának kritériuma az anya gyermeke iránti totális szeretetéhez, az anyai szeretethez – a szülőttjével azonosuló attitűdhez – hasonló mélységű emocionális azonosulás a kedvesselel**. A szerlem tehát akkor érdemes vállalni, ha ez az érzés az **igazi anyai szeretethez hasonlóan létfokozó, élet- és létvígaszt nyújtó érzelminőség**. Olyan Szerelmeről van tehát szó, amelyben a **számba vett gazdag értelemezési tartományú erősz és a szexus kölcsönhatásba kerül a szintén összetett jelentésű agapéval**.

Mi utal arra, hogy a beszélőnek egyre forróbb a vallomása? Az anya és természet viszonyának leírását az anya és fiú viszonyának felvillantása váltja: a *meleg eső* átvált *meleg és piros, fája szívre* (mindkettő a hőérzet hatását kelti, forróságot asszociál), majd ismétlődik a *minden* általános névmás: az anya minden gondot ért, minden bajra gyógyírt talál. S az anyamotívum négyyszer szerepel a rövid dalban: háromszor szó szerint, főnévként, egyszer személyes névmásként – amely szófaj

arra hivatott, hogy a beszédhelyzetben szereplő személy nevét helyettesítse –: *Anyámnak, anyámnak, ő, anyám*.

Az értelemezés kezdetén számba vettük, mit szimbolizál a 3-as szám. Kalász László verséből és e jelképek közül a **teljesség**, a **tökéletesség** (vágya): a megvalósult tökéletes anyaszerepet, illetve egy másik érzelminőség, a szerelem potenciális teljességét olvashatja ki, aki megélt ilyen felemelő, életvígaszul szolgáló, egyszersmind a lét minőségét szavatoló érzelmi élményeket.

Monológ vagy dialóg?

A vers **monologikus beszéd**. S ez a dal vajon nem „a **lélek párbeszéde önmagával**”, mint Gadamer írta Nietzsche Zarathustrájának drámáját vizsgálva? A versszerkezet a belső monológra épül, **egyoldalú párbeszéd** ez, a lírai alany a **kijelentésére** éppúgy nem vár szavakkal választ, mint az, aki költői kérdést tesz fel. A várt női cselekedet lehet(ne) a válasz, de az már a versidőn és verstéren kívül, a jövőben történhet meg – ha a beszélő többször emlegetett feltétele teljesül.

S úgy is olvasható a vers, mint a kedveshez szóló **levél**, amely így kezdődne: „*Lásd, anyámnak kontya van...*” E felhívó ígét a szöveg elejére egyébként is oda kell gondolnunk: ezzel válik érthetővé a harmadik versszak megszólítást is rejtő odafordulása a kedveshez.

A **könyörgés archézsituációs gesztusa** nemcsak a kötet címében (*Szánj meg*) szerepel tehát, e versből is kihallható: a beszélő reménykedik abban, hogy az itt szavakra nem váltott, de a hangulati térben és a tudatban avagy a tudat alatt (már a kötet cím okán is) zajló esdeklése meghallgatásra talál, s a kedves éppúgy gyógyírt talál a bajára, miképp az anyja talál – mindig – a jajára...

S olvasható úgy is e dal, hogy **beszélőjét azonosnak** tételezzük a **költővel**.

Maximalista költemény? Férfiszempon-tú vallomás? Nem. Inkább az ősi szerepek felelevenítése ez egy szerepvessztet, szerep-évesztett, a nemek identitását összevissza kutyuló világban. Johann Jakob Bachofen (1815–1887) svájci szociológust, antropológust idézve írja Hamvas Béla a Scientia sacra második nagy egységében, A kereszténység címűben: „a nő az, aki a misztérium birtokában van, a beavató, a tudás úrnője, a közvetítő a végtelen felé”.

Nem a férfiónéz költeménye tehát ez, hanem a nőt kétszeresen, két minőségében is középpontba állító szerlemfilozófiai testamentum mindenkori ifjaknak, házasság előtt állóknak, egyáltalán: férfirtársaknak. És: női tarsaknak. Akinek van füle, hallja.

„Talán eljön a pillanat, mikor elmondhatod, hogy az egészet akartad. Az egészet, az igazit, nem a pótlékot, a hasonlót, a mellékeset: az egészet, a boldogságot és az igazat, az igazságot, akármilyen félelem és földközeli.” Márai Sándor maximába hajló jegyzetéből citálunk, a Vallomás címűből. Kalász László számára 28 éves korában érkezett el az a pillanat, amikor elmondta: az egészet akarja. Krisztusi korában pedig megjelent a véglegesnek tekinthető szöveg. Ötvenévesen megalkotta a végleges szöveg végleges központozását. Az egész ifjúkorát s felnőtt életének zömét végigkísérő vers azóta antológiák köztelenül közzendő darabja. Aki a(z anyai) szeretetről, illetve a szerelem értelméről akar versgyűjteményt összeállítani, a jövőben sem feledkezhet meg az *Anyámnak kontya van* című dalról.

IRODALOM:

Kalász László: *Szánj meg idő*. Magvető Kiadó, 1967.

Kalász László: *Nehéz a szó*. Válogatott versek. Magvető Kiadó, 1984.

Orpheus c. folyóirat, 1999. tél

Arany Lajos: „Anyámnak kontya van”. *Természetmotívumok Kalász László verseiben*. Partium, 5. 1997. ősz

Balász Béla: *A hasonlat metafizikája*. Nyugat, 1919., 6. szám

Cs. Varga István: *Bűcsű Kalász Lászlótól*. In: www.inaplo.hu/na/naput

Cs. Varga István: *Kalász László legszebb dala: Anyámnak kontya van*. Új Holnap, 2002. tavasz

Cs. Varga István: *Költő a Bódva-völgyben*. Edelényi füzetek 17. Edelény, 1998.

Hans-Georg Gadamer: *Zarathustra drámája*. In: Gond (filozófiai esszé-folyóirat) 1999., 23–24.

Hamvas Béla: *Patmosz* II. Medio Kiadó, 2004

Hamvas Béla: *Püthia*. In: Silentium – Titkos jegyzőkönyv – Unicornis. Medio Kiadó, é. n.

Hamvas Béla: *Scientia sacra* 1–2. rész., I–III. kötet. Medio Kiadó, é. n.

„Hegedűnyakú madarak szálltak”. Beszélgetés Kalász Lászlóval. (Kérdező: Zimonyi Zoltán)

In: Orpheus, 1999. tél, illetve: www.inaplo.hu/or

Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, 1995.

Tolcsnai Nagy Gábor: *Idegen szavak szótára*. Osiris Kiadó, 2007.

Kosztolányi Dezso: *A tíz legszebb szó*. Pesti Hírlap, 1933. november 19. In: Nyelv és lélek. Osiris Kiadó, 2002

Kovács Gábor: *Versbeszéd és történetképzés összefüggése Arany János Toldi című elbeszélő költeményében*.

In: A szó élete – Tanulmányok a hatvanéves Kovács Árpád tiszteletére.

(Szerk.: Szítar Katalin). Argumentum Könyvkiadó 2004. illetve: www.freeweb.hu/magyartanarok

Magyar értelmező kéziszótár. Főszerk. Pusztai Ferenc. Akadémiai Kiadó, 2003.

Magyar néprajzi lexikon. In: www.mek.oszk.hu

Magyar szókincstár. Főszerk. Kiss Gábor. Tinta Kiadó, 2004.

Magyar szólástár. Főszerk. Bárdosi Vilmos. Tinta Kiadó, 2004.

Márai Sándor: *Ég és föld*. Helikon Kiadó, 2001.

Németh G. Béla: *A nyugalom vágyának egyetemestítése*.

In: Hosszmeteszetek és keresztmeteszetek. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.

Németh László: *Arany János*. Protestáns Szemle, 1932. In: A minőség forradalma I. Püski Kiadó, 1992

Németh László: *Egy folyóirat terve*. Tanú, 1933. In: A minőség forradalma I. Püski Kiadó, 1992

Rónay László: *Könyvelmények. A világ dallama*. Új Ember, 2006. február 19.

Szathmári István: *Stilisztikai lexikon*. Tinta Kiadó, 2004.

A műelemzést eredetileg az *Új Hegyvidék* c. folyóirat 2007. 3–4. száma (26–45. p.) közzölte, a dolgozat 2012-ben kiegészített változata itt jelenik meg először.

EGY ROMANTIKUS CÍM: SZŐLŐ, HOLDFÉNYNÉL (PETRŐCZI ÉVÁRÓL)

Bakonyi István

„Bizony, többnyire „holdvilágnál”, azaz, nem éppen vers-termő körülmények között jöttek létre, arra azonban igyekeztem ügyelni, hogy az „elmei vidámság” mégiscsak meg-megcsillanjon bennük” – írja műveiről Petrőczy Éva a Balassi Kiadónál 1995-ben megjelent ötödik verseskötete ajánló szövegében. (Ez az esztendő az életrajz szempontjából is jelentős: ekkor lesz főállása a Károli Gáspár Református Egyetemen, az óraadó státusz után. Egy irodalmi díj is a nevéhez fűződik 1995-ben: a Salvatore Quasimodo Nemzetközi Költői Verseny.)

Persze a címbe emelt természeti jelenség más asszociációkat is kelthet. Régi szereplője „ő” a költészetnek, gyorsan csak Csokonai Vitéz Mihály jut az ember eszébe, de másrészt gondolhatunk például Serfőző Simon *Holddal világotunk* c. kötetének világára is. Ha holddal kell világítani, akkor az a szegénység jelzése, de sok esetben a holdvilág, a holdfény (milyen érdekes, hogy Petrőczy is használja mindkét változatot!) akár romantikus képzetek szülője is lehet. Tehát lehet akár „vers-termő” körülmények megfelelője is!

És bizony ebben a kötetben is megcsillan az „elmei vidámság”, az élet gazdagságának sok-sok bizonyítéka. Itt, a címmel kapcsolatban azonban egy Szenci Molnár Albert-sor az irányadó mottó: „Holdvilágnál nem érik meg a szőlő.” Ez a mondat egyben be is határolja a versvilágot, hiszen egyértelmű, hogy a szőlő és a bor megteremtéséhez napfényre van szükség. Költőnk pedig a „vers-taszító kor”-ban nagy elszánnással ezt írja: „Minden kicsiny, keserű szem - // maga a győzelem, / vers, érteid a Holdat / Nappá melengetem.” (*Ezredvégi vers*) Így lesz társ a két csodálatos égitest, ez a két ősi szimbólum, amelyek egymást erősítik. Mint eszményi esetben a nő és a férfi. Mindkettő fontos részei a természetnek, és ezen túl az emberi létezésnek is. Az ember dolga pedig nem más, mint a „Nappá melengetés”, a fény közvetítése. Az is fölerősíti a mondanót, hogy egy „ezredvégi versben” hangzik el mindez, abban az időben, aminek egyébként is oly sok képzet tapad. Igen, ez a kötet az ezredforduló sok-sok gondját is számba veszi. Természetesen nem a babonák és a legkülönfélébb hiedelmek segítségével, hanem a hívő ember és költő szemszögéből. Ahogy Legeza Ilona írja: „Végigvonul a kötetben egy fajta bensőséges vallásosság is, mellyel stílusárisan jól harmonizál a régi magyar irodalom következetesen érvényesített protestáns irodalmi öröksége (*Vinégzombot, Áldozásünnep, Lukács evangéliumára, Ézsaiás könyvére*). (Legeza Ilona: *Petrőczy Éva: Szőlő, holdfény*. Legeza.oszk.hu/sendpage.php?rec=i2925) Az említett mottó is mindezt erősíti, hiszen korábban is fölfedezhettük már Petrőczy Éva Szenci Molnár Albehez fűződő szellemi kapcsolatát.

Kissé közvetettebb módon ugyan, de a Jékely Zoltánhoz fűződő viszony is ebbe a sorba tartozik. Ezt megelőzően is többször olvashattunk erről, de itt, ebben a kötetben különösen is fontos figyelmet fordít költőnk a nagy elődre és kortársra. „...a halálnak ellemendonani” c. első ciklusban a korábban már ismert verseket olvashatjuk újra, szám szerint hetet, melyek mindegyikében utal a nagy mesterre, vagy éppen neki ajánlja művét. Annak a költőnek, akiről pl. Pomogáts Béla így ír: „Örömből és fájdalomtól épült Jékely Zoltán költészete. Öröm és fájdalom szabta meg ennek a költészetnek poétikai karakterét. Dalok és elégiák születtek a múlt évtizedek során: a dalok, amelyeket az élmény kegyelme hívott létre, és elégiák, amelyek ott borongott az elmúlás árnyéka.” (Pomogáts Béla: *Tiszta dal. Vonások Jékely Zoltán arcképe*. www.vigilia.hu/regihonlap/2010/4/pomogats.htm) Ezek a minőségek hozzátartoznak Petrőczy Éva költői világához is, bár könnyen észrevehetjük a stílusis és formai különbségeket is. Itt most nem dolgom ezek értelmezése, csupán egy némely rokon vonást kívántam vázlatosan érinteni. Az is az igazsághoz tartozik, hogy az esztétikai értékek mellett legalább ennyire fontosak az emberi és erkölcsi vonások is, amelyek rokonszenvenessé teszik Petrőczy Éva számára Jékely Zoltán alakját. Azét az emberét, akiről így vall egy interjúban: „...ráadásul még hasonló szabású arc, bajusz, viselkedés, öltözködés, gesztusok, mint nagyapámé...” (Albert Zsuzsa: *Szőlő, holdfény*. *Beszélgés Petrőczy Évával*. Confessio, 1995/1. 51.)

A fenti tárgyban a következő versek kaptak helyet az ötödik verseskötetben: *A látogatás, Jékely Rómában, A költő sírjátétele, A „medárdusos” záporokról, Bécsben, álmatlanul, Jékely Zoltánnak, odaát, Kettős parafázis*. (Ez utóbbi vers ajánlása Kányádi Sándornak is

szól.) A rendkívül tudatosan megszerkesztett első ciklus más művei is ebbe a szellemi körbe tartoznak, hiszen újra megszólított a költő „névadója”, Petrőczy Kata Szidónia és Szenci Molnár Albert. Itt kapott újra helyet *A patak éneke* c. vers is, és miként tudjuk, ez a mű címadója is lesz egy későbbi válogatott kötetnek. A „végre hajnalodik” reménye tehát végigvonul a pályán, hasonlóan az említett szerzőkhöz való ragaszkodáshoz. Egy fajta hűség megnyilvánulása ezek a gesztusok egy olyan korban, amelyben valóban szükség van a szőlőnek is erőt és életet adó fényességre. Meg az énekre, a patakra is.

Aztán a *Hangtalan búsgéskü* c. ciklus már kissé eltérő világot mutat. Itt kapnak helyet a Legeza Ilona könyvmisztetésében emlegetett vallásos ihletettségek, de például a *Mi leszek?* c. „miniatűr” is: „Mi leszek, / ha NAGY leszek? / Minden / császár új ruhája-jelenet / legeslegközepébe / HISZEN EZ MEZTELEN-t / rikkantó kisgyerek.” Ahogy Soltész Márton is látja, egyfajta „örök-gyermek-szerpre” figyelhetünk föl itt, no, meg a „szóművész” kérdésére. (Soltész Márton: *Hagyomány és önprezentáció poétikai tendenciái Petrőczy Éva lírájában*. Studia Caroliensia, 2009/2-3. 161.) Ez az örök gyermekszerep kétségkívül jellemzi Petrőczy Éva egész habitusát, akkor is, ha költő és tudós tanár egy személyben! Különös varázslat ez, és ha nem is egyedüli, azonban nem minden írástudót jellemző minőség. Nem árt, ha a gyermekekre jellemző rácsodálkozás állapotában létezik a lírikus. Ebben is vannak előtte nagy példák, hogy most csak Weöres Sándort említsük... És itt nem a gyermekeknek szánt versekre gondolok, hanem arra, hogy a gyermeki lélek hozadéka milyen fontosak egy költő számára. Másfelől figyelmet érdemel Albert Zsuzsa észrevétele: „... az egész európai kultúra ismeretében írja verseit, amelyek meditatívak és lázadóak is, keresi a helyét és azt hiszem, meg is találta, az anyaságban éppen úgy, mint az irodalomban, a hazában...” (Albert Zsuzsa i.m. 50.)

Valami gyermeki tisztaság árad a cikluscímadó versből is, amelyben a rá jellemző hazaszeretet finom megnyilvánulásával találkozunk. Alcíme is sajátosan „petrőczyis”: „*Kis, geológ óda, a hazához*”. Őriz valamit az ódai szárnyalásból, ám a klasszikus értelemben vett műfajnál jóval intímabb és visszafogottabb, ugyanakkor játékosabb. A „Kufárkezek / cibálta országhoz” szőlő, és a haza szeretetéről vall a „kristályhímes hegyoldalon, / kokárdakövet böngészve...” Hangyetele különbözik a tárgyban megszokott érzelmességtől, de alapjában azoktól is, akik „rühellek a próféta-ságot”... Petrőczy Éva nem áll be a hazát és nemzetet becsmlőrlő sorába, azok közé, akik akkor is üldözöttnek gondolják magukat, amikor erre nincs okuk. De különbözik a hamis pátozt használóktól is. Úgy természetes számára a hazaszeretet, mint a levegővétel. Amit nem is szükséges túlságosan hangoztatni. Ez a természetesség tehát változatlanul és régóta sajátja már. Igaz, hogy: „...rövid, egy-egy gondolatot, érzést megörökítő verseinek olvasásakor különös béke szállja meg az embert. Az élmény közvetlen és hatni tudó: pontosan célzott lelki hűrokat rezeget meg, s szinte természetes mechanizmussal teszi.” (Seres Viktória: *Szőlő, holdfény*. *Petrőczy Éva verseskönyvéről*. BaÁrka, 1996. június. 42.)

Láthatjuk tehát azt is, hogy a különféle szakvélemények szerzői más és más minőségeket fedeznek föl ebben a versvilágban, így is látvata annak sokszínűségét, és mégis egységes szándékait. A már korábban említett vallásos és hitese tárgyú versek ugyancsak ennek a sokszínűségnek maradvány bizonyítékai. A személyes hang és a transzcendens távlatok egyaránt részei

ennek a vonulatnak. Egy jellemző részlet ezzel kapcsolatban: „Mert / virágzombaton / születtem, / Golgotáimtól / menekedtem / mindig segítettél, Uram.” Nagyon fontos mozzanat ez, persze azok számára, akik komolyan gondolják és hiszik, hogy az élet mélypontján is van remény, a felső segítség meg szokott érkező. Egyben azt is mutatják a *Vinégzombot* eme sorai, hogy a folyamat már a születéskor elkezdődik (vagy annál is korábban), és nem áll meg később sem. Különös erőt ad a költői szándékknak, hogy ez a nap, a születés napja, a virágvasárnap jeruzsálemi bevonulás előnapja, egy, a kereszténység számára igencsak kiemelt ünnep. A nagyhét eleje. S a nagyhét ugye keresztre feszítéssel és húsvéti feltámadással lesz teljes.

Az is jellemzi ezeket a verseket, ami a magyarságról, a hazáról szólókat: semmi harsányság, „mellőngetés”, hanem meghitt Isten-kapcsolat áll a háttérben. Az egyik legjobb példa erre a *Lukács evangéliumára*: „Te elveszett és megtalált, / akinek jötte fénybe vonja házam, / tudd, amíg meg nem érkezel / napom és éjem fénytelen, / s bár nem kér és nem vádol, / torkom immáron sebek útja, / nem fogyhat ki a hangtalan, / tűrő szolngatásból.” Egyszerre szól ez a mű az Úrhoz és akár a másik emberhez fűződő kapcsolatról is. Azt is mondhatjuk, hogy az ilyen ember Isten-kapcsolata rendkívül bensőséges, másfelől pedig emberi kapcsolatait is bevilágítja az isteni fényesség. A tömörítés remek példája az *Ézsaiás könyvére* is: „Teremtőm, / fordíts vissza / a napórán az árnyat, / hogy szűkölő félelmeimből / Hozzád, s magamhoz / el-, s visszatalljak.” Íme, néhány szóban így lehet megfogalmazni imádságot és bölcselési tartalmat. És saját esendőségét is hasonlóképpen látja, látatja. Alkotó emberként fölmutatja a tehetséget, ugyanakkor hétköznapi lényként ösztintet, néz szembe a gyöngésséggel is. „A sántikálás és a fájdalom / Nem büntetés – bölcs Kéz vetette fék, / Fontoskodó, önhitt kis futásaimon.” – írja az *Októberi stigmában*, egyben elhessegetvén a gondolatot, hiszen „Nem fénylő, jézusi jelek” ezek.

Aztán vannak nyomai az alkotói válságnak is, annak, amit az ajánló szövegben maga, a szerző fogalmazott meg a „nem éppen vers-termő körülményeket” is ideidézve. Látszólag ugyan folyamatos a lendület, nagy az ív, ám tudnunk kell, hogy mindenki pályáján vannak megálljt parancsoló pillanatok. Petrőczy Évánál ezek nem gyakoriak, de a ciklus címét is adó *A versek Hamupipőkéje...* ilyen pillanatról árulkodik. Befejzése szerint „hűtlen galamb a vers – / vállára már csak // ritkán libben.” Persze az különösen jellemző, amikor egy költő éppen versben fejezi ki a hiányt... Ráadásul ilyen tömör szépséggel. Távlabbról eszünkbe juthat Babis Mihály *Jónás imája* c. műve is, ahol ezt olvassuk: „Hozzám már hűtlen lettek a szavak...” Az élethelyzet, az emberi sors teljesen más ugyan, de a hiány kifejeződésében észrevehető a szellemi rokonság. Távlabbi példát is hozhatunk az ilyen „csavarra”, példának okáért Petőfi Sándor *Minek nevezzélek?* c. versét, amelyben azt hihetné a jámbor olvasó, hogy nincs szó és fogalom a fantasztikus érzés kifejezésére, aztán kapunk egy csodálatos versfolyamot.

Persze éppen nem nevezném Petrőczy Éva pályáján válságosnak ezt a korszakot, akkor sem, ha természetesen érezheti olykor a szerző, hogy ritkán libben (vagy éppen lobban?) a vers... És bizony van bőven „libbenés” (és lobbanás) gyakorta. Például a *Mintha vizsgára...* esetében, ahol mielőtt kimondja a búvós szavakat („Szeretlek. Ahogy engeded.”), erőteljes képiséget vonulat föl. Könnyekkel, holtak hitt fényvesekkel vagy

éppen „a zöld tenyerek édes, / alig-rebbedő mozdulatával”. Kivételes pillanatok ezek nála, de a lezárás újra nagyon diszkrét és visszafogott: „Akáclével-intéssé fekezte / a förgéteget.” S ha az imént azt jeleztem, hogy romantikus jellegű a kötet cím, akkor hadd tegyem hozzá, hogy az ilyen verspillanatok éppen nem a romantika viharos, alkotó képzeteres, organikus természetábrázolások jegeit mutatják. S ha már az alkotás folyamatát említettem, akkor az *Őszi ének* hangsúlyát is idézni illik: „Csak a vers szóljon, / olykor, halkán.” Igen, ez így pontos. Így kapcsolódik össze a szándék Szenci Molnár Albert 1621-es *Imádságos Könyveskijének* szellemiségével a huszadik század utolsó évtizedében. Mint ahogy ebben a kötetben is láthatjuk: a hagyomány és a korszerűség, a magyarság és az európaiság, a hit és a tudás együtt van jelen Petrőczy Éva költészetében és gondolatvilágában.

És hasonlóképpen így, együtt az intimitás meg a játékoság, időnként a harsányság. Ám leggyakrabban az intimitás a meghatározó. Így van ez például az *Évforduló önarcképe*ben is. A tizenhat esztendő kapcsolat szépsége, összetettsége, félelmei állnak össze versessé, no meg, érett önvizsgálattá. Egy-egy állomás, legyen az születésnap vagy éppen házassági évforduló különösen alkalmas erre a szembenézésre önmagunkkal – sugallja itt a lírai szöveg. A kapcsolat mögött pedig a költő mindig ott tudja a Teremtő akaratát, közvetve egyben üzeni a „legyen meg a Te akaratod” imádságos parancsát. De azt is tudja, hogy mindehhez az embernek hozzá kell tennie valamit: „hiába várok -- / magamnak kell kiáltanom / magamra „megállj”-t!” Az evilági és a magasabb szférában levő erők közös értékei hozhatnak csal valódi eredményt, úgy is mondhatjuk, hogy Isten országának itt, a földi létben kell kezdődnie. A *Szőlő, holdfény* c. kötet versiben ezek az arányok szerencsések, mint ahogy nyilván szerzőjük gondolatvilágában is így van ez.

Az evilágosság, a táj vagy éppen az irodalmi létezésforma uralkodik olyan műveiben, mint pl. a *Tokaji reggel*, a *Keszthely, 1969–1992*, a *Nevenincs téren* vagy az *Egy tatai ucanéve*. A korábban meg hangoztatott európaiságra az is utal, hogy verset ír *Egy norvég népdalra*, vagy ír *Kis pszicho-polonéz* címmel egy művet. De idesorolhatjuk olyan költeményeit is, mint az *Ott, Barbarosa városában* vagy a *Hasonmás*. És közben újra futja frappáns miniatűrök megírására, mint amilyen pl. a *Pályatárs*: „Szívem legkedvesebbje, / ki a homoki szőlőn / jeleket róva / föl-le jár, / a pályatársak gyöngye ő, a FIRKÁLÓBOGÁR.” Némiképp izgalmasa teszi mindezt, hogy a nevezett állatka bizony a kártevők közé tartozik, legalábbis az ember megítélése szerint. (Más kérdés, hogy mi, emberek meglehetősen önző módon osztályozzuk a természetet, csakis a mi szempontunknak megfelelően! És egy nem éppen irodalomtörténeti közbevetés: jelen írás szüneteiben, a nyári teraszon magam is darazsakat hajkurászok, sőt, ölk...) Szóval itt a költő legkedvesebbje egy kártevő... E mögött ironiát fedezhetünk föl, vagy csupán a találó név szeretetét. Az ironia vonatkozhat az irodalom „iroda-lom” jellegére, a szeretet pedig a nyelvre, ami ugye az irodalom legfontosabb anyaga. Megint egy jellegzetesen „petrőczyis” vers az imént idézett. Érzékeljük benne a felülemelkedés bölcs mozzanatát, de a játék sokadkori jelenlétét is.

S ami a formát illeti, álljon most itt, egy interjúban elhangzott szövegrészlet: „Szeretem a kicsi, tömör formákat, számomra igazi kihívás, hogy kis terjedelemben minél többet elmondjak.” (Fenyvesi Félix Lajos: *Az idő szigetei. Beszélgés Petrőczy Éva költő-műfordító-irodalomtörténészével*. Evangélikus Élet, 2010. augusztus 8. 6.) *Júnusi étűde* ékesen igazolja a szándékot: „Cseresznyésrétegszerűen / etetgetvén a fészeki népet, / kigyóharapások után / gyögyítgatom magam.” Tömör, bár formailag nem túlzottan merev ez a négysoros. Egy-egy villanásra megjelenik benne a nyár eleji hangulat, a törődés, és vele párhuzamosan valamiféle titkolt fájdalom, valamint annak leküzdése. De nem gyógyszerrel, nem valami természeti adománnyal, hanem saját erőből. Az ember, mint természeti és közösségi lény működhet. Tágabb értelemben a minket körülvevő két, alapvető környezet: a természeti és a társadalmi, és az ember mindkettőnek szerves része.

A kötet zárása is újra a fent hangoztatott minőségeket erősíti. Benne van a szülőváros is egy villanásra, benne van a játékoság, a tömörítés igénye, a sajátos hangú viszony a valóság apró, és mégis fontos elemeihez, van benne egyéni szóhasználat és szövegszerűség, s vele együtt a képzettársítás ereje. Íme, a

Kínai lapos – Egy régi-izelt barackfajtára – szövege: „Pozsgás városímer-gyümölcs, / aki mandulaizt / barackéval vegyitsz, / te, Pécs megannyi / „szöllejenek” éke, / harapnálak, mint csodagyógyszert -- / legalább inyem / honvágya ellenit.”

Petrőczy Éva A Rosztov-házban... Marina Cvetajevának

*A Rosztov-házban,
a Povarszkaján,
kétféle lazac,
ostyakagylóban táltal csirkesült,
s egyé,
cárlányhoz illő csemegék
föliött
(hisz tudom, jártál itt, valóban)
Marina, téged vártalak.*

*Vártalak, gyöngye szó-cseled,
téged, királyasszonyt a szobán.
Vártalak, hogy töled tudjam meg, miként
elhető túl a szegény,
egy mondat szégyene:
„Szenvedni...te?...ugyan...
legfeljebb...szaporodnak
verssé nyert veszteségeid.”*

*A Rosztov-házban,
a Povarszkaján,
alkonya fordult
a novemberi délután,
amikor téged, én, a tétova tanonc,
az udvaron, a hóban.
még mindig vártalak.*

Mondd, hogy kibírható, Marina, mond.

Fazekas István László Bandy rajzairól

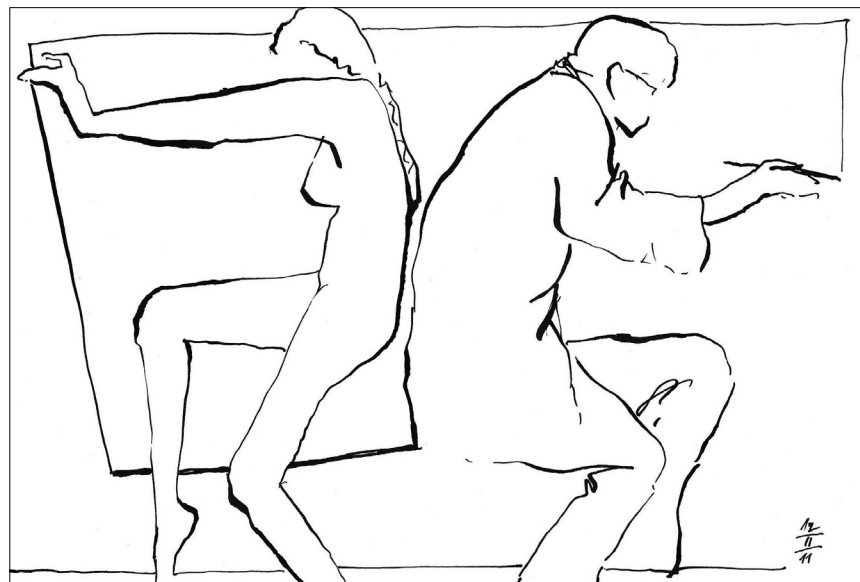
Az ember nézi a tárgyakat, a fákat, a füveket, a virágokat, a fellegeket, a csillagokat, a Holdat, az állatokat, nézi az embert. Az ember csak néz, s ha bármire clikkan is a tekintete, mindig az egészet akarja látni. Azt, ami a világ lényege. Azt, ami világának lényege. Azt, ami a szívének lényege. Miért is van bennünk ez a zsigongó sóvárgás? Mert az egész meglátása lehetetlen? Elérhetetlen? László Bandy rajzai felidéznek bennünk a tárgyakat, a fákat, a füveket, a virágokat, a fellegeket, a csillagokat, a Holdat, az állatokat. Felidéznek az embert. Meglátatják velünk az egészet. Azt, ami a világ lényege. Azt, ami világunk lényege. Szívünk lényegét.

László Bandy Rövid önéletem

1941-ben születtem Budapesten. Kisgyermekkorom óta megszállottan rajzolkodtam. Miközben Egerben matematika-kémia tanárnak készültem, már rendszeresen publikáltam, akkor elsősorban karikatúrákat. A hetvenes évek végén – már Százhalombattán laktam – „fedeztem fel” saját köztes-műfajként a dobozgrafikát. Ez a kísérleti műfaj a sík papíron megjelenő formákat vizsgálja a térben, így egyszerre rajz is, szobor is. A nyolcvanas évek közepétől rendszeresen szerepelnek a dobozgrafikáim szinte minden műfaj nagy országos biennáléin.

A vizuális kutatásaim vezettek el a tanításhoz is, melyet ma már fő hivatásomnak tekintek. Részt vettem az ország első alapfokú művészeti iskolája indításában, '85-től Százhalombattán is elindítottam a Látás Iskoláját, melyből a Művészeti Iskola képzőművészeti tagozatát indítottam '92-ben. A dobozgrafika mellett nem lettem hűtlen a hagyományosabb rajzolás-hoz-festés-hez, mely néha alkalmasabb a közvetlen önkifejezésre és kommunikációra. Ebben a lapban ezekből a személyes üzenetekből válogattunk párat.

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR, A SZELLEMI ŐSHAZA FELFEDEZŐJE

Körösi Csoma Sándor személyisége és munkássága grafológus szemmel

Barna Erika Viktória

Bárki, aki bepillant Körösi Csoma Sándor életébe, mély áhitattal rácsodálkozik arra a megrendíthetetlen elszántságra, amellyel e szellemóriás kitűzött célját követte a kamaszkorától a halála pillanatáig. Egyetlen vágy vezérelte: eljutni az ujgurokhoz, a magyar őshazába. Belső hívását követve járta végig az útját, remélve, hogy rátalál nemzeti önazonosságunk gyökereire.

„Elhatározom, hogy elhagyom hazámat, s Keletre jövök, s ahogy lehet, biztosítván mindennapi kenyeremet, egész életemet oly tudományoknak szenteltem, melyek a jövőben hasznára lehetnek az európai tudós világának általában, és különös világot vethetnek bizonyos, még homályban lévő adatokra nemzetem történetében” – olvashatjuk egész életére szóló vallomását 1819 novemberéből.

Mára már zárandokúttá vált a Nagyenyedtől Dardzsilingig tartó pályáit, amelyet a Körösi kutatók közül többen is bejártak – gyalog is. Lélekemelő élmény újraélni azokat a fizikai megpróbáltatásokat, amelyek Körösi Csoma küzdelmeit közvetlen közelségbe hozzák. Ezek az utak megidéznek, bizonyos értelemben „élővé” teszik őt. De nem is igazán a fizikai erőpróba jelentik a legnagyobb kihívást, hanem annak a szellemi útpoggyásznak a felvétele, amelyet Nagyenyedtől Göttin-genen át élete utolsó pillanatáig készített önmagának e székely tudós, hogy gazdag örökségként az utókorra hagyja. Ez utóbbi próbatételre nem tülekednek a vállalkozók... Ki beszél ma 20 nyelvet? Hányan sajátították el ma Magyarországon a tibeti és a szanszkrit nyelvet Körösi Csoma szintjén, ami erkölcsi és szellemi alap lehet a szent iratok tanulmányozására?

Minden rendkívüli életutat bejárt ember, így Körösi Csoma Sándor esetében is mi, utódok szeretnénk fényt deríteni a titokra: milyen képességek, képesség-együttesek, milyen egyéni személyiségminőség tette lehetővé ezt a teljességében alig megismételhető csillagsorsot. Szeretnénk vallomásra bírni szellemi elődeinket, hogy modellként, útjelzőül álljanak előttünk, s erőt meríthessünk példájukból saját életfeladatunk tisztánlátásához és beteljesítéséhez.

„A székely vándor legbensőjében lejártszó pszichológiai folyamatokról semmit sem tudunk” – írja Kubassek János földrajztudós és Körösi Csoma-kutató „A Himalája magyar remetéje” című könyvében. Nem maradtak fent önvallomások, és kevés utalást találunk a fennmaradt Csoma-hagyatékban arról, hogy miképpen élte át a nagy próbatételeket, hogyan élte át a sikereket, milyen válságokkal, kételyekkel küzdött, és milyen belső erőforrások segítettek a megújulásokban, hogyan tudott újra és újra felállni és továbbmenni töretlenül a megkezdett úton – bármilyen nehézségeket, lemondásokat, veszélyeket is rejtett az önként vállalt feladat.

Napjainkban szinte létkérdés arra választ kapni, hogy miképpen lehet az anyagság fölött győzedelmeskedve, a pénz hatalma fölül emelkedve, emberi mivoltunkat meghatározó tiszta eszméinknek elköteleződni – ahogyan ezt mindannyiunk egyéni életfeladata megkívánja. Németh Gyula a „Körösi Csoma Sándor lelki alkata és fejlődése” című rövid tanulmányában próbálta összegyűjteni a tanárok, diáktársak vallomásaiban fennmaradt emlékek foszlányokat, és ezekből, valamint kissé szokatlan módon átrételesen, a székely környezet jellemformáló hatásaiból próbált következtetni Körösi Csoma személyiségére.

Valóban nem egyszerű feladat egy már nem élő ember lelki történéseibe bepillantani, erre egyetlen korrekt lehetőség van: a kézírás varázslatos módon feltárja előttünk nemcsak az élőket, de a holtakat is. Az utókor számára fennmaradt kézzel írt levelek, jegyzetek alapján közvetlen közelről, sőt belülről tudjuk meglátni mindazt, amit egy ember soha nem mondott el önmagá-

ról, és nem írt le soha, vagy esetleg maga sem tudott róla. A grafológiai személyiségvizsgálat az egyetlen, téről és időtől függetleníthető emberismereti módszer. A kézírás, mint közvetlen én-lenyomat, a szellemi tartalomként megszületett belső energia anyagi formában való kivételése. Az írás aktusában mozgósított energia egész lényünkön áthaladva magába gyűjt minden információt testi-lelki-szellemi folyamatainkról, és ezt rögzíti az írásképből. Ezért is nevezhető „önrögzítő vizsgálati eljárásnak” a grafológia, mert a kézírásban, mint lenyomatban „dokumentáljuk” önmagunk mindenkori aktuális állapotát – testi, lelki és szellemi síkon egyaránt. A grafológiai elemzés során rekonstrukciós munka folyik, a rögzített írásképből visszafelé követjük az energiaáramlást eljutva a belső ősforrásokig.

A fentiek alapján a grafológiai személyiségvizsgálat egyik nagy értéke az állapotkövetés lehetősége. A különböző időben született kézírások, „én-lenyomatok” módor adnak arra, hogy rátekinthünk egy ember fejlődésére, jellemének, állapotainak változásaira.

Szerencsés, hogy Körösi Csoma Sándor kézírásai fennmaradtak egyrészt levelezései, másrészt orvosa, Archibald Campbell révén, aki miután lezárta mélyen tisztelt tudós barátja szemét, gondozásba vette, őrizte a Csoma hagyatékot, sőt ő kezdeményezte, hogy azt mielőbb feldolgozza az utókor. Így írt erről 1843-ban:

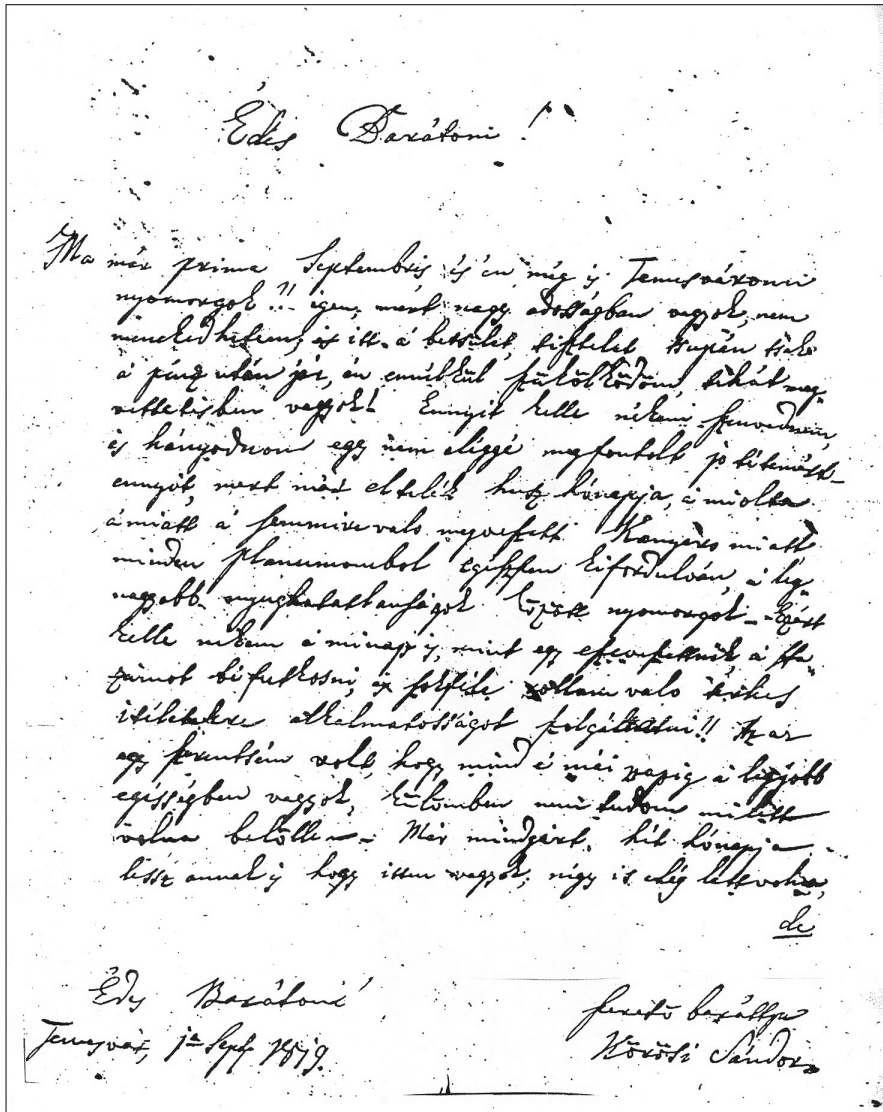
„Körösi halála óta nem szüntem meg remélni, hogy az Asiatic Society of Bengal valamely tagja társunk életpályájáról keleten, egy folyamatos értesítést fog szerkeszteni. Több mint 1,5 éve már, hogy elvesztettük őt és még mindig hiával vagyunk egy oly életírásnak, mely azt tanúsítaná, hogy a boldogultnak az írásai becsesek voltak azon irodalmi egylet előtt, melyet legfontosabb feladatainak megvalósításában oly hűségesen igyekezett szolgálni, más részlől pedig azt bizonyítaná, hogy buzgósga és fáradszalmai általuk kellőleg méltányolva volnának.”

A jelen tanulmányomban elemzett Körösi Csoma Sándor-leveleket részben a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Gyűjteményében és Kéziratárában vehetem kézhez. További segítséget kaptam a kovásznai Körösi Csoma-konferenciák főszervezőjétől, Gazda József tanártól, akinek a közbenjárásával Győrffy Dénes, a Nagyenyedi Kollégium könyvtárosa 1819-ből származó, Temesváron készült írásmintát küldött számomra. Sajnos Csoma gyermek- és kamaszkori kézírásához nem sikerült hozzájutnom. Gazda József közlése alapján „1849-ben egy Axente Sever nevű román forradalmár (aki sok száz magyart ölt meg a Nyugati-szigetbégység déli lejtőin, Zalánban, Magyarigeben és másutt) Nagyenyeden máglyát csinált a kollégium kézírataiból, könyveiből, úgy hogy ott pusztult el sok minden. Csomakörösről meg a „felszabadító” szovjet-román csapatok üritették le az egykori községbeza padlását mindenféle irattal, és egy szekérral elvitték örök nyugovóra az ott lelt dolgokat, amelyek között feltehetően lehettek Csoma levelek is.”

A rendelkezésemre álló írásminták 1819 és 1840 között születtek, ami az időbeli behatároltság miatt részleges eredményekkel járhat, de szándékomban áll a Nagyenyedtől Dardzsilingig tartó utat kézírásokkal „befedni”, és annak alapján egy soha senki által nem tett „zarándokutat” végigjárni Körösi Csoma lelki-szellemi fejlődésének ösvényein.

Körösi Csoma kézírása

Az 1819-ből származó írásminta sodró dinamikája nem meglepő, grafológiai ismeretekkel rendelkezve inkább csak jólesően bólogathatunk, hogy a kézírás is megerősíti azt a hatalmas lendületet, elszántságot és megállíthatatlan célkövetést, amelyet az életrajza alapján tudunk Csomáról. Ha energiaáramlasként értelmezzük a kézírás-

Körösi Csoma 1819-ből származó kézírása

akkor rendkívüli intenzitást, impulzivitást látunk, feltartóztatathatlan előrehaladást. Ha az írómozdulatokat „egyéni kottaként” olvassuk, akkor mintha egy induló lüktető dallamát hallanánk. A nagy kilengésű betűk megállíthatatlanul „menetelnek”, szinte kiapadhatatlan lelki erőforrást tükrözve.

Még a grafológiában járatlan embernek is feltűnik az írásképből a lelki gazdagsága. A határozott mozgásvezérlés mellett rugalmas hajlítások, eredeti betűformák mutatkoznak. Szembetűnőek az írás egészét átható típusmozdulatok: a felső zónás betűszárak és a végvonalak balra ívelő hajlatai.

A grafológiai szakirodalom külön jelenségként kezeli a lírai „d”-ket, amelyet Körösi Csoma írásképeiben is fellelhetünk. Erősen jobbra dől az írása, ami szenvedélyességére, a világhoz való odaadottságára vall. Ebben a grafikus környezetben jelennek meg a „lírai d” betűk, amelyek nemcsak pátoszra, az érzelmek mély átélésének képességére utalnak, hanem elmélkedésre, szemlélődésre is, önmegfigyelésre és meditatív szellemi viszonyulásra is. Azért nevezte el a szakirodalom ezeket „lírai d”-nek, mert igen gyakran jelenik meg költőknél, művészeknél, ahogy pl. láthatjuk az alábbiakban Byron, Verlaine, Petőfi verskézirataiban is:

Byron kézírása

The "Mimintani" edited is an imitation of the original of the character of the former publication - though in a very subtle manner

Verlaine kézírása

Cabmes dans le jour
Que la brèche haute font
Pénitons bien notre amour
A ce silence profond.

Fondur nos âmes, nos cœurs
Et nous pour extasier
Par un langage languissant
Per-puis et de arbrapés

Petőfi kézírása

szóltam, mert az idő rövid... 'Csak' csak mag' méri...
debb' volna, mert bizony sűken megvanunk mind' azt
a nagy-újítót, melyet költészetünknek megvanunk...
jobb mondani valónál minél; ha legyűjtöt, majd be-
szelhetetünk költészetem. Ittánál már csak a ke-
szel' csöveltem, mert máskor egyenesen öfhaláltól
emé, hanem mert csöveltem költészetem újítást
valónál károsan kellettem, s jövőkörön Sándor' re-
szedtem, s vaggó
hűséges barátom
Petőfi Sándor

A „lírai d” balra irányuló betűszára a grafológiai szimbolika értelmezése szerint a múlt felé és befelé való fordulást jelez. A múlt kiemelt hangsúlyából, a történelmi érintettségéből fakad – bár nem magától értetődő –, hogy az őshaza felkutatásának vágya tölti be a nagy tudós lelkét. Bármilyen más történelmi témához is vonzódatott volna Körösi Csoma Sándor, ami esetleg nem járt volna ekkora áldozatvállalással. De már enyedi diákként érlelődött benne a gondolat, hogy az őseink hazáját kell felkutatnia. Ez az inspiráció, amely kamaszkorában kijelölte életútját, magas tudatosságra, fejlett intuícióra, tisztánlátásra vall: korán belátta személyes életfeladatát. Minden valaha élt és a jövőben megszülető magyar ember, vagyis az egész nemzet nevében indult „időutazásra”.

Nem egy halvérű, nyugodt embert, hanem egy tüzes, lánglelkű férfit látunk, aki ha már tudja, mit akar, akkor indulni kész. Mindez nem társul felületességgel, elharmadított döntésekkel. Az önfegyelm és mélyre hatoló gondolkodás révén felelősséggel tud döntést hozni, látja a veszélyeket, de küzdeni kész, hogy nemes céljait követni tudja. Az emelkedettség, a pátosz egész lényének meghatározó jellemzője, ebből fakadt áldozatkészsége, öndaadottsága, ami a nemzeti önazonosság megteremtéséért való szent ügyben testesült meg.

Közehelyszámba megy Körösi Csoma Sándor szorgalmáról, akaraterejéről, kitartásáról beszélni, szinte mindenkinek ez jut legelőször eszébe, ha a jellemvonásait kutatjuk. Németh Gyula említi a tanulmányában: a Nagyenyedi Kollégium tanárai (Hegedűs Sámuel és Újfalvi Sándor), akik közelről ismerték Körösit,

úgy nyilatkoztak, hogy „Csoma emlékező tehetsége és szorgalma kiemelkedő volt, de sebes feltaláló eszű nem volt”.

Rögtön adódik a feladat, hogy közelebbről is vizsgáljuk meg Körösi Csoma szellemi képességeit: mit mutat a kézírás, milyen intellektusa volt, s tükröz-e vagy sem „lángelmét” az írásképből.

Igen nagy felelősség bármit is szólni egy olyan emberről, aki már nem tudja megvédeni magát, aki már néma bármiféle téves megállapítás esetén is. A kézírás, mint a leghitelesebb én-lenyomat, módor ad arra, hogy találgatások és közvetett úton nyert információk helyett közvetlenül, „első kézből” tudjuk olvasni Körösi Csoma egyéni adottságait és személyiségmintázatát, amelyben az egyes képességek kölcsönhatásaira is rálátunk.

Az 1819-es kézírason határozott a vonalvezetés és magas színvonalú a kivitelezés, amely a részletek árnyaltságát és precízen kített ékezeteket is jelenti. E szindrómák az adott grafikai környezetben rendkívül fejlett figyelmet, szellemi éberséget jelentenek. Következésképpen nagy figyelem összpontosításra volt képes Körösi Csoma, ami a szándékolt és spontán figyelmet egyaránt rejti. Ez a nagy koncentráció tette lehetővé azt a kiváló emlékezői képességet, amelyet a tanárai kiemelték. A mélyre hatoló figyelem révén szinte kitörölhetetlenül vésődött be minden információ, és esemény. Elég lehetett egyetlen egyszer elolvasnia, látnia valamit, s azt minden apró részletben tárolta, rögzítette a memóriájában.

Malebranche meghatározása szerint „A figyelem természetes ima, melyet a belső igazság felé fordítunk, hogy az bennünk megnyilatkozhassék”. Ilyen értelemben a valóban mély figyelem pillanatában teljes odaadottság tapasztalható, vagyis az alany a figyelem tárgyával azonosává válik, azzal együtt olvad. Ez a képesség teszi rendkívülivé Körösi Csoma intellektusát. Mondhatni, hogy egész életében az odaadottság szent állapotában volt: az iskolai tanulmányok évi alatt éppen úgy, mint az egész életutat jelentő őshaza kutatása során is. Ez a mély odaadottság kiterjedt abban, hogy mindig azt tette a lehető legnagyobb tökéletességgel, amit az aktuális helyzet, a mindenkor „jelen” felkínált számára.

Ez a viszonyulás teszi érthetővé, hogy amikor megállásra kényszerült a Dzsungáriába tartó útja során 1822-ben, Ladakban, akkor sem azon jajveszékelt, hogy nem tud továbbhaladni. Szinte természetes „átkapcsolással” fogadta W. Moorcroft, a brit kormány megbízottjának ajánlatát a tibeti nyelv tanulmányozását illetően. Nem panaszkodott vagy átkozódott, hanem a felfedezés örömeivel munkájának látott annak reményében, hogy az ősi iratok között a magyarok eredetére is talál bizonyítékokat. Teljes önátadással vetette bele magát a sors által improvizált feladatba, elővételezve jóhiszeműen, hogy ez is közelebb viszi az életfeladatának teljesítéséhez. Nem tudta volna ezt megtenni, ha nem segítettek volna a fenti személyiségjellemzők és képességek. Kilátástalan helyzet szinte nem volt számára, ami jelzi rendkívüli lélekerejét és szellemi magaslatait.

Azt is mondhathatjuk, hogy igen téves megállapítást tettek Körösi Csoma tanárai, akik nem látták meg lángelméjét és csupán

a szorgalmára alapozták ezt a rendkívüli teljesítményt. A „szorgalom” a személyiség-mintázatból kiragadott tulajdonság, amely önmagában tekintve felszínes jellemzéshez vezet. Ha csupán azt tekintjük, hogy a nyelvek tanulásához valóban nélkülözhetetlen a szorgalom, akkor azt is hozzá kell tennünk, hogy 20 nyelv magas szintű elsajátításához kevés csupán a szorgalom.

A tulajdonságok kölcsönhatásai vezethetnek el egy ember személyiségének belátásához. A kézírásból feltárul, hogy a székegy tudós esetében a szorgalom mély figyelemmel, szellemi éberséggel, magas szintű tudatossággal, önfigyelemmel és fejlett intuícióval társult, ami mélységet és távlatot adott a szorgalmának. Ez a fejlett tudatosság magyarázza azt is, hogy Kőrösi Csoma igen korán felismerte életfeladatát és rendíthetetlenül tudta követni a belső hívást.

Ebből is látható, hogy a „sebes feltaláló eszű nem volt” kissé degradáló megjegyzés hiányos emberismeretből következett, a nagyenyedi tanárok nem látták tisztán a Kőrösi Csomában azt a szellemi folyamatokat. A sebesség hiánya, a „lassúság” a mély összpontosítás, a teljes jelenlét állapotát jelentette, és nem pedig valamiféle intellektusbeli hiányosságot. Éppen azt a többletet, amely egészen kivételes képességet jelentett. Ez a lézersűrítettségű figyelem magas szellemi éberséggel széles szellemi horizontot képes belátni. Ismeretes, hogy a jógik az „egy pontra összpontosítás” meditációs módszere által érik el azt az állapotot, ami Kőrösi Csománál spontán módon kifejlődött. Pontosabban: ezzel az adottsággal felvértezve indulhatott el már gyermekkorában. Ez az egész lényét átható képessége bevilágítja azt a gyermekkoráról fennmaradt feljegyzést is, amely szerint: „Ha egy domb tetejére feljutott, nem érte be ezzel, mert kíváncsi volt megtudni, hogy mi van a második domb háta mögött sőt amazon túl is. S így néha beláthatatlan távolságokig elbarangolt” – ahogyan Németh Gyula tanulmányában olvashatjuk.

A nyelvtanuláshoz elengedhetetlen a pontosság, ami minden kétséget kizáróan látható az írásképből. A kézírás, mint teljesítmény, a kivitelezés színvonalával jelzi, hogy milyen a precizitása egy embernek.

Az írásképek strukturáltsága, a betűrészeket kidolgozottsága vagy éppen annak hiánya alapján rálátunk arra, hogy ki milyen mértékben képes megoldani egy feladatot. E teremtett világban bármit is csinálunk, minden magán viseli kivitelezői igény szintjét. Kőrösi Csoma írásképeiben a precizitás igényét látjuk: az ékezetek pontosan a helyükre kerültek, a betűrészeket jól kiírták, a betűformák ápoltak. Mindezek a fentebb is említett jellemzők e székegy tudós tökéletességigényét mutatják, pszichológiai kifejezéssel élve perfekcionistaának is mondhatjuk. Mindent, amit tett, magas igény szinten tette, személyisége nem tűrte a trehánytságot, a felszínséget.

Az intellektust vizsgálva fejlett kreativitást, találékonyságot, egyéni ötletáradatot látunk a kézírásból, ami fejlett intuícióval társult, ami megcáfolja a „sebes feltaláló eszű nem volt” megállapítást. A felső zónás hurkok az ívelt vonalak túlsúlya mellett fejlett képzeletre utalnak, ami szintén találékonyságának, problémamegoldó képességének az „alkotóeleme”, vagyis teremtő képzeletéről beszélhetünk az ő esetében.

Az írás lendületes, de jól tartott a mozgásvezérlés a gyorsaság ellenére is. Az élet-teli mozgékony és gyors felfogás és gyors helyzetfelismerés mellett türelmetlenséget is jelez. Különös ambivalenciát látni az önfigyelem és a sürgető türelmetlenség között, ami gyakran hozhatott belső küzdelmeket, nyugtalanságot. Rendkívül erős motiváltságot látunk, belső feszítettséget, hogy aktív legyen, tevékenységben éljen; nagy akarateréje is van, hogy megzabolazza önmagát, ha ezt az aktivitást a körülmények visszafogják. Ilyen szintű önfigyelem nélkül nem juthatott volna messzire Kőrösi Csoma, hiszen tudjuk, hányszor kellett hónapokat vesztelnie olyan helyeken, ahol ő legfeljebb egy-két napot szándékozott maradni. A szorongás, mint nem használt akarat, Csoma későbbi írásaiban felfedezhető, bár nem kap nagy teret, mert mindig erősebb a cselekvésvágy.

Kőrösi Csoma Sándor kézírásában szembevetődő a felső és alsó zónák nagy távolsága, az égi és földi gyökerek felé való nyújtózás jelképes irányai ezek. Kozmikus

távlatok, a „Mindenséggel mérd magad” mércéje. Ezek a nyújtózó betűk, világmegevető bátorságra és világmegevető lelkesedésre utalnak.

Ennek többrétegű jelentésében az elismerésvágy, mint ösztönző erő, is igen nagy hangsúlyt kap. William James szerint „Az emberi természet lényege az elismerés utáni sóvárgás”. A Teremtés törvénye a reflexió, az Én a kifelé és befelé irányuló figyelmet által önmagát keresi: a tükröződéseinkből „tapogathatjuk” le önmagunkat, lelki-szellemi kiterjedéseinket, minőségeinket. Mindezek mélyén az önismeret vágya áll. Kőrösi Csomáról a visszaemlékezésekben mindig úgy olvashatunk, hogy szerény, visszahúzó ember volt, sohasem tolta előtérbe magát. A kézírása elmondja, hogy a kívülről látható szerénysége mögött igény volt az elismerésre (joggal!), de ennél magasabb szinten állt elhivatottság-érzete és küldetésudata.

Kőrösi Csoma Sándor feltehetően „misszióként” élte meg ezt az utat, nem személyes ügyet, de egy nemzet önazonosságát építő feladatra vállalkozott, ami hatalmas hitet, Istenhez való közelség tudatot is jelentett számára. S mindez kiapadhatatlan erőforrást is, amelyben az emberi kapcsolatok, és az azok által visszatükrözött képek csak másodlagosok lehetnek – még akkor is, ha elismerésvágy ösztönző erőként felismerhető. Ezt megerősíti az 1835-ben írt vallomása is, amely szerint: „Így ér véget majd küldetésem, ha egyszer majd be tudom bizonyítani, hogy ellentétben a finn-magyar elmélet mellett kardoskodók megnyilatkozásaival, a magyar nép igenis Attila népe.”

Láthatóan a lelkebe volt égetve az útra kelés, az úton levés, a távolságok felkutatása, ami fizikai síkon a megtett kilométereket, lelki síkon a múlt és jelen közötti utazást jelentette.

Aki útra kel, annak vállalnia kell a vándorélet különös varázsát. Az útvonal meghatározott lehet, de hogy esetlegesen kikkel találkozik, milyen nem várt események történnek – ez állandó fizikai-lelki-szellemi készenlétet igényel. Aki útra kel, annak a jelenben, a pillanatban kell élnie, megszabadulva minden ragaszkodástól, ké-

nyelemtől, tudnia kell elválnia mindentől és mindenkitől és ráadásul, aki gyalogol, annak teljes szimbiozisan kell élni a természettel. Az utazás folyamatos meditáció is, állandó szemlélődés és ima, a legparányibb virág is Isten közellétét jelenti, de az út minden lépésében veszélyek, állandó próbatételek is rejlenek.

Konok, kemény elszántság nélkül nem lehet egy ilyen útra elindulni. A kézírás helyenként megjelenő „kivont kardú” végvonalaiban felfedezhetjük ezt a keménységet, harciaságot, amellyel meg tudja védeni magát egy támadás esetén, akár egy vadállatról, akár egy emberről van szó. A küzdőképesség, a kirtartás, a szinte megszállottságig menő érzelmi elköteleződés szemléletesen megjelennek a kézírásban.

Az írásképek rámutat egy ember önmegélésére és értékrejére. A középzóna mérete kicsi, ami végtelen szerénységet, alázatot, a személyes célok feletti értékek elsődlegességét jelenti. Az ilyen magatartás mértéktartásból, önzetlenségből fakadhat. Kőrösi Csoma Sándor képes volt lemondani minden kényelemről, lemondott az otthonról, a családról, a komfortábilis személyes életről, ami nem is volt számára nagy megpróbáltatás, mert láthatóan nem jellemzi egoizmus, birtoklási vágy, az anyaghoz kötöttség. Természetes számára, hogy egy szent cél érdekében áldozatot vállaljon és azt örömmel teszi.

A nagy kilengések, a nagy dinamika az erős nyomaték és a kis középzóna együtt igen nagy szívósságot is jelent fizikailag is, lelki téren is: idegen tőle a meghátrálás. Mindehhez hajlékonyság társult, amely az úton levés nélkülözhetetlen kelléke.

Bár nincs gyermekkori kézírásunk, de feltételezhetjük, hogy már születésekor magával hozhatta Kőrösi Csoma Sándor azt a lelki eszköztárat, amely segítette őt ennek az életfeladatnak a megvalósításában.

Jellegzetes az aláírása is: egyrészt homogén az írással, ami hitelességre vall, másrészt az aláírás után kitett pont jelzi a korrektséget, a lezártág igényét, az elszántságot: egy olyan emberét, ha elhatározott valamit, akkor megtántoríthatatlan volt egészen addig, amíg nem tett pontot a mondat végére...

Minden kitérője kényszer kitérő volt, de tudjuk, hogy a pont a halállal odakerült a mondat végére, élete nem vált befejezetlen mondatá.

Oláh Zoltán versei

Arcod ráncok románca

Édesanyám,
ráncok románca arcodon,
kedved ma még délután.
Zizzen hajad hold-himnusz
sem este nincs se éjszaka.

Szívemre rímel reggeled,
délelőttözik deled,
nappalom dombján délután,
ráncok románca arcodon
sem este és nem éjszaka
zizzenő hajad himnusz,
sem este nem se éjszaka.

Andalúz Alíz

Házunk kertjében
elégia-liánok,
rózsa-szonettek.

Holdfényben ázó
pöre bőrünk takarja
tücsökdal-szöttek.

Leander lyra
limárik liánkarok,
nemző nárciszok.

Szapphói lótsz
nibelungizálások
pirandrosz (k)aktusz.

Lizám andalúz.
Rózsabokor-szonettek.
Oktávok tűz-tercetek...
Szonettkoszorú.

AZ ÁLLAMI TULAJDON KEZELÉSÉNEK ÉS A KÖZPÉNZEK FELHASZNÁLÁSÁNAK HATÉKONYSÁGA

Dr. habil. Bordás Mária¹

A hatékonyság kérdése az elmúlt évtizedek közjogi irodalmának egyik központi problémája. Napjaink közpolitikai retorikája is a hatékony állam és közigazgatás fontosságát hangsúlyozza. De tudjuk-e valójában, hogy a hatékonyságnak milyen igényei vannak a közszféra szervezeteivel szemben?

A hatékonyság, mint fogalom, amerikai gyökerű, és többféle értelemben is használják. Az üzleti vállalkozások általában akkor hatékonyak, ha a lehető legkisebb ráfordítással érik el a lehető legjobb eredményt, mert ekkor a legrentábilisabbak. A közigazgatásban a hatékonyságot nem a nyereségesség, hanem a kitűzött célok tükrében határozzák meg.

A közigazgatást az amerikai irodalom akkor tartja hatékonynak, ha a lehető legkevesebb erőforrást vonja el a gazdaságtól, amely az alapvető feltétele annak, hogy a piaci mechanizmusok a leginkább érvényesüljenek. Az amerikai felfogás mélyen hisz a piac mindenhatóságában, ezért a gazdasági hatékonyság és a piac intézményei között szoros összefüggést lát.

A piaci mechanizmusok érvényesülésén kívül azonban az sem mellékes, hogy a közigazgatás hogyan befolyásolja a gazdasági folyamatokat a gazdaságpolitika, a versenyfelügyelet, a szabályozás stb. tekintetében. Még a legliberálisabb gazdaságokban is, az állam széles körben avatkozik a gazdasági folyamatokba annak érdekében, hogy a piaci kudarcokat kiküszöbölje, így az állami beavatkozással szemben is különféle hatékonysági elvárások fogalmazódnak meg, mint például a szakértői kormányzás, a jogi szabályozás minősége, az üzleti elvek alkalmazása, a menedzsment szemlélet, a jogalkalmazás bürokrácia-mentessége, az alacsony adminisztratív terhek stb.

Témánk szempontjából kérdés, hogy az állami tulajdon kezelése és a közpénzek felhasználása – együttes nevén a közvagyon működtetése – milyen összefüggést mutat a gazdasági hatékonysággal.

A közgazdaságtudományi irodalom egyetért abban, hogy általában akkor indokolt, hogy az állam a gazdasági folyamatokba beavatkozzon, ha valamilyen piaci kudarcot kell megszüntetni. Az állami tulajdon tekintetében ilyen kifejezett piaci kudarcról nem beszélhetünk, az állami tulajdon legfeljebb a közszolgáltatásokhoz való jobb hozzáférést szolgálhatja a közszolgáltató vállalat és a közművagyon állami tulajdonban tartásával. A közpénzek felhasználása is egy gazdasági célt szolgál, azt, hogy az állam a gazdaságtól elvont erőforrások hatékony felhasználásával, azaz a legalacsonyabb költséggel, és a legjobb minőségben lássa el feladatait.

Ha áttekintjük a fejlett piacgazdaságok jelenlegi gyakorlatát, eléggé szembetűnő, hogy távolról sincs egyetértés abban, az állami tulajdon aránya mikor tekinthető ideálisnak, és hogy a közpénzeket milyen szabályok alapján kell kezelni. Más szóval, mely állami vagyontárgyakat kell az állam tulajdonában tartani, melyeket, milyen szempontok szerint és eljárás keretében magánosítani, illetve a közpénzek felhasználásakor a hatékonyság követelményét milyen intézmények útján lehet érvényesíteni. Nem véletlenül, a közösségi jog sem tartalmaz az állami tulajdonnal kapcsolatban semmilyen előírást, és a közpénzek tekintetében is inkább a költségvetés mutatóival foglalkozik.

1. A közvagyon működtetésének története

Az állami vagyont a történelem során eltérő okok miatt hozták létre, és működtetése is más-más szempontok szerint történt.

Az ókorban és a középkorban még nem beszélhetünk a mai értelemben vett közvagyonról, bár a római jog már ismerte a császári közvagyonot, amely jogi státuszát és kezelését tekintve is elkülönült a kincstáron belül a császár magánvagyonától.

Az uralkodó magánvagyonára Európában csak a 18. század végén vált el a közvagyonról. Az uralkodó vagyonát ekkor egymástól elkülönült szervezetek, és az uralkodó által megbízott személyek kezelték, felügyelték és ellenőrizték. Az uralkodó vagyonának kezelésére vonatkozó jogi szabályozás ekkor még nem alakult ki, mint ahogyan fajtái, a földtulajdon, a regáliák, és az adókból származó bevételek kezelése sem különült el.

1.1. Állami tulajdon hatékonyságának kérdése

A kapitalizmus időszakától kezdve az amerikai és az európai modell az állami tulajdon fejlődésében eltérő tendenciát mutat. Amerikában az állami tulajdon ki sem alakult, Európában – ezzel ellentétesen – az állami tulajdon köre egyre szélesebb lett.

A kontinentális Európában az állam vállalkozói vagyona – a kincstári vagyon mellett – a liberálkapitalizmus idején jött létre. Amerikában az államnak egyáltalán nem voltak üzleti vállalkozásai, Angliában is elenyésző mértékben.

A liberálkapitalizmus idején Európában az állami tulajdon egy új fajtája jött létre az infrastrukturális közszolgáltatások létrejöttével. A kezdeti infrastrukturális közszolgáltatások, mint a posta, távíró, vasút, a magas tőkeigényesség miatt, mindenhol állami támogatást igényeltek, ami a kontinentális Európában oda vezetett, hogy az állam azokat saját tulajdonában levő közüzemek útján működtette. A kontinentális Európában tehát az állami tulajdon létrejött a közszolgáltató szektorban összefüggött az állam gondoskodó funkciójának felismerésével.

A kontinentális Európában az infrastrukturális közszolgáltatások állami monopólium alapján működtek, és rendszerint vita tárgyát képezte, hogy a közüzemek – amelyekhez a legtöbb esetben közművagyon is kapcsolódott – jellegüket tekintve, államilag szervezett közszolgáltatások, vagy magánvállalkozások által is végezhető gazdasági tevékenységek legyenek. Az állam időnként különféle gazdasági megfontolásból – például az igények tömegessé válása miatt – a közszolgáltatásokat koncesszióba adta.

A központi kérdés azonban ekkor még nem az volt, hogy az állami tulajdonban levő közüzem, vagy a koncesszióba adott közszolgáltatás hatékonyabb-e, hanem hogy a közüzem közjogi, vagy magánjogi szabályozás alá tartozzon-e, és hogy a koncessziós szerződés köz-, vagy magánjogi elemeket tartalmaz-e. Azzal, hogy a közszolgáltatásokat koncesszióba adták, kimondatlanul elismerést nyert az a tény, hogy az üzleti vállalkozások hatékonyabban tudják azokat működtetni.

Angliában a köz- és magánjogi elhatárolás nem játszott szerepet, mert az állami tulajdonú közüzemek irányítását a közigazgatási szervektől független szervezetek, a public corporation-ok látták el. A public corporation működésében már fellelhetők a hatékonysági követelmények, mivel a közüzemeket tudatosan kivonták a merev és bürokratikus államigazgatási irányítás alól,

felismervén, hogy a közüzemek, mint gazdálkodó szervezetek, üzleti döntéseikben nagyfokú önállóságot igényelnek.

Amerikában az állam az infrastrukturális közszolgáltatások létrejöttét magántulajdonban levő közszolgáltató vállalatok támogatásával segítette elő. A magántulajdonban levő földeket is csak azért sajátították ki, hogy az állam földeket adományozzon a vasutat létesítő vállalkozásoknak. Az amerikai alkotmány viszonylag korán, a 19. század végén lehetővé tette, hogy a központi kormány a közérdekűnek tekintett gazdasági tevékenységeket széleskörűen szabályozza, de az államosításnak továbbra sem volt alkotmányos alapja, így nem vált gyakorlattá sem. Amerikában tehát a föld, a közművek, és a vállalkozói vagyon területén nem alakult ki az állami tulajdon.

Az amerikai gazdasági ideológia kezdettől fogva, és mind a mai napig, azt az álláspontot képviseli, hogy az állami tulajdon az üzleti és közszolgáltató szektorban szükségszerűen alacsony hatékonyságú. Mindez szorosan összefügg az amerikai közigazgatás decentralizált hagyományaival, és a központi kormányzástól idegenkedő amerikai felfogással. Az infrastrukturális közszolgáltató üzemek kezdettől fogva magántulajdonban levő üzleti vállalkozások voltak, amelyek az államtól kizárólagossági jogot kaptak, és amelyeket az állam – a szolgáltatás közérdekűségére, valamint a piaci verseny hiányára tekintettel – szabályozott.

A legdrasztikusabb változást az állami tulajdon területén a kommunista gazdasági berendezkedés jelentette. A hadikommunizmus idején a magántulajdonban levő vállalkozói vagyon teljes államosítása a javak központositásának eszköze volt, majd amikor felismerést nyert, hogy a piaci intézmények kiiktatása a gazdaság összeomlásához vezet, a kommunista gazdaságirányítás kompromisszumra kényszerült. A gazdasági hatékonyság érdekében visszaadta a kisvállalkozói tulajdont, és a mezőgazdaságban létrehozta a csoporttulajdont. A tervutasításos rendszerben az állami vállalatok számára az önálló elszámolás rendszere jelentett némi gazdasági önállóságot.

A kommunista gazdasági ideológia a vállalkozói vagyon kizárólagos állami tulajdonában egy termelékenyebb gazdasági rendszer megteremtésének lehetőségét látta, de később nyilvánvalóvá vált, hogy az állami vállalatok nyereségessége ténylegesen nem függött össze gazdasági teljesítményükkel. A piac értéktétele helyett olyan tényezők váltak meghatározóvá, mint a terv- és politikai alkumechanizmusok.

A kommunista gazdaságirányítási rendszer reformjai az állami vállalatok nagyobb gazdasági önállóságát célozták, amelyet egy kevésbé szoros államigazgatási irányítással igyekeztek elérni, annak érdekében, hogy a vállalati hatékonyságot növeljék.

Ezek a reformok Magyarországon jutottak el a legmesszebbre. Az 1968-as reform létrehozta a gazdasági szabályozók rendszerét, amely a tervutasításokkal szemben nem határozta meg direkt módon az állami vállalatok gazdasági tevékenységét, hanem a központi irányítás szintjéről egy ösztönző rendszert épített ki. Az 1984-es szervezeti-jogi reform pedig az állami vállalatokat irányító államigazgatási szervek hatásköréből kivette a tulajdonosi jogok gyakorlását, és azzal a vállalatok önkormányzó testületeit ruházta fel. Azonban az állami vállalat alkalmazottjaiból álló önkormányzó testület nem rendelkezett tulajdonosi érdekekkel és menedzsment-szemlélettel. Az egységes szervezeti és gazdálkodási állami vállalatot sem lehetett üzleti vállalkozásként működtetni.

Ezért a magyar gazdaságirányítási reformok sem tudtak létrehozni egy olyan érdekeltségi rendszert, amelyik látványos eredményeket ért volna el a gazdasági hatékonyság területén. Bebizonyosodott, hogy piaci intézmények – gazdasági társasági forma, piaci verseny, a magántulajdon dominanciája – nélkül az állami vállalatok hatékony működése nem több, mint illúzió.

Európában a 20. század első felében a közvagyon különböző kategóriáit különböztették meg. Az állam magánvagyonra, mint üzleti vállalkozás, az állam bevétel-szerző tevékenységét jelentette. A kincstári vagyon mindig valamely közfeladathoz kapcsolódott, mint az infrastrukturális közszolgáltatások esetében az utak, a közművek, a hálózatok, a kikötők, illetve az államszervezetek tevékenységéhez, mint a középületek, intézmények. A kincstári vagyon részét képezték a mindenki által használható vagyontárgyak is, amelyek lehetnek természetes javak, mint a folyók, tavak, tengerpart, vagy mesterségesen létrehozott javak, mint parkok és közterületek.

A 20. század elejétől az európai államok mindegyikében megindult egy államosítási folyamat, amely az állam vállalkozói vagyont, és a közszolgáltatásokhoz kapcsolódó állami tulajdont növelte. Az állami tulajdon arányának növekedése ekkor azzal a folyamattal függött össze, amelyben az állam a piaci anomáliák megoldása érdekében egyre erőteljesebben avatkozott a gazdasági folyamatokba. Ebben az időszakban a közszolgáltatásokhoz kapcsolódó közművagyon állami tulajdonba vették, annak érdekében, hogy az állam a közszolgáltatást szorosabban tudja ellenőrizni.

Az államosítások a 2. világháború után is folytatódtak, először az Egyesült Királyságban: az 1945-ben kormányt alakító brit munkáspárt az ipar és az infrastrukturális közszolgáltatások nagy részét államosította. Az államosítások hatására ekkor az állami tulajdon aránya a közszolgáltató szektorban 70 % fölért, az iparban pedig átlagosan 30 %-os lett. A keynesi gazdaságpolitika a második világháború után terjedt el a nyugat-európai országokban, ahol az állami tulajdon a jóléti politika egyik eszköze volt. Ebben az időszakban a közszolgáltatások állami tulajdonba vétele jelentette a garanciát arra, hogy a közszolgáltatások – amelyek akkor már jelentősen kibővültek a jóléti intézményekkel is – mindenki számára elérhetővé váljanak.

Az 1980-as évektől a neoliberalis gazdaságpolitika jelentős fordulatot hozott az állami tulajdon tekintetében is.

Az Egyesült Államokban a neoliberalizmus a közszolgáltatásokat a piaci mechanizmusok alá helyezte, abból a feltételezésből kiindulva, hogy a piacra lépés korlátjainak feloldása, és a piaci verseny a korábban természetes monopóliumnak hitt közszolgáltatásokat hatékonyabban működteti, mint a közigazgatási szabályozás. A tulajdon kérdésének az Egyesült Államokban azért nem volt jelentősége, mert az infrastrukturális közszolgáltatásokat üzleti vállalkozások működtették, a helyi közszolgáltatások – például szemétszállítás, vagy közterületek fenntartása – pedig nem kapcsolódtak privatizálható vagyontárgyhoz.

Ezzel szemben Európában, az 1980-as években a gazdasági hatékonyságot nem a piaci versenytől várták, hanem az addig állami tulajdonban levő vállalatok magánosításától. Úgy vélték, hogy a profitérdekeltség hatékonyabb működést eredményez, mint az állami tulajdon, mivel az állam szükségképpen rossz gazda. A privatizáció eredményeként került sor az 1980-as években a legtöbb nyugat-európai országban az állam vállalkozói vagyonának értékesítésére, leginkább az Egyesült

Királyságban, ahol a privatizációnak nem voltak jogszabályi korlátjai, és ahol az infrastruktúrális közszolgáltató vállalatok többsége is eladásra került. A kontinentális Európa legtöbb országában az állami tulajdont alkotmányos és törvényi szabályozás védte a kormány privatizációs törekvéseitől, és a magánítás inkább koncesszió formájában történt.

Nyilvánvalóvá vált ezt követően, hogy a privatizáció – akár az állami vagyon eladásával, akár a használati jog engedélyezésével történik – önmagában nem oldja meg a hatékonyság kérdését, ha a *monopolhelyzetek* továbbra is fennmaradnak. Sőt, a profitérdekeltség sokszor magasabb árat eredményezett a közszolgáltatások esetében, mint az állami tulajdon, mert az utóbbi esetben az állam politikai megfontolásokból inkább érdekelt a fogyasztói érdekek figyelembe vételében.

A versenyszférára modellezett versenyfelügyelet eszközei sem bizonyultak alkalmasnak a közszolgáltató szektor monopolhelyzeteinek megoldására, mert a versenyfelügyeleti szervek piaci ár hiányában nem tudták megállapítani, hogy a szolgáltatás díja magas-e, vagy sem, a közszolgáltató vállalat gazdasági átvilágítására pedig nem volt sem hatáskörük, sem ehhez apparátusuk.

Az állam a koncessziós szerződések útján sem tudta teljes mértékben kikényszeríteni a közszolgáltató vállalat hatékony működését. Annak ellenére, hogy a koncesszió jogosultját pályázatban választják ki, és a koncessziós szerződésben ki lehet kötni az állam részéről az árszabályozás, és a minőség ellenőrzésének jogát, a gazdasági körülmények változásait a koncessziós szerződés módosításai csak nehézkesen tudják követni.

Az Európai Unió évtizedes késéssel, de követte az amerikai liberalizációs gyakorlatot, és politikájában nyilvánította, hogy nem hatékony az a közszolgáltatás, amelyet állami tulajdonban, és monopolhelyzetben levő közüzemek nyújtanak. A közösségi jog ezért a közszolgáltatásokra *kiterjesztette a versenyjog szabályait*, amely ettől kezdve megtilja az államok számára a közszolgáltató monopoliumok fenntartását. A belépés korlátozásának feloldása, és a piaci verseny létrehozása azt jelenti, hogy az állam a közszolgáltatáshoz kapcsolódó közmű és hálózat tulajdonosát, vagy használóját arra kötelezi, hogy a piacra belépő vállalkozás számára hozzáférést szavatoljon.

A közösségi jog nem szabályozza sem a versenyt, sem a közszolgáltató szektorban, hogy az állami tulajdonnak milyen arányt kell képviselnie. Az állami tulajdon fenntartásának a közszolgáltatásokhoz kapcsolódó közművek és hálózatok esetében azért nincs jelentősége, mert a piacra bármely vállalkozás jogosult belépni, és azokhoz hozzáférni. Más szóval, az Európai Unióban a *köz- vagy magántulajdon kérdéséről a hangsúly áttevődött a piaci versenyre*, amely arra hivatott, hogy a hatékony működést lehetővé tegye.

1.2. A közpénzek kezelésének formái

Európában a 19. század végén, a korrupció visszaszorítására hozták létre az állam-számvitel rendszerét, amely a költségvetési gazdálkodást jogilag részletesen szabályozta, és ehhez ellenőrző intézményeket is rendelt. A költségvetési források felhasználásának szempontja ekkor a szabályszerű működés volt. A pénzforgalmi szemléletű számviteli ellenőrzés arra volt alkalmas, hogy a bevételi és a kiadási szabályok helyességét kikényszerítse.

Csak az 1980-as években, az amerikai neoliberalizmus idején került előtérbe az a szempont, hogy *az állam feladatait a szabályszerűsége túl milyen hatékonysággal*

látja el, más szóval, a feladat elvégzésére fordított összeg arányos-e a feladat nagyságával, és a feladatot az állam szervei milyen eredményességgel látják el.

Az amerikai neoliberalizmus – amelyik a gazdaságtól kevesebb erőforrást kívánt elvonni, és a költségvetési kiadásokat is ennek megfelelően lecsökkenteni – kidolgozta a *New Public Management* rendszerét, amely az állami feladatok hatékonyabb, azaz alacsonyabb költséggel és nagyobb eredményességgel történő ellátásának módszereit tartalmazta. A kisebb és olcsóbb állam, amelyik kevesebb közpénzt használ fel, megvalósítható általa is, hogy magát a közigazgatás működését teszik hatékonyabbá. Mindez két dolgot jelent: a közigazgatás feladatainak hatékonyabb ellátását, valamint magának a közigazgatási szerveknek a hatékonyabb működését.

A New Public Management a közfeladatok ellátásának hatékonyságát az üzleti elvek alkalmazásában látja, ami azt jelenti, hogy a közigazgatási szerv feladatainak ellátását átadja üzleti vállalkozások számára. Ezek az állami feladatok – ellentétben a közszolgáltatásokkal - nem működtethetők versenykörnyezetben, ezért a piaci versenyt a pályázat helyettesíti, ami garantálja, hogy a legversenyképesebb vállalkozás kapja meg a feladat ellátásának jogát. Az így „kiszereződött” állami feladatot ellátó üzleti vállalkozástól azt várják el, hogy érvényesítse az ügyfélorientált szemléletet, és a profitmotívum alapján a költségeket optimalizálja.

Az állami feladatok tekintetében erősen megoszlanak a vélemények, hogy a kiszereződés határa hol húzható meg: vajon a közigazgatási szerv működéséhez kapcsolódó kiegészítő tevékenység, a funkcionális feladatok, vagy pedig maga a közhatalom gyakorlását jelentő alaptevékenység is az üzleti elvek alá helyezhető. Ma már ez utóbbira is bőven találunk példát, a börtönök, a bírósági végrehajtás, az élelmiszerellenőrzés, vagy az adóbeszedés feladatát sok helyen üzleti vállalkozások végzik.

A *köz- és a magánszféra együttműködésére* építő elképzelés szerint egyes állami feladatok ellátását a közigazgatási szerveknek és az üzleti vállalkozásoknak együttesen kell ellátniuk, amelynek során kölcsönösen építenek egymás előnyeire. Ezt az elképzelést az állami beruházások megvalósítása során alkalmazták sikerrel. A Public Private Partnership (PPP) beruházás az állam számára pénzügyi forrásokat jelent, az üzleti vállalkozás számára pedig állami megrendeléseket. Újdonság a PPP konstrukcióban a koncesszióhoz képest, hogy a beruházást az állami szervek és az üzleti vállalkozások közösen, gyakran egy erre a célra létrehozott gazdasági társaság keretében valósítják meg, és a beruházás kockázatát az üzleti vállalkozás vállalja, cserében jogosult a beruházással létrehozott létesítmény hasznosítására, vagy az államtól bérleti díjat kérhet.

A kiszereződés és a PPP beruházások esetében végső soron az állam és az üzleti vállalkozás között létrejött szerződés dönti el, hogy az üzleti elvek alkalmazása ténylegesen egy hatékonyabb feladatellátást eredményez-e. Tekintettel arra, hogy ezeknek a szerződéseknek kötelező tartalmazniuk – ellentétben a koncessziós szerződéssel – a polgári jog általában nem állapítja meg, sok múlik azon, hogy az állami szervek az üzleti tárgyalások során milyen mértékben képesek az állam érdekeit érvényesíteni. S a korrupció veszélye is nagyobb, mivel az állam ellenőrző szervei ezeket a szerződések sokszor csak utólag tudják ellenőrizni, ráadásul üzleti szempontú döntéseket kell felülvizsgálniuk. Nem véletlenül, az Európai Unióban gyakorlattá vált, hogy a PPP beruházásokat olyan modell-szerződések és irányelvek alapján kötik, amelyek szempontokat tartalmaznak ahhoz, hogy

a szerződést az állam a leghatékonyabb megoldás alapján kösse meg. Uniós kívánalom az is, hogy a szerződések megkötését kezdettől fogva független számvevőszék ellenőrizze, meghatározott szempontok szerint, annak érdekében, hogy a közpénzek felhasználása hatékony legyen.

A New Public Management a közpénzek hatékonyabb felhasználására javasolta a *menedzsment elvek* közvetlen alkalmazását is a közigazgatási szervek működésében. Ilyen például a teljesítmény- és minőség-orientált költségvetés, a demokratikus vezetési módszerek alkalmazása, a közszféra alkalmazottainak ösztönzése és a teljesítményük mérése. A közigazgatási feladatokat ma már a legtöbb fejlett országban a közpolitikai szemlélet alapján látják el. A közpolitika a közigazgatási feladatok – mint például a gazdaság fejlesztése, vagy társadalmi problémák megoldása – megvalósítását jelenti a menedzsment elvek alapján, figyelembe véve az adott politikai és kulturális tényezőket is. A *közpolitikai szemlélet* középpontjában mindazonáltal a hatékonyság jártsza a legnagyobb szerepet, és ehhez olyan módszereket dolgoz ki, mint a stratégiai célok meghatározása, a feladat pontos körülhatárolása, ehhez alternatívák készítése, majd a döntés végrehajtásának értékelése az eredményesség alapján.

A New Public Management alkalmazásának az amerikai közigazgatási rendszerben nem volt korlátja, mert az amerikai közigazgatás kezdetől fogva alkalmazta a vállalati igazgatás elveit, nem hangsúlyozta a köz- és magánigazgatás különbségeit, és kevésbé tartotta lényegesnek a közigazgatás működésének jogi szabályozását. A menedzsment elvek szükségességét hangsúlyozó közpolitika alkalmazása jogi kötelezés nélkül is erős késztetést jelent az amerikai közigazgatási szervekre, ezért nem volt szükséges ehhez külön törvényi szabályozásra.

Ezzel szemben az európai kontinentális közigazgatási rendszerekben, ahol a centralizált és joghoz kötött közigazgatás hagyományai alakultak ki, nem volt egyértelmű, hogy az üzleti elvek hogyan alkalmazhatók. A weberi modellben a közigazgatás más értékeket követ, mint a hatékonyság, ilyen a törvényesség és a közérdek szolgálata. Sokan ezekkel az elvekkel ellentétesnek tartják az üzleti szemléletet, amelyet az üzleti vállalkozások profitörévéseivel azonosítanak.²

A weberi modellben a közigazgatás jogilag túlszabályozott, és a közigazgatási szervektől elvárt legfontosabb követelmény, hogy a szervezet hatásköri, feladatellátó és eljárási normáit maradéktalanul betartsák. Az európai közigazgatás hagyományos eszközei az irányítás, utasítás, felügyelet, ellenőrzés, egyedi döntés, normatív irányítás, mely eszközöket a jogi szabályozás a végletekig finomította. A *közigazgatási jogi szabályozás így nem tud mit kezdeni a hatékonysági követelményekkel*, legfeljebb azt is szabályozni akarja. Mindez nem jelenti azt, hogy a jogi szabályozás a hatékonysági szempontokkal ellentétes lenne, vagy azt feleslegessé tenné. A nyugat-európai államokban sok esetben sikerrel alkalmazták a menedzsment-elveket a közigazgatásban.³

A közpénzek felhasználása sem lehet megfelelő anélkül, hogy a legfontosabb elveit az alkotmány és a törvények ne szabályoznák, és ne érvényesülne a parlament ellenőrző jogköre. Megfogalmazódtak olyan új igények is a közpénzek hatékony felhasználására, amelyek érvényesítésére a jogi szabályozás is alkalmas. Ilyen a közpénzek felhasználásának *átláthatósága, nyilvánossága és az elszámoltathatósága*. Ezeket a követelményeket a jogi szabályozás különböző intézmények létrehozásával valósíthatja meg. A független ellenőrző szerv jogosítványainak ki kell terjednie a hatékonysági szempontok vizsgálatára

is, a hagyományos ellenőrző szerepüknek egy előzetes konzultatív, együttműködésre irányuló kapcsolattá kell válnia, az ellenőrzések eredményeit nyilvánosságra kell hozni, és a visszaélések jogkövetkezményeit szabályozni kell.

Sokan szkeptikusak az üzleti elvek közigazgatásban történő alkalmazásával szemben, egyrészt azért, mert a tények azt mutatják, hogy az sehol nem vezetett egy olcsóbb államhoz, mivel a közigazgatás mérete sehol sem lett kisebb, másrészt a közfeladatok esetében nem tartja lehetségesnek olyan módszerek kidolgozását, amelyek objektív módon lennének képesek mérni a hatékonyságot.⁴

Vannak, akik a közigazgatási feladatok ellátását olyan módon tennék olcsóbbá és hatékonyabbá, hogy elektronizálnák a közigazgatást, ezzel együtt deregulálnák a jogi szabályozást. Ma már számszerűsíthető, hogy a közigazgatási feladatok ellátása nemzetgazdasági szinten milyen költséget okoz, és ha ez az elfogadott szintet jóval meghaladó mértékű, akkor nyilvánvaló, hogy a közigazgatás a közpénzeket pazarló módon használja fel. Ha azonban a közigazgatási szerveket kevesebb adminisztratív köztöltés terheli, azaz nem kell szükségtelenül engedélyt kiadni, ellenőrzést végezni, vagy nyilvántartást vezetni, és azt is az egyszerűbb és olcsóbb elektronikus úton, akkor a közigazgatás mérete is csökkenthető ilyen módon.

A közpénzek felhasználásának hatékonyságát nagymértékben veszélyezteti a korrupció is, melynek következtében az állami beruházások, az állami megrendelések a többszörösébe kerülhetnek, és a privatizáció során is komoly vagyonszétes történik. Nemzetközi szervezetek által végzett kutatások kiemelik, hogy a korrupció, valamint a gazdaság fejlettsége, a demokrácia működőképessége és a civil szféra erőssége között szoros összefüggés áll fenn. Az Európai Unió előírásokat is tartalmaz arra vonatkozóan, hogy milyen intézményrendszer létrehozása célszerű.

2. Az állami tulajdon kezelése és a közpénzek felhasználásának hatékonysága Magyarországon

2.1. Állami tulajdon és privatizáció

Az 1980-as évek végére Magyarországon az állami és a szövetkezeti tulajdon kizárólagossága megszűnt. Az un. második gazdaságban – a kisvállalkozások piacán – valamint az állami vállalatok és a termelőszövetkezetek keretein belül is, létrejöttek különféle vállalkozási formák. Ennek ellenére az állami és a szövetkezeti tulajdon meghatározó maradt.

A privatizáció 1989-ben kezdődött, amikor a tulajdonosi jogokkal felruházott önkormányzói állami vállalatok saját hatáskörben döntöttek átalakulásukról, és privatizálásukról. 1991-től a privatizációt az állam szorosan kontrollálta: ezt a kormány által irányított privatizációs szervezetek hajtották végre.

A magyar privatizáció a hatékonyság szempontjából nehezen értékelhető, mivel alig állnak rendelkezésre megbízható adatok és elemzések. Az egyetlen számszerűsíthető adat az Állami Számvevőszék vizsgálata alapján került nyilvánosságra: eszerint a privatizáció következtében az állami vagyonszétes 40%-os, ebből 10 % az értékesítés, 30% pedig korrupció útján tűnt el.

Vannak, akik ezzel a megállapítással szemben úgy érvelnek, hogy az állami vállalatok vagyona az 1990-es évek elején nem volt felmérhető, mivel könyvei nem a piacgazdasági elvek szerint készültek, túlkínálat volt a volt kommunista országok piacán, és a vagyonszétes a kedvezőtlen

világgazdasági folyamatok miatt a privatizációtól függetlenül is bekövetkezett volna. Hivatkoznak arra is, hogy a felszínre került korrupciós ügyek száma elenyésző volt.⁵

Ennek ellentmondanak az Állami Számvevőszék vizsgálatai, amelyek arra hivatkoznak, hogy a privatizáció Magyarországon *az állami korrupció egyik kiemelt területe*.

Tény, hogy a privatizációs döntésekkel szemben nem volt jogorvoslati kontroll, a spontán privatizáció időszakában azért nem, mert az önkormányzói vállalatok, mint a tulajdonosi jogok gyakorlóit döntöttek a privatizációról, később pedig a kormány irányítása alatt álló Állami Vagyonügynökséghez, majd az ÁPV Rt.-hez került a tulajdonosi jogok gyakorlása.

A privatizációs szervezetek tevékenységének így nem volt külső ellenőrző szerve sem. Az Állami Számvevőszék a privatizációs döntések gazdasági racionalitását ekkor még nem vizsgálta, csak a számviteli szempontokat. A parlamenti bizottságok pedig eleve alkalmatlanok voltak bonyolult üzleti kérdések megítélésére. Az ÁPV Rt. felügyelő bizottságát is pártdelegált tagok képviselték.

Ezért nem meglepő, hogy bár a privatizációs folyamatokra kezdetől fogva állandóan rávetődött a korrupció árnyéka, *kevés korrupciós ügy vált ismertté* a nyilvánosság előtt.

Az 1990-es évek elejétől történtek kísérletek a *privatizáció reformjára*, például a magyar kis- és középvállalkozások tulajdonszerzése érdekében a használati privatizáció bevezetése, a privatizációs technikák, és a gazdasági prioritások törvényi szabályozása, vagy a tartósan állami tulajdonban maradó állami vagyon elkülönítése, amelynek kezelésére az ÁP Rt-t, később az ÁPV Rt-t jelölték ki. A közszolgáltató szektor privatizációja ekkor jelentős részben a koncessziós törvény alapján történt, amelyik az állami tulajdon eladása helyett használati jogot adott a koncesszió jogosultja számára.

A megvalósult reformok ellenére sem épült ki egy olyan privatizációs szervezet, amelyik a kormánytól független, szakértő testület lett volna, és amelyik fölött külső ellenőrző szervek érdemi ellenőrzést gyakoroltak volna a gazdasági racionalitás és a törvényesség érdekében. Ezért a privatizáció során sokkal inkább a *politikai*, mint a hatékonysági szempontok érvényesültek.

Van, aki azt is kétségbe vonja, hogy értelme lenne a privatizáció gazdasági hatékonyságáról beszélni, mivel az 1990-es évek első felében a legfontosabb a piacgazdaság intézményeinek megteremtése volt, ezért a privatizációt bármilyen áron, és rövid idő alatt, végre kellett hajtani, akkor is, ha nem volt privatizációs stratégia, és az állami vállalatokat áron alul kellett értékesíteni.⁶

A privatizációval szemben megfogalmazott elvárásokat nem könnyű szétválasztani a politikai szempontok és a gazdasági hatékonyság szempontjából.

Az állam tulajdonában maradó vagyon arányával kapcsolatban az egyik álláspont szerint a magyar hagyományoktól idegen a liberális gazdaságokban követett gyakorlat, amely az állami tulajdon körét leszűkíti a kincstári vagyona, míg a másik szerint az állam szükségképpen rossz gazda, ezért az állam vállalkozói vagyont privatizálni kell. Ezek az álláspontok alapvetően politikai hovatartozáshoz kötődnek.

Az energiaszektor privatizációja az 1990-es évek közepén nem koncessziós formában történt, hanem a közművagyon külföldi befektetők számára történő értékesítésével.

¹Egyetemi docens - Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kar

²Lőrincz Lajos: A kormányzás modernizációja [Magyar Közigazgatás 2006/11. szám] 650. o.

³Hajnal György: Hatékonyság és teljesítmény az Európai Unió országainak közigazgatásában [Közigazgatás az Európai Unió tagállamaiban. Összehasonlító közigazgatás. Szerkesztette: Lőrincz Lajos, Unió Kiadó, Párizs, 2003.

⁴Lőrincz Lajos: A kormányzás modernizációja [Magyar Közigazgatás, 2006/11. szám], 645. o. és Lőrincz Lajos: Közigazgatási reformok: mítoszok és realitás [Közigazgatási Szemle, 2007/8. szám]

⁵Mihályi Péter: A magyar privatizáció krónikája 1989 - 1997 [Közgazdasági és Jog Könyvtár, Budapest, 1998] 397. o.

⁶Sárközy Tamás: A korai privatizációtól a késői vagyontörvényig - Az állami tulajdon jogának fejlődése [HVG ORAC Lap- és Könyvtár Kft. Budapest, 2009] 73. o.

Ebben az esetben igazolódni látszik az a feltételezés, hogy ha az állam a stratégiailag fontos vagyontárgyakat eladja, a *nemzetgazdasági érdekeket* kevésbé tudja érvényesíteni. Az energiaárak állandó politikai kérdéssé váltak, és bár nehezen dönthető el, hogy a világszerte árhoz képest alacsonyak, vagy magasak, mindezenre beszédes az a tény, hogy még jelenleg is, az Európai Bizottság ajánlásával szemben, Magyarországon nem jött létre független, választott, pénzügyi autonómiával és érdemi döntési jogkörrel rendelkező árszabályozó testület, amelyik átlátható és kiszámítható eljárási rend alapján működne. A Magyar Energiavivatal – amelyről nem mondható el, hogy a kormánytól független volna, sőt maga is kormányhivatalnak – az árszabályozás tekintetében csak javaslattelevi joga van, a döntést a gazdasági miniszter hozza meg. Korábban az energiaszektor árszabályozási kérdéseit a kormány és a privatizált közszolgáltató vállalat közötti háttéralku határozta meg, amelyik üzleti titok volt, bár igaz, hogy később kormányhatározatba foglalták.

Ezzel szemben az autópálya üzemeltetés jogát, amikor a közszolgáltatás nem volt sikeres, az állam, bár kompenzáció árán, de meg tudta szüntetni, és képes volt új megállapodást kötni.

Az *állam mint rossz gazda* teóriáját igazolják a jelenleg is állami, vagy önkormányzati tulajdonban levő közlekedési vállalatok és a posta körül kialakult korrupciós ügyek.

A problémát, hogy az állami, vagy a magántulajdon előnyösebb-e az infrastrukturális közszolgáltatások esetében, a piaci liberalizáció rövid időn belül idejét múltta teszi.

A *politikai szempontok felülírták a gazdasági hatékonyság szempontjait* akkor is, amikor a privatizáció a költségvetési bevételek növelése, és a politikai holdudvar vagyonzhoz juttatása érdekében történt. Ha abból indulunk ki, hogy a privatizáció akkor igazolható, ha az üzleti vállalkozás hatékonyabban tudja működtetni az állami vagyont, akkor ezek a privatizációs megoldások ellentétesek ezzel a céllal. Azzal kapcsolatban sincsenek megbízható felmérések, hogy milyen arányban váltak a privatizáció kedvezményezettjeivé azok, akik politikai hovatartozás alapján részesültek az állami tulajdonból.

Egyértelműen gazdaságpolitikai és nem a gazdasági hatékonyság kérdése, hogy a privatizáció során a külföldi, vagy a hazai vállalkozásokat kell előnyben részesíteni. Az egyik érv, hogy tőkeerős magyar vállalkozói réteg hiányában a külföldi tőke és menedzsment-tudás bevonására szükség volt az 1990-es évek elején, az ellenérv ezzel szemben, hogy ez a globalizmus tendenciáit erősíti, amelyik ellentétes lehet a nemzetgazdaság érdekeivel.

A privatizáció során a gazdasági hatékonyság követelményét szembe állították az *igazságosság* követelményével is.

Volt olyan álláspont, hogy az állami vagyontól mindenkinek egyenlő mértékben kell részesülnie az igazságosság alapján. A hatékonyság elve alapján vetették el, hogy a lakossági kuponos privatizáció legyen meghatározó, hivatkozással arra, hogy szétaprózza az állami vagyont, és spekulációs célokra használható. Helyette korlátozott mértékben kerültek bevezetésre olyan formák, amelyekkel valamilyen kedvezményt nyújtottak az állami vagyont vásárló személyeknek és kisvállalkozásoknak.

A reprivatizáció esetében három szempont is ütközött egymással: a hatékonyság, az *igazságosság* és az *alkotmányosság*. A hatékonysági szempontokat hangsúlyozó álláspont szerint a reprivatizáció teljesítmény nélküli jövedelem kiáramlást jelent a költségvetésből, ezért gazdasági szempontból ésszerűtlen. Utóbbi bebizonyosodott, hogy a reprivatizáció a termőföldek esetében hosszú távon is rontotta a gazdasági hatékonyságot, mert tőke hiányában nem jöttek létre működőképes családi gazda-

ságok, és ez is hozzájárult a mezőgazdaság visszaeséséhez. Az alkotmánybírói jogértelmezés – amely elvileg felülírhatott volna más szempontokat – végül is nem tudott a reprivatizáció kérdésében egzaktságot követelő jogi döntéseket hozni, inkább egy politikai kompromisszumhoz keresett jogi megoldásokat.

Az Alkotmány az állami tulajdonnal kapcsolatban azt a jogilag értékelhető kijelentést teszi, hogy a kizárólagos állami tulajdon körét törvény határozza meg. Az állami tulajdonról így egyszerű többséggel hozott törvények rendelkeznek, amelyeket a kormánypártok a kormány kezdeményezésére bármikor tudnak módosítani. A *privatizációnak* tehát a kötelező törvényi szinten túl *nincs alkotmányos korlátja*.

Az elmúlt húsz évben az állami tulajdon aránya nemcsak az állam vállalkozói vagyona, hanem a kincstári vagyon körében is csökkent. Drasztikusan csökkent a stratégiailag fontos vagyontárgyak köre is, 20 év alatt a harmadára. Az 1990-es évek elején forgalomképtelen volt számos közszolgáltatás, és mezőgazdasági föld is.

Akorábban kincstári vagyon, és a Nemzeti Földalap körébe tartozó vagyontárgyak többségét a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt.-t létrehozó törvény 2007-től az állam vállalkozói vagyona körébe sorolta, ezzel privatizálhatóvá tette. Ugyanis az állami vagyon elidegenítéséről kizárólagosan a Nemzeti Vagyonkezelési Tanács dönt, amelynek jogszabályi korlátját csak a forgalomképtelen, vagy a korlátozottan forgalomképtelen vagyontárgyak törvényi felsorolása képezte, illetve az állami tulajdonban levő gazdasági társaságokban az állami részese-
dés legalacsonyabb mértékének törvényben történő meghatározásával.

A 2010-es törvényi módosítás megszüntette a Nemzeti Vagyonkezelési Tanácsot, és az állami vagyon tulajdonosi jogainak gyakorlásával az állami vagyon felügyeletéért felelős minisztert ruházta fel. Ugyanakkor deklarálásra került a törvényi módosításban az is, hogy az állami vagyonnal való gazdálkodásnak az állami feladatok ellátását, a társadalmi szükségletek kielégítését kell szolgálnia, valamint hogy összhangban kell lennie a kormány gazdaságpolitikájával, amely a hatékony, költségtakarékos, értékmegőrző és értéknövelő felhasználást jelenti. Az állami vagyonkezelés céljának deklarálásán túl azonban továbbra sincs alkotmányos, vagy törvényi védelem az állam privatizációs törekvéseivel szemben, sőt, a privatizációról való döntés ténylegesen egy személy, a miniszter kezében összpontosul.

Az állami tulajdonban levő termőföldek tulajdonosi jogainak gyakorlása a 2010-es törvényi módosítással kikerült a Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. hatásköréből, és ismét a Nemzeti Földalaphoz került, amely kizárólagosan jogosult dönteni a földek hasznosításáról és elidegenítéséről. Tekintettel arra, hogy a Nemzeti Földalap a miniszter irányítása alatt álló költségvetési szerv, amelynek elnökét a miniszter jogosult kinevezni és felmenteni, az állami tulajdonban levő földekkel kapcsolatos rendelkezési jogok gyakorlása ténylegesen kormányzati hatáskörbe tartozik.

2.2. A közpénzek kezelése és a gazdaság hatékonysága

Magyarországon köztudottan sok erőforrást von el az állam a gazdaságtól közterhek formájában, bár igaz az is, hogy kiterjedt a fekete gazdaság, és a multinacionális vállalatok terheit az állami támogatások nagymértékben kompenzálják. A közgazdaság ugyanakkor hatalmas méretű, bürokratikus, és alacsony hatékonysággal működik. A hatékonyságot célzó reformok helyett eddig *adminisztratív módszerekkel*, leépítésekkel, létszámstoppal, és egyes közgazdasági szervezetek megszüntetésével próbálkoztak.

A menedzsment elvek alkalmazása teljes mértékben hiányzik a közgazdaság működéséből. A közgazdasági jogi szabá-

lyozásra jellemző, hogy *túlszabályozott*, és elsődlegesen a közigazgatási szervek feladatellátó, hatásköri és eljárási szabályaira koncentrál, ugyanakkor a hatékonysági követelmények egyáltalán nem játszanak szerepet. Ráadásul a közigazgatási kultúra is alacsony szintű.

Az állami feladatokat a közigazgatás szintén *alacsony hatékonysággal* látja el.

A még állami hatáskörben levő infrastruktúrális közszolgáltatások rossz minőségűek, ugyanakkor az állami és önkormányzati tulajdonban levő közszolgáltató vállalatok pazarló módon használják fel a közpénzeket. Az utóbbi években határozott törekvések figyelhetők meg a közlekedési vállalatok szolgáltatásainak szűkítésére, ugyanakkor a szolgáltatások díjának emelésére is. Az egészségügyi szolgáltatások finanszírozásának hatékonysági kérdéseit sem sikerült eddig megoldani, legfeljebb itt is adminisztratív intézkedések születtek az ágyzám-leépítések, kórházbezárások és a szolgáltatások korlátozása formájában. Ugyanakkor a járulékok emelésében, mindenkire történő kiterjesztésében, és hatékonyabb beszédésében történtek lépések.

Mindezek alapján egy olyan állami közszolgáltató modell képe bontakozik ki, amelyik *ötvözi a neoliberalizmus öngondoskodásra ösztönző elveit a jóléti államok magas közterheivel*, ami nyilvánvalóan arra utal, hogy az állam a közpénzeket rendkívül alacsony hatásokkal használja fel.

A 2010-ben megalkotott kormányprogramban határozott célkitűzésként szerepel a hatékony és olcsó állam megteremtése, amelynek egyik eszközeként határozta meg a közigazgatás elektronizálását, és a közbeszerzések reformját. Ennek első gyakorlati megvalósulása a megyei kormányhivatal, amely szervezeti keretűl szolgál egy központosítottabb elektronikus fejlesztés számára és a közbeszerzések integrálására.

Az állam feladatainak ellátása során az üzleti elveket széles körben alkalmazza, amely a legtöbb esetben nem sikeres.

Az állami beruházások köztudottan a reális költségek többszörösébe kerülnek, vagy olyan területen valósulnak meg, amelyik a gazdasági racionalitás szempontjából nem indokolható.

A közigazgatási szervek szakmai feladataik kiszűrését is sokszor arra használják fel, hogy színlelt szerződések útján a közpénzeket magán-célokra fordíthassák. A 2011-től azonban határozott kormányzati politika érvényesül a központi közigazgatásban a közigazgatási feladatok kiszűrésével szemben, különösen a tanácsadói szerződések felszámolása szembetűnő.

Ugyanezt a célt szolgálja a közalapítványok és közhasznú társaságok igénybe vétele állami feladatok ellátására. A finanszírozás ezekben az esetekben egyedi döntéseken alapul, és az Állami Számvevőszék vizsgálatai megállapították, anélkül, hogy érdemi eredményeket értek volna el.

A fejlesztési források felhasználása sem olyan intézményi környezetben történik, amelyik a hatékony felhasználást segítené elő. A közösségi jog kritériumai szerint meghatározott, választott, politikai felelősséggel, és döntési jogkörrel rendelkező régiókat, a kétharmados törvények miatt, nem lehetett létrehozni, helyette a központi irányítású és érdemi jogkörrel nem rendelkező fejlesztési tanácsok rendszerre működik. Bár nincsenek megbízható felmérések, de erősen gyanítható, hogy a fejlesztési források felhasználásánál nem a gazdasági hatékonyság, hanem a pártpolitikai szempontok érvényesülnek.

A 2010-ben alakult kormány csaknem egy évet szánt arra, hogy az előző kormány fejlesztésekkel kapcsolatos tevékenységét átvilágítsa, így a fejlesztési reformok 2011. elején még nem érzékelhetők.

Több okra vezethető vissza, amiért a közpénzek felhasználása kirívóan alacsony hatékonyságú.

- A jogi szabályozás minősége lehet az egyik meghatározó tényező. Az üzleti vállalkozások állami feladatokba történő részletesen szabályozott, lényeges joghétágokat is tartalmaz, amely alkalmas arra, hogy az előre kiválasztott pályázót tegyék nyertessé, vagy magát a közbeszerzési eljárást kerüljék meg. A legutóbbi időkben gyakran alkalmazott PPP beruházások, és a közigazgatási feladatok kiszűrésére tekintetében a jogi szabályozás teljesen hiányzik, pontosabban a polgári törvénykönyv általános szerződéses szabályait kell alkalmazni.

A koncessziós törvény részletesen szabályozza a koncessziós pályázat és a koncessziós szerződés szabályait. A közbeszerzési törvény, bár szintén nagyon részletesen szabályozott, lényeges joghétágokat is tartalmaz, amely alkalmas arra, hogy az előre kiválasztott pályázót tegyék nyertessé, vagy magát a közbeszerzési eljárást kerüljék meg. A legutóbbi időkben gyakran alkalmazott PPP beruházások, és a közigazgatási feladatok kiszűrésére tekintetében a jogi szabályozás teljesen hiányzik, pontosabban a polgári törvénykönyv általános szerződéses szabályait kell alkalmazni.

A jogi szabályozás alapján nem vonható le az a következtetés, hogy a jogi szabályozás – amelyik a garanciális szempontokat részletesen szabályozza – és a közpénzek hatékony felhasználása között szoros összefüggés mutatkozik, mert a *legtöbbszörösebb jogszabályi rendelkezéseket is meg lehet kerülni, ha a jogi kultúra olyan, amelyikből hiányzik a jogszabályok tisztelete, és a jogszabályok kijátszásának hagyományai erősek*.

- Az állami korrupció mértéke nemzetközi kutatások szerint Magyarországon már komoly akadályt jelent a gazdasági növekedésnek. Fő területei a privatizáció, az állami megrendelések és a fejlesztési források. A korrupció formáira jellemző, hogy a *politika és a közigazgatás felső szintjén történik, bizalmi kapcsolatok keretében*. Ezt nagymértékben elősegíti, hogy a *politikai szakszabályrendszer* egyre mélyebbre hatol a közigazgatás személyi állományába, így a közigazgatási pozíciók megszerzése eszköz a korrupcióra épülő kapcsolatok elmélyítésére.

A bizalmi kapcsolatokra épülő korrupció nehezen leplezhető le, mert a korrupciót feltáró büntetlenség, vagy a névtelen bejelentés itt nem alkalmazható eszközök.

A korrupció felszámolásában jelentős lépésnek tekinthető, hogy az ügyészség 2009-től tömegesen tár fel korrupciós ügyeket – legtöbbször vádemeléssel zárult – azonban sokan megkérdőjelezzik az ügyészség elfogulatlanságát, tekintettel arra a körülményre, hogy a korrupciós esetek kizárólag a baloldalhoz kötődő politikusokhoz, vagy a baloldalhoz tartozó gazdasági holdudvarhoz köthetők.

A 2010-ben létrehozott elszámoltatási és korrupcióellenes feladatok összehangolásáért felelős kormánybiztos intézménye még kevésbé képes garantálni a politikai elfogulatlanságot, mivel a kormánybiztos a miniszterelnök nevezi ki, és ő is irányítja tevékenységét. A kormánybiztos feladata a közpénzek felhasználásának átvilágítása és ellenőrzése, amelyhez széles körű vizsgálati jogokat kapott.

- Nem valósult meg az elszámoltathatóság követelménye.

Az Alkotmány az Állami Számvevőszék hatáskörébe nemcsak a törvényességi ellenőrzést utalja, hanem egyértelműen hatékonysági szempontokat jelentenek a „megalapozottság, szükségesség, célszerűség és eredményesség” követelményei. Az Állami Számvevőszék ennek a feladatának maradéktalanul eleget is tesz, de a Parlamentet is terjesztet, és nyilvánosságra hozott jelentéseinek jogilag, és ténylegesen is, semmilyen következménye nincs. Az Állami Számvevőszéknek nem feladata, hogy állást foglaljon abban a kérdésben, hogy a többszörösébe kerülő állami beruházások, vagy az állam számára hátrányos üzleti feltételeket tartalmazó PPP-szerződések szakmai hozzá nem értés vagy korrupció következményei. Ezt büntető eljárásban

kell vizsgálni, de eddig egyetlen esetben fordult elő, hogy az Állami Számvevőszék jelentése alapján büntetőeljárás indult.

Az elszámoltathatóságot nehezítik meg az olyan törvények is, mint az üvegszab-törvény, amelyik szintén nem fűz komolyabb jogkövetkezményt ahhoz, ha a vagyonbevallások nem állnak összhangban a legális jövedelmekkel. A pártfinanszírozási szabályok sem definiálják egyértelműen a választási kampányra fordított költségeket, ami lehetetlenné teszi az Állami Számvevőszék számára, hogy azt összehasonlítsa a költségvetésből kapott pénzzel.

Az Állami Számvevőszék letesztálva, nincs olyan közpénzeket ellenőrző szerv, amelyik függetlennek lenne tekinthető. A Kormányzati Ellenőrzési Hivatal – nem véletlenül – eddig nem talált a kormányzati szervek működésében visszaélést, amely nyilvánosságra került volna. A parlamenti ad hoc bizottságok szervezetüket és összetételüket tekintve, erre szintén nem alkalmasak. Ugyanez mondható el a volt közpénzügyi államtitkári intézményről is.

Az igazságszolgáltatásnak is fontos szerepet kellene betöltenie a közpénzek felhasználásával kapcsolatos visszaélések szankcionálásában. A tények azonban azt mutatják, hogy az igazságszolgáltatás ennek a feladatának nem tud eleget tenni. Az állami korrupciós ügyek tíz évig is elhúzódnak, egymással homlokegyenest ellentétes ítéletek születtek, a büntető eljárást a nyilvánvaló bizonyítékok ellenére megszüntetik, illetve az Állami Számvevőszék és a média által nyilvánosságra hozott ügyekben nem is indul büntető eljárás, holott annak megindítása az igazságszolgáltatási szerveknek hivatalból kötelességük lenne.

Az állami korrupciós ügyekben az igazságszolgáltatás szervei nem vizsgálják a felső szintű politikai és közigazgatási vezetők közötti összefonódásokat, még akkor sem, ha ehhez bizonyítékok állnak rendelkezésre, vagy ha mégis történnek ilyen felelősségre vonások, felmerül a gyanú, hogy politikai felszámolásról van szó, mint ahogyan a fentiekben kifejtettek szerint is utaltunk rá az ügyészség és az elszámoltatási és korrupcióellenes kormánybiztos intézményének elemzése során.

Összegzésképpen megállapítható, hogy

- A közszolgáltató szektorban az állami tulajdon kezelésének egyre kisebb a jelentősége a liberalizációs folyamatok hatására. Jelentőségét veszítette az a vita, hogy az állami, vagy a magántulajdon a hatékonyabb, mert a piaci verseny megoldani látszik a hatékonyság kérdését.

- A közpénzek hatékony felhasználására a legdifferenciáltabb módszereket az amerikai gyökerű New Public Management dolgozta ki. Az üzleti szemléletű amerikai közigazgatástól soha nem volt idegen a menedzsment elvek alkalmazása. Az európai weberi modellben – az eltérő közigazgatási hagyományok ellenére – az üzleti szemlélet sok tekintetben megvalósítható, de lényegében idegen test az európai közigazgatási rendszerekben.

- Magyarországon az állami vagyon privatizációja során erősen vitatott, hogy a hatékonyság követelménye érvényesül-e, illetve hogyan kellett volna érvényesülnie. Az állami tulajdon privatizációjának nincs alkotmányos korlátozása, ezért az utóbbi 20 évben az állami vagyon köre drasztikusan csökkent.

- A közpénzek hatékony felhasználását garantáló intézményrendszer Magyarországon nem alakult ki. Ennek következtében az üzleti elvek alkalmazása nem volt sikeres, és az állami korrupció is egyre kiterjedtebb. A közigazgatást a túlszabályozottság jellemzi, és a menedzsment elvek teljes mértékben hiányoznak.

„KÖZÉNK ZUHAN EGY JEGENYEÁRNYÉK”

Fazekas István beszélgetése Horváth Erzsébettel, Utassy József feleségével

Fazekas István

Sok szenvedés után, 2010. augusztus 27-én meghalt Utassy József. Szomorú év volt ez. Az „elmúlás angyalával” való tusakodása valójában már 1973-ban elkezdődött. Hogy mégis teremni és teremteni tudott: sokan csodának mondják. Felesége, Zsóka, rédcisi otthonukban fogadott.

– **Mi az első kép, amit Dzsóról emlékezetben őrzöl?**

– Elsőéves voltam az ELTE Bölcsészkarán, amikor késő ősszel – Dzsó ekkor már másodéves volt – egy közös kirándulásra ment a két évfolyam Gödre. Elég hűvös volt már, kora délután egy kis lankán szedtük a rőzsét, hogy tábornízet rakjunk. Egyszer csak a hátam mögött megszólalt egy évfolyamtárs: odanéveztek, Utassy az erdőszélen sétál! Ezt nem rosszindulattal mondta, hanem inkább rácsodálkozással. Biztosan töpreng, hagyta rá egy másik évfolyamtárs. Az ő hangjában sem volt semmi gúny, de még egy picit irónia sem. Mindannyian tudtuk, hogy Utassy verseket ír. Ahogy felnéztem, láttam, hogy ott sétál a bokáig érő ősi-, tavaszi-, télkabátjában, tőlünk olyan kétszáz méterre, majd hirtelen megállt.

– **Eddig a pillanatig miket emelnél ki az életekből? Milyen gyermekkorod volt, hogyan kerültél az irodalom vonzáskörébe?**

– Rédcisen születtem, a családom is itt élt régóta ezen a vidéken. Dédszüleim, nagyszüleim kemény munkával éltek életüket. Ez a kemény munka összetartotta a családot, a rokonságot. Hogy magyar állampolgár maradtam, apám határozott, a dolgok lényegét hirtelen felismerő és abban a pillanatban döntő és cselekedő természetének köszönhető. (Dzsó pontosan ilyen volt.) Apám a háború vége felé – a ma Szlovéniához tartozó – Göntérházán volt molnár, ott is laktunk. Ők tizenketten voltak testvérek, közülük nyolc fiú molnár lett, folytatva apák mesterségét. Szerencsére megtudta, hogy délután három órákor lezárják a határt, s többé azt a földet, ahol élünk, már nem Magyarországnak hívják. Hirtelen elhatározással kapta a biciklijét, bátyámat a csomagtartóra ültette, anyukámat a kormányra, engem pedig anyukám az ölébe vett, s így sikerült még három óra előtt átérnünk a határon. Kerékpáron érkezünk ide, Rédcisre, ahol a nagyszüleim éltek. Itt jártam általános iskolába, ahol Kelemen tanárnő nemcsak a verseket, a mondatokat szeretette meg velem, hanem a nyelvtant és a tiszta beszédet is. Ő irányította figyelmemet a klasszikusokra. És nemcsak a magyarokra, mert olvastatott velem görög és latin, orosz, francia, német klasszikusokat is. Kis patetikus túlzással mondhatom: gyermekkorom az anyanyelv bővületében telt el; s mondom: ez elsősorban magyartanáromnak köszönhető. No meg a zalai nyelvjársának, mely a mi környezetünkön a mai napig él. Az én beszédemen is érződik. Vigyáztam is a nagyon mindig! Olyan ez nekünk, mint egy kis ékszer. 1957-ben Zalaegerszegré kerültem gimnáziumba. Bátyámmal egy kollégiumban laktunk. Ennek anyukám azért örült különösen, mert szeretete, ha a testvérek tőle távol is együtt vannak... A gimnáziumban szintén nagyszerű magyartanárom volt. Emlékszem, egyszer Arany balladáiból írtunk dolgozatot. Szabadon választhattuk ki a verset, és a téma sem volt megkötve. Ismertem már akkor Arany balladáinak jó részét, mégis annyira elmerültem a költeményekben, hogy mire feleszméltem, már ki is csengettek. Egyetlen sort sem írtam. Mégsem kaptam egyet, hanem ezután különös figyelmet szentelt rám. Ő volt dr. Kovács Lajosné, Gitka néni. Nemrég felhívtam telefonon, és eszébe juttattam ezt az órát. Csodálkozott, hogy emlékszem erre. Én meg azon csodálkoztam, hogy ő is emlékszik. Meg is beszélünk egy közeli találkozózt, aztán Dzsó egyik zalaegerszegi felolvasó estjére eljött. Közös emlékeinkről beszélgettünk. Hát, igen: gyönyörű példákat kaptam

tanáraitól nyelvművelésből, szorgalomból, életeréből! Ezek után, egyenes út vezetett a bölcsészkarra. Magyar–népművelés szakra vettek fel. Ez utóbbit úgy választottam a magyar mellé, hogy már gimnazistaként tagja voltam egy népművelési szakkörnek. Nagyon érdekelt a közművelődés szervezése. Az egyetemre hétszáz jelentkeztünk abban az évben, ebből háromszázat vettek fel. Előfelvételi rendszer volt, ami azt jelentette, hogy a következő tanévben, tehát egy év múlva kezdhettek el tanulmányaimat. Dzsó fölöttem járt egy évvel, de ismételnem kellett, mert rengeteget hiányzott, így nagyon sok órát nem tudott igazolni. Így kerültünk egy évfolyamba. Erre a szakra járt még a Kilencké közül Oláh Jancsi, Mezey Kati és Kiss Bence is. Egyre többször kerültünk egy társaságba, aztán egyszer csak olyan természetessé vált, hogy mi összetartozunk, mint amikor két folyó összetalálkozik, és együtt halad tovább. Dzsó előtt is voltak diákszerelmeim, de egyik sem perzsel meg. Az ő esetében más volt a helyzet. Tudtuk, hogy egy életre összetartozunk. A barátai is rögtön barátaimmá váltak, közel kerültünk egymáshoz. A versek születése, vélemények meghallgatása is közös élmény volt. Dzsónak az volt a szokása, hogy amikor megírt egy verset, leültetett magával szemben, és azt mondta, most te vagy az OLVASÓ. Aztán felolvasta a verset, és várta a reakciót. Gyakran el is fogadta, ha javasoltam valamit, de ha nem értett velem egyet, csak rám mordult: di-let-tan-tó, és dolgozott rajta tovább.

– **A Zsig Mária című költeménye nagy vihart kavart. Emlékszel-e arra, hogyan keletkezett?**

– Ó, hogyan! 1968. március 15-én írta. Dzsó ekkor a Március 15-e téren lakott albérletben, s ezen a napon már a reggeli órákban elkezdtek az óvodások és a kisiskolások a felvonulást. Dzsó elslát a Petőfi-szoborhoz, majd az Erzsébet-hídon ténfergett. Láta, amikor a rendőrök néhány fiatal elvittek. Ez felzaklatta. Csak sétált, és tűnődött hosszan. Általában fejben írta a verseit, a papírra már majdnem a kész változat került. Ez a versírási technika csak az utóbbi öt évben változott meg. Szóval, a vers az Erzsébet hídon született. Aztán hazament, és leírta a kész verset.

– **Nem sokkal az egyetem után összeházasodtatok. Milyen volt az indulás, milyen volt anyósoddal a kapcsolatod?**

– Szegény voltam én is, Dzsó is. Amikor kis Jóska megszületett, azt találtuk ki, hogy Bükkszenterzsébetre költözünk az anyósomhoz, mert ott hirtelen három állásom is lett, Dzsó pedig az egyik zuglói szakmunkásképző intézetben dolgozott. Lakásra gyűjtöttünk. Ugyanakkor Dzsó abban is reménykedett, hogy a kisgyermek, a kisunoka felébreszti az anyjában az anyai ösztönöket, és széteső személyiségét kissé összeszedettebbé teszi. Nem így történt. Egy év múlva kishúntak Rédcisre kellett vinnem az édesanyámhoz, én pedig gyöttrődtem tovább az anyósommal. Tanítottam, a művelődési ház és a mozi vezetője voltam. Anyósom nehéz természete sok mindennek az akadálya volt. „A férfi apja a gyermek!” – fogalmazza meg Wordsworth. Nos, Dzsó férfigyötrelmeit, ambivalenciáit is a gyermekkorában kell keresnünk. A gyermeki szorongások kialakulásában – melyek sokszor felnőttként is megkísértettek –, nagy felelőssége volt az anyjának. Talán korai özvegye miatt idegileg megroppant nő lett, aki még a gyászév letelte előtt életársat választott, s aki a későbbi évek során – és ezt ki kell mondanom kendőzetlenül – az alkohol rabjává vált. Ezért legelmeibb döntései sem voltak tiszták és őszinték, s nyilván: az fertőzte sokszor az egyébként túlrészékeny gyermeket is. Ezek az élmények teljesen érthetővé teszik azokat a verseit is, amelyekben ellenséges az anyjával. Amikor ilyeneket ír: „Zene szól, lassú pentaton zene, / négy férfi viszi anyámat vállon, / felsír bennem

a durcás kisgyerek: / »No, most kiabáljon!«” Vagy ilyeneket: „Te kiütöted kezemből a könyvet, / boldog voltál, ha lelkemet gyötörted”, és így folytatja: „te nem szeretted apámat, sem engem! / De nem imádtad, nem ám, a susztert sem./Csak magadat! S a pénzt. A bort. A főrtöt. / Csoda, hogy eddig el nem vitt az ördög.” Megrázó történetek vannak az idézett verssorok mögött. Talán egyszer majd megírom őket. Arra jöttem rá, hogy Dzsónak volt egy anyai ideálja, amit a saját anyjában látni akart, és amit sokszor meg is látott. Ezeket is megírta gyönyörű vallomásokban: „ha elengedném kezét: / a Föld is elforogna / szép lassan alóla.” Nagyon ambivalens volt a kapcsolatuk. Anyósommal nekem sem volt könnyű. Nem tudott elfogadni: gazdag asszonyt szeretett volna a fiának.

– **Szóba került Dzsó mostohaapja is. Te ismerted őt, a suszteráj urát?**

– Egyszer hazafelé mentem az iskolából, ő pedig kerékpárral jött mögöttem. Akkor már rég nem élt együtt anyósommal. Megállított és hosszasan beszélgettünk. Dzsóban egy kicsit hamis kép alakult ki róla azok alapján, amit anyja belenevelt. Persze, ő mit is láthatott? Ivott az anyja, a mostohaapja, örökké cirkusoztak.

– **Dzsó édesapjáról hallottál-e a faluban?**

– Az édesapja? Csodálatos ember lehetett! Amikor odakerültem, még akkor is emlegették, ötvenöt évvel a halála után. De nem úgy ám, hogy a szegény Vadász Jóska meghalt a háborúban! Hanem azt mondogatták, az Utassy-Vadász Jóska, az volt ám az ember, micsoda balszéló volt! Hogy tudott az dolgozni! Hogy megmondta az igazat! A suszter. Dzsó mostohaapja is nagyon tisztelte őt.

– **Tőle eredhet Dzsó költői hajlama?**

– Az igazságérzete, a munkabírása, a kérlelhetetlen szigora, biztosan tőle. A tehetsége? Nem tudom. Az édesanyja, amikor megtudta, hogy mekkora költő a fia, hirtelen büszke lett rá, s meg volt győződve, hogy Dzsó tőle örökölte a tehetséget. Azt mondhatom, hogy Dzsó mind apai, mind pedig anyai ágon merített nagyon sok jót, de sok terhet is. Egyébként Bükkszenterzsébeten és a környékén rengeteg Utassy él. Az Utassy család Vadász ága, melyből Dzsó is ered, sok értelmes embernek adott életet. Utassy Máriaáról és Utassy Hajnalkáról tudok még, akik írnak. Mária a Vajdaságban, Hajnalka a Kiskunságban él.

– **Mikor sikerült aztán az összeköltözés?**

– 1973 februárjában lett végre közös lakásunk. De nagyon nehezen. Előző év nyarán Szigligeten találkoztunk Örkény Istvánnal. Ő nagyon szerette Jósikát. Egyik este elpanaszolta neki kétségbeesztő helyzetünket. Örkényt felhíborították a körülményeink. Az ő segítségével juthattunk lakáshoz, melybe Dzsó a következő év februárjában beköltözött, én pedig a tanév végén. Aztán én egy zuglói iskolában tanítottam, a kishúnt pedig járt az óvodába. Boldogságunk nem tartott sokáig. A következő évben Dzsó megbetegedett. Cikloid syndroma, affectiv megbetegedések – legelőször ezt jelölte meg diagnózisként az orvos, majd a depressziónak a legerősebb fokozatai következtek. A viselkedése egyébként már '73 végén egyre furcsább lett, csak éppen én nem gondoltam lelki betegeskedésre. Addig ugyanis nem találkoztam lelki betegeskedéssel. Kórházba került, és nagyon hosszan kezelték. Majd felépült, ismét kórházba került. Sokáig számoltam a visszaeséseket, aztán már nem volt értelme. Kialakult egy olyan érzék bennem, hogy már az első rezduléseknél észrevettem, hogy a betegség a háta mögé lopakodott, ugrásra készen. Minél előbb került kórházba, annál hamarabb felépült. Dzsó állandóan visszatérő betegsége nagyon megnehezítette az életünket.

– **Ezekben az években mégis rengeteget írt. És hatalmas verseket.**

– Amikor felépült, mindig megcsokszorozódott az életeréje. Olvasott, tanult, dolgozott.

– **Fordított is.**

– Nagy László tanácsára bolgáru tanult Kiss Bencével és Rózsa Bandival együtt, és fordítottak. *Vasárnapi földrengés* címmel meg is jelent egy kötet válogatott fordításaiból. Kétszer együtt is voltunk Bulgáriában, a helyiek szerint jól beszélte a bolgárt, de ő ezzel a nyelvtudással mindig szerénykedett. Dzsó, ha nyelvet tanult, nagyon alapos akart lenni, mindig az előszónál kezdte.

– **A fordítások kapcsán is kíváncsi volt a véleményedre?**

– Esetenként. A verseinél szinte mindig. Sokszor előfordult, hogy amikor hazatértem az iskolából, ahogy beléptem a telefűstölt konyhába, rögtön ezzel fogadott: melyik változott a szebb? És már mondta is az addig megírt verset. Mint már említettem, adott is a szavamra, így például a *Könyörtelen könyörgés* című vers esetében. Ez a vers így kezdődött: „Mindenem, /Te Idebuzdott, / Ide, /Erre a Földre!” Mondtam, neki, hogy ez a vers nagyon magas hőfokon kezdődik, a mindenem szónál ide több kell! Először mohogott, hogy úgy jó, ahogyan leírta. Aztán egyszer csak azt mondta, így fog kezdődni a vers: Szép Senkim.

– **Melyik iskolában tanítottál?**

– A József Attila Általános Iskolában, igaz, csak 1992 óta nevezik így. A névfelvétel országos botrányt kavart. 1990-ben az iskola igazgatója lettem, és elhatároztuk, hogy József Attila nevé veszi fel az iskola. Ezt többen megtámadták akkor, hogy hogyan képviseljük mi azt, hogy a rendszerváltozás után egy kommunista költőről nevezzenek el egy intézményt. Ez mélyen felhíborított bennünket, kollégákat, az iskola tanulóit, engem és Dzsót is. A tévéhíradó is foglalkozott a témával. Nagyon sok színész és előadóművész, és kolléga szólalt meg mellettünk, így például Márta István és Hobo. Sose felejtém el Fodor András sugárzó szemét, amikor az Írószövetségben megszólított: ugye, a maguk iskolája? Végül Göncz Árpád köztársasági elnök nyilatkozott a 168 órában arról, hogy egyetért azzal, hogy az iskolánk József Attila nevé vette fel, és hozzátette: József Attila költői nagyságát nem a mostani kritikusok, hanem az idő fogja megmondani. Talán ez a küzdelem József Attila nevéért mozdított ki engem abból a gyászából, amit 1989-ben meghalt gyermekünkért viseltem. A csernobili katasztrófa után Magyarország a nyugati részén kapta a legnagyobb sugárfertőzést. A mi fiúnk is megbetegedett, a lábát amputálni kellett, de így sem lehetett megmenteni. Életem legmélyebb pontján voltam. De tudtam, hogy küzdenem kell József Attiláért, hátha valamikor talán majd az én férjemért is így fog küzdeni valaki.

– **Közismertek Dzsó istenes versei. Te, aki mellette éltél, hogyan láttad az Istennel való kapcsolatát?**

– A fiunk halála után írta Dzsó a legtöbb istentagadó verset. Gyermekkorától kezdve olyan sok szenvedésben volt része, hogy úgy fogta fel, ha van Isten, akkor nagyon mostohán bánik vele, ő pedig éppen ezért örök lázadó maradt. Csak élete alkonyán, a naplemente fényében látta meg Isten igazi arcát. De örök kétkedő maradt. Nagyon jó barátságba került az itteni plébánossal. Egyszer a plébános úr jött be hozzánk játékosan, énekelve, hogy: „Békesség a háznak, minden lakójának, dicsértesseék!”. Dzsó így köszöntötte: (Ré)dicsértesseék!

– **Hogyan kerültek Budapestre Rédcisre?**

– 2003-ban Dzsónál az éves tüdőszűrésén egy fehér foltot vettek észre. Nagyon

sokat dohányzott, olykor ivott is. Ahogy megállapították a betegségét, mindkettőt azonnal abbahagyta, de a műtétet nem kerülhette el. Én arról reszkettem, ha a tüdejé ki is bírja ezt a hatalmas megrázkódást, az idegei semmiképpen sem. Összeomlik. A sikeres műtétet testi felépülés követte, viszont félelem beigazolódott. Az idegi összeomlás minden addiginál súlyosabb volt. Féléves pszichiátriai gyógyítás után így szól a zárójelentés: állapotában javulás nem valószínűsíthető. Végleg lemondtak felépüléséről a pesti orvosok. Szükségessé vált intézeti elhelyezése. Léka Gézával jártam végig a pesti intézeteket, és felhíborító, vérlázító dolgokat tapasztaltunk. Kétségbe ejtett a betegekkel való bánásmód. Ekkor segítségemre sietett a rédcisi orvos és a Zalaegerszegi Pszichiátriai Intézet főorvosa. Ők mindketten nagyon szerették Dzsót és költészetét, mindent megtettek annak érdekében, hogy újra felépülhessen. A bázakerettyei intézetben nyert elhelyezést, én pedig közben építkeztem. Az is sietette a gyógyulás folyamatát, hogy új életet terveztünk. Elhatároztuk, hogy Rédcisre költözünk. Abban bizakodtam, hogy a zalai levegő majd teljesen rendbe hozza a tüdejét is. Így történt: öt év után teljesen gyógyultnak nyilvánították. Egyre erősebb lett, tele volt ismét étellel, alkotókedvvel, tenni akarással. Őt boldog évet köszönhetünk dr. Győri Lászlónak és a Jóistennek. Dzsó újra írt. Itt élhetünk édesanyám és öcsém szeretetétől körülölelve, olyan családi meghittségben, amire Dzsó mindig is vágyott. A barátokkal való kapcsolattartásban nem sok változást hozott az, hogy Rédcisre költöttünk, mert gyakran jöttek látogatni, és Dzsót is gyakran hívták Rédcisre, Zalaegerszegré, Lendvára, Lentébe író-olvasó találkozókra, ahová ő mindig nagy kedvvel ment. Milyen is volt Istennel való kapcsolata? Még Budapesten vetette papírra ezeket a sorokat: „*mintha hinnék, / mintha hinnél, /mintha Isten színe elé/ gyolcsban vinnél: // trónja túl zöld, / ege túl kék, / mégis mintha... mintha mégis / leborulnék.*” Azt hiszem, itt Rédcisen valóban le is borult.

– **Nagyon köszönöm a beszélgetést.**

– Én is köszönöm.

Baley Endre
Viszem a követ
(Utassyné Horváth Zsókanak, köszönettel)

Viszem a követ
viszem.

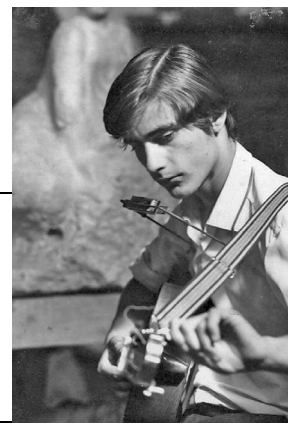
Nem adom, nem dobom,
nem hagyom.
Sosem fogom!

Isten adta.
Miért adta?
Miért nekem adta?
Adhatta volna másnak.
Miért nem adta másnak?
Miért nekem adta?
Miért hívják írásnak?

Ballagok a boldogság
rám testált magányában.
Ködre fényül a lépés pillanat,
ajkamon zeng
a világ világtalansága,
viszem a követ, viszem,
mert Isten kitagad.

BARÁTI BESZÉLGETÉS DINNYÉS JÓZSEFFEL A GYÖKEREKRŐL, GYEREKKORÁRÓL

Kaiser László

– *Ugorjunk neki, Jóska: életinterjú szeretnék veled készíteni. Elég régóta ismerjük egymást, hosszú-hosszú évek óta. Barátok vagyunk, kortársak vagyunk – bár te néhány évvel idősebb vagy nálam –, és összeköt minket a magyar irodalom, a magyar kultúra szeretete. S mi másból fordulhatnánk a beszélgetés elején, mint Szegedhez, ahonnan vétettél...*

– Igen, szegedi születésű vagyok, más kérdés, hogy a közeli Szőregen is éltünk, aztán költöztünk Szegedre. Itt, a kórházban még fityulás nővérek segítettek világra. Vagyis apácák, tehát egyházi szolgáltra szegődött Jézus menyasszonyai dolgoztak a szegedi klinikán, ahol én születtem, és ez 1948. augusztus 4-én történt, augusztus 20. után pedig szép lassan menesztették, szélnek eresztették a nővéreket. Azóta a magyar kórház- és klinikarendszer sínlyi a nővérek hiányát, hiszen szakképzett nővérek voltak, Jézus menyasszonyai, akiknek nem volt családjuk, így aztán azívük, lelük, hirtük is a betegekhez, és én esetemben az újszülött gyermekhez kötötte őket. S mindez máris kritika a mai életre, hiszen amikor én megszülettem, még volt ilyen személyzet a klinikákon.

– *Rögzítsük a történelmi hüség kedvéért, hogy akkor Rajk volt a belügyminiszter, Rajk László, ugye, ő számolta föl a szerzetesrendeket...*

– Valóban, 1948-ban sok minden megtörtént, például az idő tájt volt az én névrokonom, Dinnyés Lajos miniszterelnök, aki aláírta az egyházi iskolák bezárására a rendeletet. Édesanyám egyébként csak 16 múlt, amikor születtem, székely származású leány volt...

– *És édesapád hány éves volt akkor, és mivel foglalkozott?*

– Nyolc évvel volt idősebb édesanyámnál, vasutasként dolgozott, forgalmi területen. Amíg a család egyben volt, addig ezt végezte.

– *Édesanyád pontosan hova valósi?*

– Hunyad megyei, de a család nagyon hosszú örökséget visz magával, ugyanúgy, ahogy minden Kárpát-medencei magyar ember: magunkban hordozzuk az egész Kárpát-medencét. Anyai ágon kétszáz évre visszamenőleg vannak emlékek, addig megy vissza a családi emlékezet. Hajdanán a lengyel származású bányászok lejöttek a Magyar Királyság északi részéről kicsit délebbre, hogy a Szepességben vállaljanak munkát, majd ott kicsit szétszórták, bányaácsok, bányalakatosok ezek a mesteremberek, aztán mennek tovább a Szepességre, majd jönnek Borsodba, és onnan le Erdélybe, s ott kötnek végül házasságot. Gondolom, hogy a lengyel-tót együttélés, illetve a magyarokkal való munkavállalás során megtanultak annyira magyarul, hogy bátran mentek Erdélybe, ahol ugye szlovák nem igen van, lengyel sem sok. Ha mégis van, a nyelvük már eléggé elrománosodhatott. De mint kiderült, a románok értik a szlovákos, lengyeles kiejtést. Így aztán ott ragyogóan gyökeret eresztettek. Aztán később tovább indultak... Mint az én anyai családom, a '40-es években.

– *S miért éppen Szegedre vetődtek?*

– Szegedet és környékét választották, a munka miatt. Ez Kiszombor, Csanádpalota, Makó, itt lehetett munkát vállalni, itt laktak többen is anyám testvérei közül. Tehát én ezzel a történettel csak azt akarom elmondani, hogy bennem anyai ágon van magyar, lengyel, talán tót is meg román, mert azért ha ott élt több generáció, csak megszerelmesedhetek. A nagymama például még tudta az összes ősi román erdei orvoslási módokat. Mikor Kiszomboron laktak, akkor nagyon nagy becsben élt nagymama, mert először is az egyik szemé barna volt, a másik pedig kék, és emiatt a babonás kiszomboriak – erről a babonás Kiszomborról Polner Zoltán, a szegedi író hosszú tanulmányt írt – tisztelték nagyon. Babonás félelemmel kezelték nagymama orvoslástudományát is, hiszen értett a teákhoz és ficamokat is gyógyított. Sokan voltak testvérek édesanyámék, végül

hármán maradtak, volt egy bátyja, egy öccse, aki későn született, édesanyám dajkálgatta, amikor Tivadar megszületett, akinek aztán ez az öcs, Tivadar helybeli házassága okán kikerült a falu szélére a legcsibészebb falusiak közé, majdhogynem a cigánysorra.

Ennek a tájnak nem volt ipartelepítési joga, a közeli Jugoszlávia miatt. Határsáv volt, nekünk is engedély kellett Szegedről hazautazni a nagymamához, nagypapához. A határsáv azt jelentette, hogy itt nem fejlesztettek semmit, így mindenkinek el kellett menni. Édesanyám bátyja, Marcell, például tanítóképzőben szeretett volna továbbtanulni, csak hát később kiderült, hogy nem lehet, mert Szegeden megszűntették azt a tanítóképzőt, ahová jelentkezett, így aztán kénytelen volt szakmához, mesterséghez fordulni, villanyszerelő lett, utána a konzervgyárba járt be dolgozni, mert Kiszomboron nem volt munkahely. A nagypapa Makóra járt be a vasúti járműjavítóba, lakatosként dolgozott. Szőregen volt forgalmista az édesapám, odament az ifjú pár velem meg aztán később a kishűgömmel, és aztán onnan kerültek be Szegedre.

– *Édesanyád mit dolgozott Szegeden?*

– Könyvtáros volt, erről rögtön eszembe jut 56. A városi tanács impozáns épületének az alagsorában lévő étkezdében ebédelt a könyvtár személyzete, én is ott ettem a húgommal, édesanyámmal hármásban, mert nekem nem volt napközim, nem lehetett, hiszen értelmiségi szülő gyermeke voltam. Így aztán felnőttekkel, a tanácsi dolgozókkal, könyvtárosokkal mentünk oda ebédelni, ekkor az 56-os megszállás idején vagyunk, vagyis az oroszok bejöttek már Szegedre, egyébként ez volt az egyik első város, amelyet elfoglaltak. Az oroszok betörték az étkezdébe, mindenkit megmotoztak és a díszterembe terelték őket, ahonnan kiválogatták azokat az embereket, akiket később láncra, szó szerint láncra verve vittek el. Tankokba dugták őket, a lábuk össze volt láncolva a kezükkel, és a kezüket magasba kellett tartani, hogy a lánc látszódjon, ahogy a földig első a bokájukig, és így „szálltak be” a tankba, ahová alulról kellett nekik fölmászni; a tankoknak van egy alulról kiszálló páncélozott ajtaja, és ott kellett nekik fölornázni magukat. Szörnyű volt ezt gyerekként látni... Szinte elfelejtettem már ezt az egészet, amikor a rendszerváltás után emlékező írások láttak napvilágot egy Szeged című folyóiratban, s megjelent egy ember visszaemlékezése erről a napról. Leírja, hogy még a gyermekeket is megmotozták, annyira félték az oroszok a magyaroktól, hogy még a gyerekeket is, köztük Dinnyés Jóskát – így írta, hogy Jóskát, mert zárójelbe tette, hogy a későbbi énekes –, és lehet, hogy nem múlt el nyomtalanul benne ez az élmény. Hát, mikor ezt elolvastam...

– *Most már mondhatjuk, hogy biztos, hogy nem múlt el.*

– Biztos, hogy nem, mert mindig szorongás fog el, ha bármilyen erőszakot látok. Amúgy az ezt megelőző napokban láthattam erőszakot, csak az másféle volt: nevetés volt, sokan nevettek a Széchenyi téren, sok ezer ember ordította hangosan és nagyokat nevettek, hogy a városi tanács tornyából hogyan kell lehozni a vörös csillagot. Természetesen ezer ember vagy kétezer, vagy talán mindenki azt ordította, hogy dobd le, dobd le, hát vegyék csak ki, és dobják le onnan. Az erőszaknak sokféle formáját láttam később is, hiszen édesanyámat kékre-zöldre taposták a szétvert Takaréktár utcai tüntetésen.

– *Miért?*

– Nem, így került haza. Így került haza, mi nem tudjuk, miért, és azóta sose beszélünk róla. A megaláztatásokról soha, soha egy kicsikét se beszélünk, nehogy földidézzük a rossz emlékeket.

– *Van egy régi mondás, hogy a megaláztatást nehezebb elmondani, mint elviselni...*

– Talán ez így igaz.

– *Menjünk vissza még a családi háttérhez, édesapád ugye nem erdélyi?*

– Nem, ő kun, egész pontosan jázszentlászói.

Jázszentlászólól azt kell tudni, hogy Kiskunfélegyháza mellett van és ellentétben azzal, hogy ez a Kiskunsgában van, itt nagykunok élnek meg jászok.

– *Édesapád tehát nagykun volt?*

Pontosabban jásznagykun, mert ezt így egybe mondják, hiszen egy szálláshelyük volt, a Heves megye északi, szolnoki, vagy a Heves megye déli, illetve Szolnok északi része, Jászberény fővárosát, és itt éltek a nagykunok, illetve a jászok. Lényeg az, hogy a régi nagy időkben a pásztorok ellető helyeket tartottak fenn, például ott van Sztálinváros mellett, vagy inkább maradjunk a Dunapentele mellett. Előszállás, az ellető szállást jelent. Itt van még Karácsonypusztá, ahova a tanítókat telepítették ki, de ez egy másik történet. Tehát ez egy pusztá, ahol mikor átkeltek a Dunán, megálltak a pásztorok és ott ellettek a jószágokat, mert lábon vitték vagy Bécsbe, vagy pedig Itáliába a régi pásztorok a régi időkben. Ilyen megállóhely volt Jázszentlászó Kiskunfélegyháza mellett. Itt éltek azok az emberek, akik közül való az én apám.

– *Akkor édesapád paraszti származású.*

– Nem paraszti, hanem molnár. Molnár, tehát parasztiparos. Parasztiparos, kiváló fotó is van a családról, ahol a kétszáz kilós Julcsa disznóval vannak lefényképezve. Még a magas kun kalap is ott van az öregem, vagyis a nagypapám, ilyen kalapom nekem is van, mert hát illik a koronát megtartani. Sok gyermekük volt, tehát sokan voltak testvérek és meghalt a mama. Ott állt sok gyerekkel ez a molnár, a nagypapám, és készült beköltözni a város szélére, Kiskunfélegyházára. Kérte az egyházat, hogy a gyászév előtt megnősülhessen, mi több, talán még a lelkész segített is asszonyt keríteni, hogy hitvalló, becsületes asszony kerüljön mellé, a szorgalmas ember mellé, és miután Dinnyés vezetéknevűből a pusztákon elég sok volt, találtak egy Dinnyés lányt, úgyhogy apámnak az anyja neve is meg az apja neve is Dinnyés. Így aztán ő lett a gyermek ebből a családból, aztán a sok testvér mind mostohatestvér volt, de a mama csodálatos volt, nagyon sokáig élt, emlékszem, hogy hányszor vigyázott ránk, jött Kiskunfélegyházáról és segített édesanyámnak. Nagyon szigorú öregasszony volt, és szerette, ha olvasunk, ez olyan furcsa volt, mert a másik mama inkább azt akarta, hogy játsszunk.

– *Édesapádnak hány testvére volt?*

– Hatan voltak összesen. Majd a fényképet bele is tesszük a könyvbe. Mert jellegzetes, nem véletlen, hogy ott van egy néprajzi nyilvántartásban a kun család.

– *Édesapád hogy került Szegedre?*

– Vasutasnak állt. Nem akart katonának menni, és lehetett vasútra jelentkezni vagy frontszolgálatra, ez a kettő volt. Miután a vasút frontszolgálatot is jelentett, ezért oda jelentkezett. Talán egy napig volt katoná, és aztán ment a vasútra.

– *Megúsza a katonaságot...*

– Mint sok ezren. A vasút, az hadiüzem volt.

– *Azt mondtad, hogy először Szőregen éltetek?*

– Szőregen volt, ott volt a szolgálati helye, és aztán mentek be Szegedre, mert akkor már ott kapott munkát.

– *Az első emlékeid nyilván Szegedhez kötnek?*

– Hát persze, Szőreg, az rövid idő volt. Arra azért emlékszem, hogy mekkorákat játszottunk a szőregi állomásfőnök gyerekeivel, többször ránk szólt az apja, mert ránk kellett szólni, olyan rosszak, csibészek voltunk; talán hároméves lehettem.

– *És Szegeden több helyen laktatok?*

– A Dózsa György utcában hosszasan. Dózsa György utca, ez párhuzamos az első tiszai utcával. E mögött a háztömb mögött volt

a „Lenin elvtárs hogyan beszélget Sztálin elvtárral?”- szobor, amit kicsi darabokra vágtak 56-ban, hegesztőpisztollyal, majd mindet beledobálták a Tiszába, hogy nyoma sem maradt.

– *Testvéred van?*

– Van egy kishűgom, aki két nyelven beszél, ő könyvelő, Szegeden végzett.

– *És most Szegeden él vagy Pesten?*

– Budapesten él. Ő is följött Pestre. És a szokásos „túrát” is megtette, ugye, nem vették föl a gimnázium után. Elment NDK-ba néhány évre, kitűnően megtanult németül és felvételizett felsőfokú iskolába. Aztán fel is vették a szegedi bélyeg ellenére.

– *Ezt a bélyeget hogy érted?*

– A kor bélyegét Szegeden is osztogatták. Mindenki gyanús volt, aki felsőbb döntőnkölk döntése helyett határozott, hogy tanulni akar. Előbbre akart jutni. Anyám a semmiből, két gyermekkel, minden lehető továbbtanulási lehetőséget kihasználta. Diplomával szakmai pozíciót szerzett a pártogmák követői között. Ezt még egy 12-14 éves gyerek is észrevehette. Mikor első gyermekünk születésekor írtam, hogy "tied maradok és anyádé/ ha közbe nem szól/ egy társdalmi pomádé!", nagyon komolyan gondoltam, hogy nem akarok úgy járni, mint szülem korosztálya. A mi családunk körül is olyan viszonyokat teremtet az általános bizalomvesztés, hogy családi kapcsolatok szűntek meg. A mi családunk is felbomlott. A szorosan vett rokonság kitartott tagjai mellett, de tágabb értelemben márcsak a saját erejére támaszkodta mindenki. Édesanyám bátyja például egy irodalomtörténéssel ült együtt a börtönben 56 után. Érdekes beszélgetések lehettek közöttük... Két nagyszerű ember, egy mident közölni vágyó irodalmár és egy élelslátású, tanulni vágyó fiatalember. Micsoda szorgalom kellett az újrakezéshez, környezetében a megbecsülést megszereznie és megtartania.

– *Menjünk vissza a szegedi lakásokhoz...*

– Szóval, a szegedi lakások. A Dózsa György utca után átköltöztünk az Aradi vértanúk térére, onnan, ahol a kicsi kis társbérletből fürdőszobát kellett építeni, hogy át tudjunk költözni máshová.

– *Társbérlet?*

– Társbérlet, ez a szokásos.

– *A mai kor embere, vagy a mai kor fiatalja nem is tudja pontosan, hogy mi volt egy ilyen társbérlet... Egy nem létező valami, hogy idegen embereket arra kényszerítették, hogy együtt éljenek egy lakásban.*

– Igen, és a folyosón a véce, és így tovább.

– *Egyébként orosz mintára, ugye, Moszkvából ismerjük a példákat.*

– Korabeli rendelet volt, a kilencvenes évek elején napvilágra került, hogy azokat a lakásokat, ahol többbérletesség van, hogy ne tudjanak összeférni az emberek, hogy ne tudjanak esetleg fölhalmozni értékeket, ezért azokat is be kell népesíteni. Az új házakat pedig úgy kellett építeni, hogy ilyen többbérletesség ne is legyen bennük.

– *Közbevetőleg: az előző rendszernek számos agyvéme volt, de kettő kiemelkedik: egyik a társbérlet, másik az ikertelefon... Mert valami van, és még sincs. Tied is, de mégsem a tied.*

– Nekünk is volt telefonunk, emlékszem rá, abban a társbérletben, természetesen ikertelefon.

– *Tehát egy vonal, és két ember vagy két család birtokolta.*

– És ha fölvette a másik, akkor emez nem tudott beszélni. Ha véletlenül lerúgta a lábával a kisasztalkáról, akkor senki nem tudott beszélni

– *Édesanyád könyvtáros volt már akkor, ugye?*

– Könyvtáros, ő úgy kezdte, hogy hivatalsegédként lépett be a könyvtárba, majd elvégezte az esti gimnáziumot, aztán levelezőn az egyetemet, kiváló tanárai voltak, később nagyszerű professzorai, és utána ezt a tanári gárdát én is megismertem, hiszen csak tizenhat és fél évvel vagyok fiatalabb az édesanyámnál.

– *Ha már itt tartunk, nyugodtan mondhatjuk, nagyon bensőséges viszony köt az édesanyádhoz, hál' istennek él, és ő is Pesten él és együtt laktok szinte, egész pontosan egy házban?*

– Igen. És miután ő könyvtáros volt és talán az ország, ha nem a világ egyik legjobb könyvtárosa, ezt nem azért mondom, mert még otthon is rend van, szinte könyvtárosi rend van a könyvespolcán és saját katalógusa van, persze kell is ahhoz az ezer valahány száz könyvhöz, hogy el tudjon rajta igazodni, míg én a saját kis könyvtáramat készzer át kell rendeznem évenként, hogy rend legyen. De az, hogy Szegeden az iskola után a könyvtárban tanulhattam, meg a könyvtár könyvei közt böklázshattam, nagy ajándék volt, szinte én poroltam le az egész tiltott könyvirodalmat egészen gimnazista koromig, majd a Tiszaparton játszó vagy a téren focizó haverok már rég dohányoztak, meg mindenféle hülye történeteket meséltek a világról, én még mindig csak a könyvekből tudtam sokkal több mindent, mint ők a világról.

– *Óvodás voltál?*

– Egészen rövid ideig voltam óvodás, nem lehettem hosszasan végül óvodás, mert nagyon sokan voltak az óvodában, és mindig kiselejtettek valamivel. Van egy csoportképem az óvodáról, ahol úgy toltak be a sor szélére, így aztán én is fölkerültem, mert mintha nem itt lettem volna óvodás... De emlékszem srácokra, akikkel később már kisiskolába, majd felső tagozatban továbbra is barátok maradtunk. Szeged egy jól kitalált húszeszes város tulajdonképpen. Az, hogy több százezren élnek ott, egy egész más kérdés, de a város még mindig az a húszeszes.

– *Ezt hogy érted?*

– Van egy mag, akik ismerik egymást és ők maguk a kisvárosiak. A többiek azok... nem akarom azt a szót használni, amit általában falvakban használnak...

– *Gyüttment?*

– Gyüttment, de akik egy vízszintes, tehát egy horizontális településen szokták meg az együttlétet és a kommunikációt, a falusiak vagy a településüknek a szolidaritását, azok mások. Tehát már egy hődmézovásárhelyi sem tud szegedivé lenni, mert ő is horizontálisan él. Nagyon sok hődmézovásárhelyi barátunk volt és soha nem akart szegedivé válni, mert neki az az igazí, ami ott van Vásárhelyen, egy horizontális településen. Mi azokban a kis két-háromemeletes házakban éltünk, ez volt a körúton belüli világ, nem belvárosi, mint a budapesti belvárosi, hiszen abban az időben ott Szegeden belvárosról szó sem volt, csak körúton belüli, vagy körúton kívüli barátsárról. És azt kettészelte két vagy három villamosjárat s ezzel el is múlt minden nagyvárosi jelleg. De megvolt az a fajta kultúra, amit mi ott Szegeden tapasztaltunk, furcsa példával élve: a mai napig tudom, hogy reggel nyolc óra után azt kell mondani, hogy jó napot kívánok. Ma már nem tanítják sehol sem. De ezt Szegeden megtanultam, és mindenki megtanulta. S volt, ahol gyülekezőhelyeink voltak, tudtuk a városnak az irodalmi múltját, tudtuk, hogy itt ki élt, ki élt amott... Szegedi hangulat, szegediség...

– *Ezt tudom tanúsítani, persze másnonnan megközelítve, hiszen négy évig tanultam a betvenes években Szegeden a tanárképzőn, és valóban, van egy bizonyos szegediség, amit én nagyon nehezen tudnék megfogalmazni, de van-e ilyen, nem vitatom. De ha már szegediség, a családban ez a sokat emlegetett ó-zés volt nálatok; vagy nem?*

– Mindenki ő-zik, s ha meglátom a Fogadalmi-templom tornyát a vonatból, már őzők. Lehet, hogy miután most ezt a kérdést föltetted, ezután elkezdek ő-zni, mert bekapcsol az agyam. Amúgy nyilván nem ő-zve beszélek. Nekem fontos volt az irodalmi nyelvet megtanulni, mert csak a műveltek voltak azok, akik díjazták az én tájnyelvet, a sznobok nem!

– *Pedig a tájnyelv színesíti és gazdagítja a nyelvet.*

– A sznobok agyában nem. A sznobok agyában nem, és ők ítélkeznek. Ezek a sznobok, akik pártemberek lettek, akik törtettek és beilleszkedtek, betagozódtak, hogy maradjak inkább ennél a szónál. Szegeden is ugyanígy volt, tele volt idegennel a város, tehát olyan típusú emberekkel, akik ott nagy e-betűzve magyarázták nekünk a lényegét.

– *Mesélj az általános iskolai korszakodról.*

– Tehát az általános iskola első két osztályát a Madách Utcai Általános Iskolában végeztem, ez fiúiskola volt. A Dózsa György utcából akkor már elköltöztünk az Aradi vértanúk terére, a volt Gizella térre. 56-ban már ott voltunk, ott laktunk, ott is kellett fürdőszobát építeni, mert az is egy leválasztott lakás volt. De az már önálló, külön bejáráttal. Ezt a házat később lebontották valami hülye áruház miatt, amit azóta is gyszol a város. S mi, Szeged ’56-os kisfiúú, emlékszem, mennyi jelvényt gyűjtöttünk meg kis plakátot. Soha nem felejttem el, a „kifordítom, befordítom, mégis pufajka a pufajka” szöveget, mert a nótát ismertük, a „kifordítom, befordítom, mégis bunda a bunda”, de mégis pufajka a pufajka. Szóval, nagyon szerettem énekelni márc akkor is, de hát ki nem szeret gyerekkorában énekelni. Csak az, akit csúfolnak. Az nem szeret énekelni. A jelvényekből évtizedekig megvolt egy marékka. Kis Kossuth-címer, mai napig a Kossuth-címert teszem fel a hangszereimre. Korona nélküli Kossuth-címert. Később azért, mert tudom, hogy elvették tőlünk a Dugonics tér felé. S az egyetem sarkánál volt egy kis tér, a szemklinika mellett, és ott volt egy kis bástya, és azon volt az országzászló. És itt volt egy általános iskola, ez volt az egyetem gyakorló általános iskolája. És ott nagyon szerettünk játszani és nagyon szerettem ott lenni a bástyánál is, ez nagyon fontos épület volt, amit semmire sem használtak, még ünnepnapon sem, pedig akkor föl kellett volna húzni rá a zászlót, és egyszer csak lebontották. Lebontották az országzászlót, mint ahogy az országban, mindenhol meg kell szüntetni az ilyen ereklyetartó építményeket.

– *A szimbólum is veszélyes, ugye?*

– Az új általános iskola, ez az egyetem mellett van. Ez az Aradi vértanúk tere, Hősök kapuja, egy ferde utca az egyetem felé, a Dugonics tér felé. S az egyetem sarkánál volt egy kis tér, a szemklinika mellett, és ott volt egy kis bástya, és azon volt az országzászló. És itt volt egy általános iskola, ez volt az egyetem gyakorló általános iskolája. És ott nagyon szerettünk játszani és nagyon szerettem ott lenni a bástyánál is, ez nagyon fontos épület volt, amit semmire sem használtak, még ünnepnapon sem, pedig akkor föl kellett volna húzni rá a zászlót, és egyszer csak lebontották. Lebontották az országzászlót, mint ahogy az országban, mindenhol meg kell szüntetni az ilyen ereklyetartó építményeket.

– *A szimbólum is veszélyes, ugye?*

– A szimbólum is veszélyes, de még mennyire! És ezt mind tudtuk. Tehát ezt annyira tudta a lakosság, hogy később, amikor felnőtt lettem, akkor megtudtam, hány embert megbüntettek azokért a tiltakozásokért, amelyeket ilyen, hogy is mondjam, területrombolásért folytattak. Például az Oskola utcának a török kori házait lebontották, vagy itt van az árvíz előtti házak lebontása a Mérey utcában. Ott százak tiltakoztak annak idején. Idegen főépítész hoztak a városba, idegen mérnökök tervezték a házakat, az utcákat, és azoknak nem számított, hogy régi szegedi ház, nekik egy régi ház volt, nem pedig török korabeli utcasor... A mai napig is tudnának mesélni, és nem ezt a klasszicista vegyes, azóta modern házakkal megspékelt belvárost látna a lakosság és a turista.

– *Hány általános iskolába jártál?*

– Aztán visszamentem a Madách Utcai Általános Iskolába.

– *Miért volt ez az ingázás?*

– Mert akkor csak lakóhely szerinti iskolába lehetett járni. Egyik iskola amoda tartozott,

aztán átköltöztünk emide, akkor emide kezdtem tartozni, aztán elmentünk a Párizsi körútra, a piac mellé, a Mars térre, amit éppen akkor Marxról neveztek el, így sokkal egyszerűbb volt egy betűt kicserélni a házfalon.

– *Ott van a börtön is, nem?*

– A másik végén a Csillag börtön, ahova ma már naponta, hetente, havonta, évente járok, amikor akarok, akkor megyek a Csillag börtönbe, persze zenélni...

– *Milyen nagy szó volt ott, a Marx téren a betvenes évek közepén farmert venni a jugoszlávoktól, oda járogattunk.*

– Hát igen, az nagy piac volt, most is nagyon jó piac, remek piac. Tehát amikor oda költöztünk a Mars térre, a Párizsi körút és a Mars tér sarkára, akkor visszamentem a legendás Madách Utcai Általános Iskolába, ahol remek osztályfőnököt kaptam, Simonsits Györgyikét, nagyszerű fiai voltak, velük később jó barátságba kerültem. A művelődés emberei lettek, tanárok, kutatók, népművelők, néprajzosok, szóval, Simonits Györgyike ragyogó anya és nagyszerű osztályfőnök volt. Hát ebből az iskolából el kellett jönnöm, mert áthelyeztek egy másikba: súlyos fegyelmi vétséget követtem el.

– *Mi volt ez?*

– Iskolaújságot csináltam, és a Népszabadság mintájára kicsi betűkkel, mint a Népszabadságnál a „Világ proletárjai egyesüljetek!”, a mottóhoz, a mottó helyére az volt írva nálunk: „Tanulj tinó, ökör lesz belőled!” A tanároknak ez nem tetszett: hogy ez miért van ott, és miért éppen úgy, mintha a Népszabadság volna.

– *És ezért? Ezért áttettek egy másik iskolába?*

– Hozzá kell tenni, hogy ebben az időben már éppen betöltötte a 18. életévét egy fiú itt Budapesten, és kivégezték a börtönben.

– *Mansfeld Péter...*

– Igen. Tehát világos volt, hogy egy 13–14 éves fiú is lehet „ellenforradalmár”, aki bizony elkövethet ezt-azt, és javítóintézetbe kell dugni az ilyet. És amikor az egyik dolgozatomat, ami belekerült ebbe az újságba, elvette az egyik tanárno, bizony az igazgató elé kerültem, hogyan képzelem én azt, hogy órán adogatom a pajtásaimnak, iskolatársaimnak, szerkesztőbizottsági tagjaimnak.

– *Végül is fölfújták az ügyet, nem? Kis valóságmaggal nagy koncepció s per... Az osztályfőnök nem tudott megvédeni, vagy a tanárok?*

– Nem tudtak.

– *A tanárok szerinted mindezit meggyőződésből csinálták?*

– Csak az igazgató. Neki példát kellett statuálnia.

– *A tanárok meg féltek.*

– Persze. Nem véletlen, hogy tolvaj gyerekeket például ki se csaptak az iskolából. Azért ez az újság nagyon fontos volt, mert három osztályból adogatták az írásaikat a srácok, és volt nekünk egy iskolaújságunk.

– *Hogy egyáltalán engedélyezték, már az is meglepő...*

– Stencillel készült, ráadásul a könyvtárban volt stencilgép, és nyilván Györgyike néni meg édesanyám megbeszélhették, hogy segítenek. Tóth Béla, a nagyszerű néprajzos, irodalmár volt a könyvtár egyik vezetője és hát ő hozzájárult ehhez. Azért mondom, hogy egyik vezetője, mert azt hiszem, Bezerédi Pista bácsi volt az idő tájt az igazgató, akinek természetes volt, hogy a könyvtár egy iskolának készít huszonöt vagy harminc példányban egy ilyen diákújságot.

– *És az igazgató mégis kivágott téged!*

– Pontosabban eltanácsoltak egy másik iskolába; ott az égvilágon semmit se kellett tanulnom, mert az olyan iskola volt, ahol inkább fölzárkóztatással foglalkoztak, míg a

Madách Utcai Általános Iskola nagyon erős iskola volt.

– *Két kérdés az iskolai évekre. Jól tanultál úgy nagy általánosságban? És akkor már énekelgetél, vagy valamilyen zenei alapképzésben vettél részt?*

– Jól tanultam. Természetesen tagja voltam az énekkarnak az Árpád téri iskolában, és nagyon jó énektanárunk volt, több szólamban énekeltem, mert a mutálást nagyon könnyen megsúztam. Tehát valószínűleg az egyik nyáron megtörtént a szólamváltásom, mert most már tudom, hogy ezt így kell mondani. A szopránból lettem tenor vagy bariton. A másik iskolában már inkább abból éltem, amit az Árpád tériben tanultam, mert ott meg Kis Mária tanárno volt igen jó pedagógus. Ugye, ez gyakorló általános iskola volt. Emlékszem, Kodály is ott áldogált előttünk, nyilván hogy az egyetemnek a gyakorló iskolájába jön Kodály, nem pedig oda, ahol semmi zenei munkát sem végeznek.

– *És hangszeren tanultál már akkor?*

– Nem volt hangszerünk.

– *Szóval, tizenéves korodig nem tanultál hangszeren.*

– Nem. Egész pontosan úgy tanultam hangszeren, hogy a harminc centis vonalzóra rajzoltam egy gitárnyakat, hat húrral együtt és mikor gitárhoz kerültem, vagy gitár közelébe kerültem, vagy kartávolságra kerültem egy gitárhoz, rátettem a kezem és rögtön fogtam az akkordokat. És megtanultam skálázni, s megtanultam, hol vannak a hangok, hogy hol lagnak a hangok pontosan, és hol kell lefogni, hogy tiszta legyen; én képzeletben ragyogó gitáros voltam, és az akkordokat le tudtam fogni, az akkordok hangjait tudtam. Amikor már igazi hangszer került a kezembe, ezt már játszva tudtam. Hiába mondom a tanítványoknak azóta is, hogy tanuljátok meg, hol vannak a hangok, mert sokkal könnyebb lesz később muzsikálni, ha megtanulját, hol vannak... A húgom a Rókusi Általános Iskolába járt, ő zenei tagozatra, én meg jártam ebbe a kanos iskolába, ahol persze mindenki műszaki értelmiségi akart lenni, fiam, magadnak tanulsz, és ha tanulsz sokat, akkor fehér köpenyt kapsz, hallhattuk sokszor, ez a szokásos szocreál szöveg ment az agyunkba. A húgom otthon gyakorolt, mert ő kapott egy kis hegedűt, és amíg ő tanult, én megtanultam azt, amit nem kellett volna tudni. Neki volt szolfézsórája és később ő szolmizált le nekem dallamokat. Tehát gyakorlatilag a kottairáshoz, a zenei írás-olvasáshoz semmi közöm nem volt ekkor, míg a húgom, aki két évvel fiatalabb volt nálam, már játszva tudta mindezt, mert muszáj volt neki tudni szolfézsórára.

– *Aztán ő előbb-utóbb abbahagyta, te pedig továbbvitted.*

– Igen. Én meg továbbvittem.

– *A családi legendákban tudsz arról, hogy valaki zenész volt, vagy határozottan zenei érdeklődésű?*

– Nem, senki. Az égvilágon senki. Voltak nótás kedvű emberek, de hát ez csak természetes.

– *Édesapád ebben az időben, kamaszkorodban?*

– Nem volt velünk. És nem is sikerült semmiféle – úgymond – apai szigort fölidézni, mert édesanyám nem ment férjhez soha többet. Neki nagyon fiatalon be kellett fejezni az életet, és ott maradt két gyerekkel.

– *Akkor tehát édesanyád lényegében egyedül nevelt titeket.*

– Meg a könyvtár. Nagyon fontos a könyvtár, mert édesanyám baráti köre nagyon nemes emberekből állt, kiváló könyvtárosokból is, nagyszerű írók, költők is voltak, akik a könyvtárba rendszeresen jártak. Számtalan író-olvasó találkózón ott voltam már gyerekkoromban, kis ifjúkoromban, kamaszkoromban, és hát ez a mai napig megfizethetetlen öröm és tapasztalatszerzés számomra akkor. És aztán persze jöttek a középiskolai évek...

(Ez a beszélgetés a Dinnyés Józseffel készített életinterjú első része.)

Kalász László versei

Kalász László

Kalász László

Kalász László Perkupán született 1933. február 3-án. Sárospatakon szerzett pedagógusi diplomát. Hajdúszováton kezdett tanítani, majd a Borsod megyei kis faluban, Szalonnán lett tanár, 1984-től pedig könyvtáros. Részt vett a Napjaink című irodalmi lap szerkesztésében, a Hetek néven ismert költőcsoport tagja volt (a többiek: Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Raffai Sarolta, Ratkó József, Serfőző Simon). Irodalmi munkássága elismeréseként Radnóti-, József Attila-, és Szabó Lőrinc-díjat is kapott. Versei mellett rajzokban és festményekben is megörökítette szeretett lakóhelye szépségét. 1999-ben halt meg.

Műemlékeimet

a köveket

mutogatom

büszke vagyok minden kőre

az utakon

s szétszórva a hegyoldalakban:

évmilliók szilárd alakban

ez volt első játékom

s első fegyverem is

ez a kavics:

győzelmeit

elmondaná

Perkupán

vagy két-három ablak!

Majd az első szerelmi párbaj

a réten kinn a parittyával

komor idők!

s hogy összekoccant

olykor lábam ujjával egy-egy

– vigasztalt hogy bő vérre nem megy

ha folyt is némi – nem a kőé

aztán szórtam tág szívlapáttal

néhány évig kátyús utakra

cikkantottam ezeregyszázért

nagy kedvemben Napba ugratva

laposát az útmenti patak

vizén hányszor megtáncoltattam!

apám bányta harmincöt évig

nem érezte hogy báta pattan

hajolt hajolt s mikor felállott

volna harmincöt év múlva

vette észbe: nincs egyenesben

valami mindíg földbe húzza

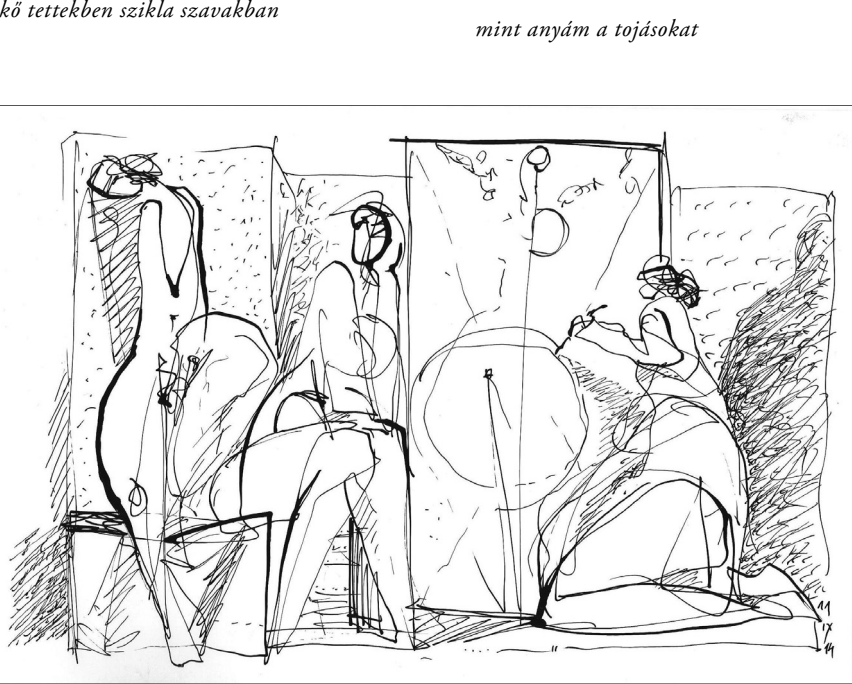
kővek kővek hű társaim lám

hozzátok mégis hű maradtam:

kővel játszom

bár lennék én is

kő tetekben szikla szavakban

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

úgy fogjak dalba

mindig

s úgy végezzem

hogy ne vérezzen

el ami szólni indít

s hogy hallja meg

végső szavát is

dalomnak e világ

nemcsak Szeged

a Hold vagy Párizs

de fálum legalább

Szint vallok a szelekkel

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Kalász László

Sajtónyelvőr

Brutális nyár

Anyanyelvünk mesteri értője és óvója, patikamérleg-pontosságú használója, Illyés Gyula írja Magyarok című, 1938-as naplójában: „Este hat óra felé érkezik meg a posta, a pesti napilap; szadista kéjjel várjuk, azonnal kettészadjuk, s úgy teregetjük magunk elé a kerti asztalra, nyelvészkedő vizsgálatainkkal úgy boncoljuk, mint az első orvosok a kísérleti hullákat. Nincs a nyelvnek és a stílusnak olyan nyavalyája, melyből ne ékeskedne egy-egy gyönyörűen fejlett példány, csaknem minden oldalon.” A halhatatlanság nemesfémjele, hogy Illyés legtöbb gondolata változatlanul aktuális. A citált bő hét évtizedes bejegyzés is időszerű. Ez esetben persze hozzátehetjük: sajnos...

Nem fogynak ki a médiából és – egyebek között a sajtó erős tömegbefolyásoló hatása nyomán – a mindennapi nyelvhasználatból az elcsépett divatszavak és -kifejezések. Vannak, melyek akár évtizedekig szívósan tartják magukat. Sőt mindig újabbak keletkeznek. Nyelvszűrítő elemek ezek, hiszen a beszélő abelyett, hogy árnyaltan fejezné ki magát, tartalmas szavakkal élne, inkább – kényelemből, szokásból, szókincshiány miatt – mindig ugyanazokat a szintelen, lapos, egyhangú nyelvi egységeket szajkózza. Ezek közül való újabban a brutális melléknév és határozószó változa, a brutálisan.

Ha eredeti jelentésükben ('kegyetlenül, könyörtelenül durva, kíméletlen; 'kegyetlen, könyörtelen durvasággal, kíméletlenül' jelentésben) foglaljuk ezeket mondatba, taszító tartalmuktól függetlenül, pontosan fogalmazunk: „Brutális verekedést rögzített a térfgyelő kamerán”; „Brutálisan kitépték a fémkorlátot a Baross téren”. Az alábbi alkalmazásukban azonban – a pontatlanság, egyszerűségi és túlságosan ismételtetés okán – szűrjük, sőt elszűrjük, kiüresedő jelentésű divatszavak: „Brutális hideg lehet éjszaka”; „brutális meleg volt ma Budapesten”; „Brutálisan forró” az idei nyár; az ékeskedő „brutálisan rövidre vágatta a haját”. Cseréljük ki ezeket tartalmas, szövegbe illő szavakkal! Íme: dermesztő, farkasordító időjárás, zimankó, zord idő; hőség, kánikula, nagy forróság, banánérlelő meleg; szerfelett, túlságosan, roppantul, nagyon, felettebb, igencsak, irdatlanul forró nyár; szokatlanul, meglepően, meghökkenően rövidre vágatta.

Az efféle divatszavak nyaklá nélküli használatának veszélye, hogy félreérthetővé teszi a szó- és/vagy mondatfűzést. Mint ezekben a példákban: „brutális szép hangja van”, „Brutálisan szép dekoltázsra van az olasz focistaszeretőnek”; Brutálisan szép sarkazásos bombagólt” lőtt a brazil csatár; „brutálisan enyhe január”; „brutálisan finom csokoládé”; „brutális cucci képek”. A „legszebb” ez: „Egyik kedvenc filmem a Céllovölde, amelyben egy brutálisan emberséges nyomozót alakítottál.” Ennél nagyobb képzavar már csak a brutálisan szelíd volna. Volna? Erre is ráakadunk a médiában: „a parfümbomba brutálisan szelíd fegyvermezőeszköz”. Ködszürke, monoton, unalmas nyelvhasználat ez; kedvezőtlen következménye is lehet: az ilyen beszédben lassan már semmi nem jelent semmit... A citáltak helyett javasolható tartalmas szavak, kifejezések: gyönyörködte, magával ragadó, varázslatos énekhang; mutató, szemrevaló, elbűvölő dekoltázs; bravúros, mesteri, virtuóz találát; tavasziasan enyhe január; inyesiklandóan finom, delikát csoki; imádnivalóan cucci, aranyos, tüneményes, bűbajos képek; fölöttébb emberséges; túlságosan szelíd, bárányzelidőség, galamblelkű.

Beszélnék ma – a divatszavak tombolásával összefüggésben – nyelvészkrítésről, de ez a szóösszetétel nem pontos. Jól látta (ezt is) Szentkuthy Miklós: „A nyelv nem született arra, hogy a valóság teljességét fejezze ki, hanem arra csupán, hogy kifejezze a kifejezhetőt.” S hozzáfűzte: „Szóval: a szóval semmi baj.” Nincs bizony! A nyelv használata szűrőkül, a megfelelő szó megválasztásával van baj. Merthogy vannak böven, akik nem is keresik.

Arany Lajos

Ács Zoltán
Pillanatkép az éjszakában

Egyre gyengébb vagyok, és boldogabb.
A testben illatos szellők gyűlnak,
fák alatti zöngés. Hajam is
őszesti suhanás.

Most már úgy nézek a dolgokra,
ahogy gyermekkoromban vártam,
mint az éjszaka, én is megölelem
a tárgyakat.

Azért jó lenne világítani
az utolsó buszok fényeiben.
És jó lenne, jó lenne már
megérkezni is.

Átváltozás

Szeretnék már nevetni,
forgó levele lépni ősszel,
amit tudok felejteni,
szétszóródni a csapadék esőben.

Néző testbe összefog a bánat,
koponyám falán gondolat zörög,
új kérget növeszt az alázat,
lombokat nézek a rétegek között.

Fejem felett levél suhan
megérinti a mindenséget,
nem ér földet
újjam, hajam
belenő az esti szélbe.

Petrőczy Éva
Keserédes
Olvásóimnak, szeretettel

Vagyok – megint – ál-könyvheti,
megrögzött lista-peremi,
legtöbbször listán kívüli,
de nyafogásra nincs jogom,
hisz nem a KÁNONT dalolom;
sok, saját, makacs kis dalom
névsoron kívül lesz tiéd.

Poszt-szamizdat gyönyörűség.

STÁDIUM
Társadalmi és Kulturális Hírlap

FŐSZERKESZTŐ:

Pozsgay Imre

KIADJA:

Editio Librorum Kft., Százhalombatta

FELELŐS KIADÓ:

az Editio Librorum Kft. ügyvezetője

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Fazekas István

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Bertha Zoltán (esszé),
Bordás Mária (tanulmány),
Czifrik Katalin (közéleti hírek),
Deák Mór (szépirodalom),
Szigetvári József (kulturális hírek)
Arany Lajos (anyanyelvi lektor)

Terjeszti a Magyar Posta

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

egész évre 2500 Ft

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

2440 Százhalombatta, Kodály stny. 26.

Telefon-fax: 06/23-354-447

Honlap: www.stadiumlap.hu

ISSN 2063-5389

Hírnévhez méltó ünnep Kápolnásnyéken
Hagyomány és jövőkép: együtt a gazdálkodókkal

Nagyon sokan érkeztek a Väderstad svéd mezőgépgyártó vállalat fennállásának 50., ill. a magyar képviselet megalakulásának 15. évfordulója alkalmából rendezett eseményre, június 15-én a vállalat kápolnásnyéki központjába. Elsősorban az ünneplés volt a főszerep, de éles szemek mégis észrevettek néhány olyan újdonságot a cég impozáns telephelyén, ami azt sugallta, hogy a fejlesztő munka töretlen, a vállalatcsoport továbbra is az egyik leginnovatívabb szereplője a mezőgépi piacnak. Elsőként Christina Stark, a családi vállalkozásban működő Väderstad-Verken AB ügyvezető igazgatója emlékezett a kezdetekre, bemutatta a jelen gazdasági számait, s vázolta a cég jövőbeni terveit is. 1962-ben a gazdálkodó és később gyáralapító, Rune Stark először magának, majd a szomszédos gazdátársaknak gyártott egyszerűbb talajművelő eszközöket. Az elmúlt ötven év alatt a vállalat Európa egyik legsikeresebb gyártójává nőtte ki magát, munkáját számos levédett szabadalom fémjelzi. 12 önálló leányvállalatán és importőrökön keresztül közel 50 országban képviselteti magát, 2011-ben árbevétele meghaladta a 180 millió eurót. Ezt követően Kalmár Tibor, a hazai képviselet ügyvezetője mutatta be eredményeiket, felelevenítve a legfontosabb gépcsaládok üzemi sikereit is. Az 1997-ben, Mezőfalván bemutatkozó Rapid magágykészítő vetőgépekből ma már közel 700 dolgozik az országban. Ha ezek egyszerre vetnének, akkor 33 ezer hektáron kerülne mag a földbe egyetlen nap alatt. A márka sikereire jellemző, hogy az 50 éves jubileumi akció keretében éppen 50 db, 3–4 m-es munkaszélességű, mechanikus Rapid vetőgépet értékesítettek a május hónapban.

A Väderstad-é volt az első, klasszikus értelemben vett rövidtárcsa a piacon, amely szintén fényes „Carrier”-t futott be. Ez a siktárcsás porhanyító elemekkel szerelt gép ma is vezeti a hazai eladási statisztikákat. A harmadik nagy jelentőségű gépcsalád, a 2005-ben bemutatott TopDown, amely a klasszikus nehézkezelőelemek megújításával alkotott maradandót. Ez volt az első olyan, ún. multikultivátor, amely úttörő szerepet vállalt a szántást kiváltó, mélykultivátoros alapművelés sikeres terjedésében. A közelmúlt fejlesztéseinek legnagyobb eredménye kétségtelenül a Tempo szemenkénti vetőgép, amelynek – ahogyan azt korábban megfogalmaztuk – nevében az előnye! A nagy sebességű, precíziós vetéstechnikával új dimenziókat rakott le a Väderstad mind a piacok, mind pedig a termékfejlesztés irányára tekintetben. A Tempo precíziós vetőgépet Magyarországon 34 helyen próbálták ki közel 1000 ha-on. A mindenhol min. 12–14 km/h munkasebességű vetés minőségére jellemző, hogy a magkijuttatás variációs együtthatója – a szórás egyenletesség átlagától való eltérése – 29,4% értékre adódott, ami „nagyon jó kategória” minősítést jelent.

Kalmár Tibor meglemlítette még, hogy a hazai képviselet az anyacég forgalmának 6–8%-os piaci részesedéssel tartós elismerést vívott ki. Részletezte a 2011-es, 3187 E Ft árbevételük megoszlását. A gépek értékesítéséből a talajművelő gépek 58, a vetőgépek 22, az alkatrész 16 százalékot (500 M Ft) tudhat magáénak; 2–2%-ot pedig a használt gépek és az egyéb árbevétel

adta. Ezt követően egyedi számadatokkal jellemezte a hazai gépállományt méretét. A 16 fős Väderstad Kft. közel 3000 gép felügyeletét kíséri szemmel Magyarországon, melyeket, ha gondolatban egymás mellé állítanánk, egy 16 km hosszú sort alkotnának, tömegük alapján pedig 11 ezer tonna svéd acélt testesítenek meg. Az 50–19 000 ha területméretek közötti 1400 partnergazdaságnak azonban nemcsak gépeket adtak el, hanem koncepciót is nyújtottak, melyet 8 pontban foglalt össze. Elmondta, hogy a klímakár csökkentése ma mindenki számára kötelező feladat; ezt többek között a talajszerkezet védelmével, és a talajélet fenntartásával, javításával (gilisztaszám, mikrobiaális tevékenység) tudjuk elérni. A nap - sok gazdálkodó által oly nagyra becsült - előadója volt Dr. Birkás Márta egyetemi tanár is, aki hosszú ideje fáradozik azon, hogy a talajkímélő, klímakár csökkentő művelés fortélyaira megtanítsa a magyar gazdákat. Az általa moderált fórumon 4 gazdálkodó számolt be részletesen a Väderstad munkagépek, ill. technológia üzemi tapasztalatairól és saját kísérleti eredményeiről. Földesi Sándor, Vásárhelyi Róna Kft. növénytermesztője réti, kötött agyagtalajon gazdálkodva tapasztalta meg a Väderstad talajművelő és vetőgépek előnyeit. Kiemelte, hogy a művelés helyes időpontjának és módjának megválasztása mindig egy-egy ásó- és művelhetőségi (gyúró) próbához, valamint gyökerezési vizsgálathoz kell visszavezessen. Hegedűs József, a 600 ha-os bácsbokodi Albert-Agro EV vezetője elmondta, hogy a Väderstad kiválasztásánál fő elv a vízmegőrző képesség volt. Ezt a megfelelő, szakszerű talajműveléssel ma is tudja biztosítani. Kiemelte, hogy ezzel a technológiával 4 év alatt 0,23%-os növekedést ért el talajaika humusz tartalmának javításában (2,81-ről 3,04 m/m %-ra). A Bonafarm-csoport tagjaként a Bólyi Mg. Zrt. eredményeiről beszélt Macháty Béla, a cég vezérigazgató-helyettese. A számok nyelvén szólva elmondta, hogy egy 18 ezer hektáros nagygazdaság sem szórhatja pénzét. Ezért a költségeket és eredmények összhangját keresték a Väderstad technológiában is, amelyet ma már egyértelmű sikerrel alkalmaznak. Befejezésül Mikó Ferenc enyingi gazdálkodó tartott érdekes szemléletű előadást, amelynek címétől a „Tanulni és tanítani” mottó választotta. Ezt biztosítja a Väderstad technológia és annak elemei, de csak egyszerű és szakmailag megalapozott alkalmazásmóddal, az üzemi és termőhelyi adottságokhoz mindenkor igazodóan. Nem véletlen, hogy 16 éves gazdaságunkban már 16 Väderstad munkagép található. Ez a szám azért fontos, mert optimálisan lényegében 1 hét áll arra rendelkezésre, hogy az adott feladatokat elvégezzük a szántóföldeken.

Az ünnepi rendezvény fénypontjaként emléktárgyak és elismerések átadására került sor, amelyet jó hangulatú szórakoztató műsor és énekesekkel tarkított ebéd követett. Az elhivatott gazdavendégek persze még késő délután is saját tapasztalataikat elemezték, s néhányan a következő 15 év eredményeire is fogadtak.

A cikk eredetiben az Agrárúnió 2012. augusztus-szeptemberi összevont lapszámában olvasható.

Százhalombatta
VÁROSI STRAND

Városi Szabadidő Központ

Százhalombatta, Vasút út 41.

Telefonszám: 06-23/354-994.

STÁDIUM

A következő számunk tartalmából:

- Pozsgay Imre esszéje a rendszerváltozásról
- Zenéje élteti a népet (Beszélgetés ifj. Csoóri Sándorral)
- Balázs József emlékezőnk
- Tóth Krisztina regényrészlete